

Sisdoallu

Lene Antonsen

Lokatiivva gehčosat Gáivuona suopmanis	3
<i>Locative suffixes in the Gáivuotna dialect</i>	19

Solveig Joks

Boazodoallu – eallinvuogi máhtut	21
<i>Reindeer husbandry – knowledge from a livelihood</i>	35

Klemetti Näkkäljärvi

Duovddamuitu sámi boazodoalus – Sápmelaš boazodoalu kulturdiehto- vuogádat Jávrrešduoddara orohagas Davvi-Suomas	37
<i>Landscape memory in Sami reindeer herding: System of Sami reindeer herders’ cultural knowledge in the Jávrrešduottar district in Northern Finland</i>	67

Kirsi Paltto

Gielddasámegeiela aspektuála suorggádusat ja ruoššagiela aspekta	68
<i>Aspectual derivatives in Kildin Sami and aspect in Russian</i>	82

Lokatiivva gehčosat Gáivuona suopmanis

LENE ANTONSEN

Davvisámegielas lea ovttaidlogu lokatiivva *s*-geažus dábáleamos bárrastávvalmáddagiin, muhto muhtun suopmaniin geavahuvvo *-n*. Gáivuona suopmanis gullojit sihke *s*- ja *n*-gehčosat. Dán artihkkalis áiggun geahččat lokatiivva gehčosiid juohkáseami dán suopmanis, ja árvalan vejolaš siva dasa manne *s*-geažus orru vuoitime.

1. Duogáš

Ivgu lea Davvi-Romssa mearragáttis, muhto vuonat mannet guhkás siseatnama guvlui. Jagi 1930 juhkkjuvvui Ivgu golmma suohkanii: Omasvuotna, Gáivuotna ja Ivgu. Dasa lassin sirdojuvvui oassi Moskavuonas Romssa suohkanii. Historjjálaš dieđut mitalit, ahte lea leamaš stuora sisafárren siseatnamis Ivgui ja Gáivutnii 1700-logus. Miššoneara Andreas Sommer raporterii jagi 1771 Roanddima bismái, ja son čállá ee. ahte olmmošlohku lei šaddan 10 geardásažžan 60 jagis. Son namuha erenoamážit ahte ollu geafes badjeolbmot leat boahtán Ivgui, erenoamážit Ruota bealde. (Alf Kiils samlinger.) Ja gitta dán áiggi rádjái lea leamaš ollu oktavuolta sihke Gárasavvonii ja Guovdageidnui. Ruotabeale badjeolbmui lea maid leamaš geasseorohat, ja Guovdageainnu badjeolbmui lea velge geasseorohat dán guovllus.

Gáivuonas lea dáhpáhuvvan stuora giellamolsun 1860 rájes. Dalle sámegiella dominerii nu sakka ahte maid dáččat ja kveanat sámastedje. Mañimuš vihttalogi jagi leat unnán mánát oahppan sámegiela vuosttašgiellan siiddas. Muhtun spiehkastagat gávdnojit, ja dalle lea dábálaččat nubbi váhnen sámegiela váimmusguovllus eret.

Gáivuona sámegiella lea leamaš vuosttažettiin njálmmálaš giella, ja olbmot leat unnán máhtán čállit giela. Mañnil go Gáivuona suohkan bođii sámegiela

hálddašanguvlui, de lea sámegiella geavahuvvon eanet ja eanet čálalaš diehtjuohkimiin, ja nuorra olbmot geat ohppet giela, ožžot maid formálalaš gelbbolašvuoda joatkkaskuvlla ja universitehta eksámeniid bokte. Muhtimat sis geavahit sámegiela barggu oktavuodas, ee. oahpaheapmái, ja dainna lágiin lea čállingiella šaddan dehálaččat go ovdal.

2. Materiála

Ležan váldofágabarggus (2007)¹ guorahallen ee. govt Gáivuona suopmana substantiivvaid morfologijja lea rievdan njealji buolvvas, muhto dán artihkkalis áiggun dušše geahččat lokatiivva. Mun geavahin boarráseamos gálduid maid gávdnen – jietnabáttiid ja čállosiid, ja daiguin sáhtten dokumenteret dakkár informánttaid giela, geat eai leat šat eallime. Dasa lassin jearahallen dán áiggi gáivuotnalaččaid, sihke vuorrasiid ja nuorat olbmuid. Háliidin guorahallat govt Gáivuona sámegiella fievrriiduvvo buolvvas bulvii, ja danne válljejin informánttaid geat orrot Gáivuonas ja geaid sámegielat máttut ledje gáivuotnalaččat.

Informánttaid lean juohkán njealji jovkui dan mielde goas sii leat riegádan. Boarráseamos joavkku gohčodan «máttaráddján». Sii leat guhtta informántta, geat leat mitalan cukcasiid Qvigstadii, ja materiála ii leat jietnabáttis. «Áhkut ja ádját»-joavkkus leat 14 informántta, geat leat riegádan ovdal ja maŋŋil ovddit čuohtejagimolsuma. «Váhnemat»-joavkkus leat 9 informántta, geat leat riegádan muhtun jagiid ovdal nuppi máilmmisoađi. Nuoramus gávccii informántta, geaid gohčodan «ráves mánnán», leat bargoahkásaččat.

Tabellii lea merkejuvvon makkár sámegiel duogáš informánttain lea:

- I: informánta lea sámástan mánnávuoda rájes.
- II: informánta lea oahppan sámegiela mánnávuodas, muhto lea sámástišgoahtán aktiivvalaččat easka rávesolmmožin.
- III: informánta lea máhttán veháš sámegiela mánnávuodas, muhto lea ollu oahppan skuvlejumi bokte rávisin.

¹ Norgga dutkanráđdi lea dorjon váldofágabarggu.

Tabealla 1. Dieđut informánttaid birra

	Biertavárri	Olmái- vággi	Dálošvággi	Sámegiel duogáš
Máttarádját	3	2	1	I
Áhkut/ádját	4	5	4	I
Váhnemat	5	3	1	I: 8 II: 1
Ráves mánát	1	6	1	II: 4 III: 4

Nugo boahdá ovdan tabeallas (1), de lea čielga erohus buolvvaid gaskkas. Ráves mánáin ii ovttagse leat sámegiella vuosttaš giellan, ja sis leat eatnasat Olmmáivákkis eret. Nu lea danin go eará báikkiin lei váttis gávdnat dan mađe nuorra informánttaid, geat máhttet sámástit njuovžilit, ja geaid sámegiela máttut leat gáivuotnalaččat.

Sátnehámiid lean čoaggán báttiin, maida olbmot leat muitalan dološ fearaniid dahje iežaset eallingearddi birra. Informánttaid, geaid ieš lean jearahallan, lean maid dáhtton jorgalit muhtun cealkagiid dárogielas sámegillii, sihkkarastin dihte ahte oáččun gait sojahemiid, maid dárbbahan guorahallamii. Informánttat leat báddejuvvon 14–65 minuhta. Mánngas geavahit sihke *n*- ja *s*-gehčosa, ja molsašuddá informánttas informántii gallii sii geavahit lokatiivahámiid, ja dan dihte lean rehkenastán gehčosiid frekveanssaid juohke informántii.

3. Muhtun kásussojaheamit

Dutkit geat leat čállán Ivgu ja Gáivuona suopmaniid birra, konkluderejit ahte dán guovllus lea dološ mearrasámegiella jávkan siseatnansuopmaniid dihte – dušše sátnevuorká lea báhcán (Qvigstad 1925: 8, Nesheim 1962: 358, Lagercrantz 1958). Gáivuona suopman sulastahtá sihke Guovdageainnu ja Gárasavvona suopmaniid, ja sulastahtá Guovdageainnu suopmana eanet go Ivgu suopman muđuid dahká. Muhto dattetge lea váttis dadjat állanago Gáivuona suopman eanet Gárasavvona vai Guovdageainnu guvlui (Eira 2003: 96).

3.1 Ovttaidlogu lokatiiva

Golbma dutki leat čállán Gáivuona suopmana iešvuodaidd birra. Jernslettena mielde Gáivuona suopmanis ovttaidlogu lokatiivva *n*-geažus laktása bárrastávvalmáddagiidda ja *s*-geažus fas bárrahistávvalmáddagiidda (2007: 35). Eira čállá váldofágabarggustis ahte Gáivuona suopmanis gullo eanemusat *-n*, muhto maid *-s*. Variašuvdna lea geográfalaš variašuvdna dainna lágiin ahte lokatiivva *-s* lea dávjjimusat geavahusas Dálošvákkis ja Skárfvákkis. (Eira 2003: 86–88.)

Nesheim lea fas eará oaivilis go čállá ahte Gáivuonas (son čujuha Olmmáivággái ja Dálošvággái) laktása *s*-geažus maid bárrastávvalmáddagiidda. Dainna lágiin Gáivuona spiehkasta Moskavuona ja Gárasavvona suopmaniin, main *n* laktása bárrastávvalmáddagiidda ja *s* fas bárrahistávvalmáddagiidda. Nesheima mielde lei seammá ládje maid Ivguvuona/Omasvuona oarjjabealde. (Nesheim 1962: 344.)

Duogáža dálá áiggi *s*- ja *n*-gehčosiidda mii gávdnat giellahistorjjás go davvisámegiela lokatiiva lea boadus das ahte guokte kásusa, elatiiva ja inessiiva, sudde oktii 1700-logus. Julev- ja lullisámegielas dat leat seilon sierra kásusin. Suoma njárggas lea *n*-geažus bárrastávval- ja kontráktamáddagiin ja *s*-geažus fas bárrahistávvalmáddagiin (Sammallahti 1998: 67), seammá ládje go Jernsletten árvala ahte dilli lea Gáivuona suopmanis.

Tabealla 2. Sámegielaide orrun- ja vuolginkásusat

	Vuoddosámeg.	Lullisámeg.	Julevsámeg.	Davvisámeg.
ol.ines.	<i>*koadē-snē</i>	<i>goåte-sne</i>	<i>goade-n</i>	} <i>goađi-s(t)</i> ol.lok
ol.elat.	<i>*koadē-stē</i>	<i>goåte-ste</i>	<i>goade-s</i>	
ml.ines.	<i>*koadi-j-nē</i>	<i>gâet-i-ne</i>	<i>gâdi-j-n</i>	} <i>gođi-i-n</i> ml.lok.
ml.elat.	<i>*koadi-j-stē</i>	<i>gâeti-j-ste</i>	<i>gâdi-j-s</i>	

(Korhonen 1981: 223 mielde.)

Inessiivageažus lea šaddan seammaláganin go elatiivageažus davvisámegiela

ja nuortasámegiela denasališuvnna bokte: $*-snē > *-sn > *-sN > -st$. Sátne-loahpas lea *-n* vuos šaddan čuojoheapmin ja de klusiilan. (Korhonen 1981: 224, Sammallahti 1998: 67.) Neutralisašuvdna leavai giela eará osiide vaikko eai lean seammá fonologalaš eavttut, nugo máŋggaidlogu lokatiivii, oamastansojahussii ja advearbbaide.

Suoma njárgga lokatiivva gehčosiid Sammallahti árvala boadusin váikkus-
husas, mii bodii davvin. Bárrastávval máddaga *-n* lea boares inessiivva
geažus, ja bárahisstávval máddaga *-s* lei álgoálggus elatiivva geažus.
(Sammallahti 1998: 67.)

Gáivuonas lea leamaš sáhka das ahte leago dán áiggi velge morfologalaš
erohus elatiivva ja inessiivva doaimmaid gaskkas. Eira guorahallá dán vejo-
lašvuoda iežas dutkosis, ja boahtá dan oaivilii ahte nu ii leat (Eira 2003: 88).
Eai mu materiálasge leat elatiivva/inessiivva earuheaddji tendearssat.

Gáivuona sámegeielas ovttaidlogu lokatiiva hábmejuvvo muđuid seammá
proseassaiguin go standárdagielas. Dássemolsašuddan lea seammá, vaikko
muhtun guovddáškonsonánttaid jietnadeami dihte šaddet eará opposišuvn-
nat go čállingielas. Konsonántaguovddázis ii leat čuojohis klusiila nasála
konsonántta ovddabealde, nu ahte konsonántaguovddázis ii leat oppo-
sišuvdna nominatiivva ja lokatiivva hámiid gaskkas sániin nugo EADNI_S,
BOADNJI_S, BIEBMU_S. Opposišuvdna váilu maid sániin nugo ÁDDJÁ_S. (Eira 2003:
84.)

Standárdagielas lea lokatiivva geažus *-s*, Gáivuonas fas leat bárrastávval-
máddagiin guokte vejolaš gehčosa: *-n* ja *-s*. Qvigstada cukcasiin leat gáv-
dnojit dasa lassin moadde dáhphusa main lea *-st*:

- (1) *De manne sisa hæddjavissui ja val'de buoremus mattait, mak
bæwdest liddje, (...)*
(Inf. C2, QLES III: 100).
- (2) *(...) snjolljar oaivist ja stuorra gukkes čaccefaccat giedas (...)*
(Inf. C4, QLES IV: 36).

Dát moadde dáhphusa eai leat mielde viidáseappot dán giedahallamis go
st-geažus ii gávdno materiálas muđuid.

Informánttat leat juhkkojuvvon golmma jovkui sin lokatiivva gehčosiid mielde. Buohkain laktása *s*-geažus bárahisstávvalmáddagiidda, muhto bárrastávval- ja kontrakšuvdnamáddagiidda laktása *-s* dahje *-n*:

- S-joavku: dušše *s*-geažus
- S/N-joavku: muhtumin *s*-, muhtumin *n*-geažus
- N-joavku: dušše *n*-geažus

Gait informánttat, geaid Qvigstad lea geavahan, gullet S- dahje S/N-jovkui. Gáivuona cukcasiin leat oktiigait dušše guoktelogi dáhpáhusa *n*-gehčosiin, ja dat juohkásit guovtti informántii Biertavári guovllus ja ovttá informántii Olmmáivákkis. Dás lea ovdamearka:

(3) *De lei gat'to stobon, vuok'sa ein navehis ja hæš'ta lei stallen.*
(Inf. C2, QLES III:34)

Olles mu materiálas dušše guokte informántta gullaba N-jovkui, nubbi lea Olmmáivákki máttaráddjá ja nubbi lea Biertavári áddjá. Eatnasat muđuid gullet S-jovkui, ja muhtimat gullet S/N-jovkui. Tabealla (3) vuoseha *n*- ja *s*-gehčosiid juohkaseami bárrastávval- ja kontrakšuvdnamáddagiidda olles materiálas:

Juohke informántta frekveansa vuodul rehkenasttán báikki gaskamearálaš frekveansa. Gait informánttaid frekveanssat leat mielde go rehkenasttán buolvva gaskamearálaš frekveansa, nu ahte jus leat eanet informánttat ovttá báikkis, de dán báikki informánttat váikkuhit eanet gaskamearálaš frekvensii. Nuoramus buolvvas in earut báikkiid danne go eanaš informánttat leat seammá báikkis, gč. tabealla (1).

Tabealla (3) vuoseha ahte nuoramusat geavahit juogo *s*- dahje *n*-gehčosa. Sii orrot leamen didolaččat das goappá gehčosa sii välljejit. Dat lea lunddolaš boađus go sii leat oahppan giela maid skuvlejumi bokte. Váhnenbuolvvas dominere *s*-geažus, muhto eatnasiin dihtto dattetge *n*-geažus duollet dálle. Sin materiálas lea *-n* dábáleamos Biertaváris.

Tabella 3. Ol.lok. bárrastávvalmáddaga gehčosiid juohkáseapmi

Báiki	Máttarádját	Áhkut/ádját	Váhnemat	Ráves mánát
Dálošvággi	1 informánta S – 100 %	4 informántta S – 75 % S/N – 25 %	1 informánta S – 100 %	
Biertavári	3 informántta S – 33 % S/N – 67 %	4 informántta S – 25 % S/N – 50 % N – 25 %	4 informántta S/N – 100 %	
Olmáivággi	2 informántta S – 50 % S/N – 50 %	5 informántta S – 60 % S/N – 40 %	3 informántta S/N – 100 %	
Olles Gáivuotna	6 informántta S – 50 % S/N – 50 %	13 informántta S – 54 % S/N – 38 % N – 7 %	8 informántta S – 13 % S/N – 87 %	8 informántta S – 87 % N – 13 %

Dálošvákki lea máttarádjáid buolvva rájes leamaš unnimusat lokatiiva *n*-geažus eará báikkiid ektui. Tabellás (3) oaidnit ahte okta Dálošvákki informánta gullá S/N-jovkui, muhto sus lea rievtti mielde dušše okta *n*-dáhpuhus:

(4) *Mis lei dállu doppe Gáivuonas, Lindbeargga.* (Inf. 11)

Dállu mas lea sáhka, lea Biertaváris, ja go *n*-geažus muđuid lea dábaileamos Biertaváris, de sáhttit árvalit ahte geažus čuovvu Lindbearga-báikenama.

Miellagiddevaš lea makkár sániide dát guokte gehčosa laktásit S/N-joavkkus. Dás leat muhtun ovdamearkkat ovttá informánttas áhkuid/ádjáid-buolvvas:

(5) *Ja de láve dasto stuora čoakkamat, láve vanli leahtit Ráissas ja Skervvan ja Supnesas ja Biertaváris.*

(6) *Deinna dah mannet bussat idđedis ja manjil gaskabeaivvi dah leat fas siiddan.* (Inf. 9)

Dát guokte ovdamearkka ovddastit bures dan maid gávdnen eará informánttain maid. S/N-joavkku informánttat geavahit erenoamážit *n*-gehčosa

báikenamaid ja $SIIDA_S$ leksema oktavuodas. Báikenamat adnojuvvojit giela konservatiiva oassin, ja dain sáhttet leat hámit, mat muđuid leat jávkán gielas. $SIIDA_S$ -leksema doaimma lea hui lahka báikenamaid doaimma.

Dasa lassin gullojit advearbbat main lea *-n* dan sajis go standárda davvi-sáme gielas lea *-s*:

(7) *ovddan (ovddas)*

Dakkár advearbbat gullojit maid informánttain, geat gullet S-jovkui. Dán sáhttá dulkot nu ahte lokatiiva *n*-geažus lea leamaš dábálaččat ovdal, muhto ahte lea jávkagoahtán Gáivuona gielas.

Mii sáhttá lea sivvan dasa ahte *n*-geažus lea vuoittáhallas? Ovdalgo árvalan vejolaš čilgehusa, de válddán ovdan moadde eará kásussojaheami man olis geahčadan dán suopmana $ii > i$ assimilašuvna.

3.2 Assimilašuvna

Bárrastávvalmáddaga ml.lok. ja ol.kom. hábmejuvvojit seammá ládje go standárdagielas, muhto guokte diftongga loktanit dan sajis go njulget. Das lea sáhka sekundára diftongiserejumis (Sammallahti 1999: 31):

(8) $oa > o > uo$ ja $ea > e > ie$

Olmáivákkis leat maid informánttat, geat dadjet *u* dan sajis go *o*, ja *i* dan sajis go *e*:

(9) *mihcin (mehciin)* (Inf. 3), *buhdet (bohtet)*² (Inf. 18)

Bárrastávvalsubstantiivvaid *i*-máddagiin leat soggi ja geažus suddan oktii assimilašuvna bokte: $ii > i$. Seammá lágan assimilašuvna lea dáhpáhuvvan bárahisstávvalmáddagiid ravdavokálain ja gehčosiin. Dás leat ovdamearkkat materiálas:

(10) *Dat lei soames datge diehttigi mat šadde orrut dein guođin.*
(Inf. 4)

² Materiálas *ii* leat substantiivaovdamearka.

- (11) *Gearddi mo lean leamaš Ivgumárkanin. (Inf. 6)*
 (12) *Dálvit dat borre dasto deid fastin deinna suvramilkkin. (Inf. 2)*
 (13) *Ja dat gal lea munnje bealljái báhcán dat jietna gusain ja sávzzain ja gaitin divrrin mat ledje biddjon seamma áiddái. (Inf. 19)*

Cealkagiin (10) ja (11) vuolláisárgojuvvon sánit leat ml.lok. ja cealkagiin (12) ja (13) vuolláisárgojuvvon sánit leat ol.kom.

Materiálas lea dakkár assimilašuvdna eanaš informánttain. Dušše nuoramus informánttain ja ovttá informánttas áhkuid ja ádjáid buolvvas (Inf. 3) leat maid muhtun sátnehámit main ii leat assimilašuvdna, omd. *geži-in*, *láibbi-in*.

Tabealla 4. Ml.lok. ja ol.kom. gehčosiid juohkáseapmi

	<i>Áhkut/Ádját</i>	<i>Váhnemat</i>	<i>Ráves mánát</i>
Bárrastávvala i-mátta	-n*	-n	-in -n
Gait eará máddagat	-in	-in	-in

* ovttá informánttas leat moadde -in-dáhpáhusa.

Tabealla (4) vuoseha ahte nuoramus buolvvas laktása *in*-geažus maid i-máddaggiidda, nu ahte ii dáhpáhuva assimilašuvdna. Dat lea árvideames čállingiela váikkuhus. Máttarádját eai leat mielde dán tabeallas danne go dát assimilašuvdna ii boađe ovdan Qvigstada čállinvuogis.

3.3 Homonymiija

Nugo stándardagielasge leat ovttaidlogu komitatiivva ja mánggaidlogu lokatiivva substantiivvaid sátnehámit homonymat. Opposišuvdna lea dušše pronomeniin. Giellageavaheaddjit orrot birgeme bures dáinna homonymiijain, danne go dán guovtti kásusis lea nu goabbatlágan doaibma cealkagis.

Muhto *ii*-assimilašuvdna ovtta *n*-gehčosiin dagaha Gáivuona suopmanis eará homonymiijaid. Lokatiivva ovttaidlogu ja mánggaidlogu hámit leat homonymat dalle go vokálaguovddážis ii leat diftonga, nugo oaidnit tabeallas (5). Homonymiija lea suivejuvvon.

Tabella 5. Ol.lok. -n dahká homonymiija Gáivuona suopmanis

ol.lok. s-geažus	ol.lok. n-geažus	ml.lok. / ol.kom.
girjjis	girjjin	girjjin
goadis	goadin	guodin

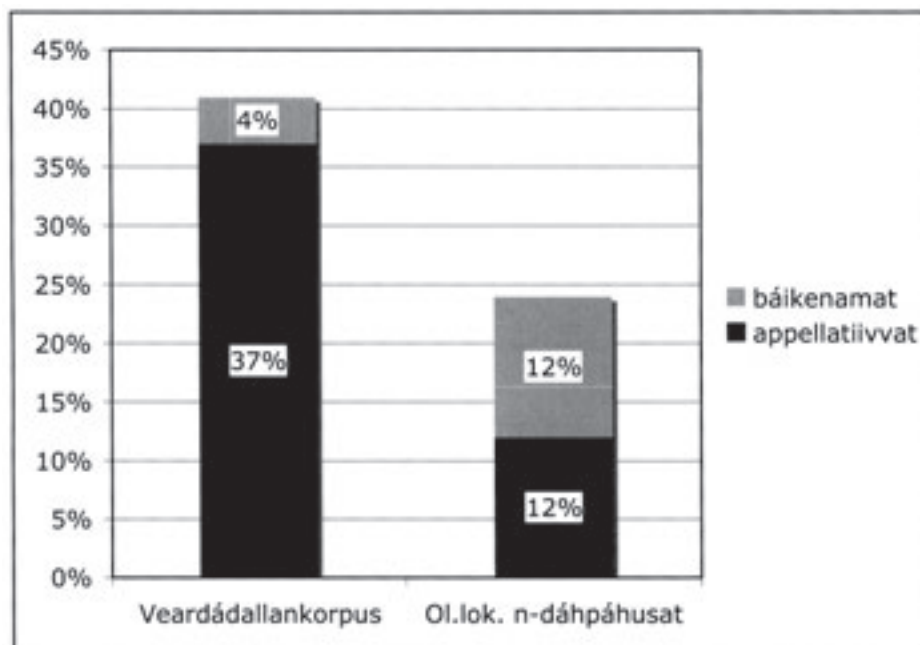
S/N-joavkku materiálas leat 10 dáhpáhusa main lea *n*-geažus laktojuvvon i-máddagii:

- (14) *Dál mo lean driven olu gáttis, beare gáttin.* (Inf. 3)
- (15) (...) *dah sirde ovtta sajin nuppe sadjái.* (Inf. 7)
- (16) *Dah ledje dáppe dá vákkín, (...)* (Inf. 7)
- (17) (...) *golbma meid mo dieđán dás, dá mohkin (...)* (Inf. 13)
- (18) (...) *ja oppa mu eallináiggin orrun da báikkis.* (Inf. 9)
- (19) *Dah gal orru dáppe Ivgubađavuovddin.* (Inf. 13)
- (20) *Mus ledje gusah Vuovddin dalle.* (Inf. 13)
- (21) *Mo lean riegádan dás Gáiskriiddin.* (Inf. 18)
- (22) (...) *viežžat Reaššin ja riepmat skovret guolbbi (...)*(Inf. 13)
- (23) *Ovtta sotnabeaiveahket dah buođi Vuovddin (...)*(Inf. 13)

Gait cealkagiin boahá ovdan ahte lea sáhka ovttaidlogus. Cealkagis (14) substantiiva geardduhuvvo go vuosttaš gearde daddjojuvvo *s*-gehčosiin. Cealkagiin (15–18) lea attribuhttan lohkosátni, adjektiiva dahje čujuheaddji-pronomen, mii vuoseha ahte adverbiala lea ovttaidlogus. Cealkagiin (19–23) lea i-máttat báikenamma, omd. *Gáiskriiddin*, mii čielgasit lea ovttaidlogus. Muhtun báikenamain lea maid diftonga, nu ahte ii šattage homonymiija dan dihte.

Materiálas ledje 43 *a*-, *i*- ja *u*-máttat ol.lok.-dáhpáhusa main lei *n*-geažus. Bajábeal 10 i-máttat dáhpáhusa dahket 24 % dain. Šadden sáhkkii geahččat lei go das seammá frekveansa go gielas oppalohká, ja dan dihte guorahallen 4 informántta giela (áhkuid/ádjáid buolvvas). Mun välljejin informánttaid geaid materiálaid ledjen transkriberen ollásit. Transkripšuvnnain ledje 1107 bárrastávvalsubstantiivva maid soggi lei *a*, *i* dahje *u*, ja dain ledje 450 i-máddaga, mii dahká olles 41 %. Govvosis (1) dát gohčoduvvo veardá-dallankorpusan.

Bealis dáhpáhusain, main lea *n*-geažus (cealkagiin 14–23), lea sáhka

Govus 1. Bállastávval i-máddaga frekveansa

báikenamain. Veardádallankorpusis lea báikenamaid oassi ollu unnit, nu ahte jus ii váldde mielde báikenamaid, de erohus stuorru: i-máttat substantiivvat leat 37 % veardádallankorpusis, muhto dušše 12 % ol.lok. *n*-dáhpáhusain. Erohusa i-máddaga frekveanssas sáhttá dulkot nu ahte informánttat garvet geavaheames *n*-gehčosa i-máddagiin.

Tabealla (6) vuoseha ahte Guovdageainnu ja Gárasavvona suopmaniin ii leat seammalágan homonymiija i-máttat substantiivvain go Gáivuona suopmanis. Homonymat leat suivejuvvon tabeallas:

Tabealla 6. Bállastávval i-máddaga ol.lok. ja ml.lok. golmma suopmanis

	Gárasavvon	Gáivuotna	Guovdageaidnu
Ol.lok		jávrris	jávrris
	jávrrien	jávrrin	
Ml.lok.	jávrriin	jávrrin	jávrrin

Gárasavvona suopmanis ol.lok.-sátnehámi sokki diftoŋga dahká ahte hápmi

spiehkasta čielgasit máŋggaidlogu hámis. Guovdageainnu suopmanis fas loahppakonsonánta earuha sátnehámiid.

Durdnosa sámegeiela guovlu lea gielaidgaskasaš guovlu, gos lokatiivagehčosat varierejit suopmanis nubái, muhto ii dainge leat dakkár homonymiija go Gáivuona suopmanis:

Tabella 7. Julev- ja davvisámi rádjeguovllu variánttat : Orrun- ja vuolginkásusat

	JS:	JS-variánta I	DS-variánta I	DS-variánta II	DS
ol.ines.	<i>goade-n</i>	} <i>goade-n</i>	<i>goađe-n</i>	<i>goađe-n</i>	<i>goađi-s</i> ol.lok.
ol.elat.	<i>goade-s</i>				
ml.ines.	<i>gáđi-j-n</i>	} <i>gáđi-j-s</i>	<i>gođi-j-s</i>	<i>gođi-in</i>	<i>gođi-i-n</i> ml.lok.
ml.elat.	<i>gáđi-j-s</i>				

JS – julevsámegeiella, DS – davvisámegeiella
(Korhonen 1981: 224 mielde.)

Gáivuona suopmanis ol.lok. *n*-geažus dagaha maid homonymiija essiivvain go bárrastávvalmáddagis ii leat dássemolsašupmi:

(24) *girkun* ol.lok. : *girkun* ess.

muhto dát ii guoskka nu galle sátnái go bárrastávvalsániin lea nu hárve dássemolsašupmi. Dasa lassin bohtá čielgasit ovdan cealkagis goappá doaimmas lea sáhka, dábálaččat vearbba bokte.

Vaikko bárrastávvalmáddagiin lea *-n*, de lea sihke Gáivuonas ja Gárasavvonis bárahisstávvalmáddagiin *s*-geažus, ja dainna garvá homonymiija lokatiivva ja essiivva hámiin, maid máddagiin main ii leat dássemolsašupmi. Dalle lea fas homonymiija ovttaidlogu komitatiivva sátnehámiin:

(25) *márkanis* ol.lok. : *márkanin* ess. : *márkanin* ol.kom.

Dákkár homonymiija lea oalle dábálaš go stuora oasis bárahisstávvalmáddagiin ii leat dássemolsašupmi.

Homonymiija lea viehka dábálaš gielas, ja Gáivuona suopmanis leat eanetge homonymiijat substantiivvaid sojahanparadigmas. Ovttaidlogu lokatiivva gehčosat dagahit goabbat lágan homonymiijaid. *n*-geažus dagaha maid dákkár homonymiijaid:

(26) *girjjiin* ol.lok. ~ *girjjiin* ol.kom.

(27) *girkun* ol.lok. ~ *girkun* ess.

Lokatiivva/komitatiivva homonymiija cealkagis (26) guoská dušše i-máddagii. Dát homonymiija ii galggaše vátásmahttit gulahallama eanet go ol.kom./ml.lok. dahká. Homonymiija essiivain ii leat nu dábálaš go dat guoská dušše bárrastávvalmáddagiidda, main ii leat dássemolsašuddan, ja essiivvas ja lokatiivvas lea nu goabbat lágan doaibma ahte ii galggaše vátásmahttit gulahallama.

Homonymiija ovttaidlogu ja mánggaidlogu lokatiivva hámiid gaskkas sáhtta vátásmahttit gulahallama go sánit leat seammá sajis cealkagis, ja dain lea seammá doaibma. Giellageavaheaddjit fertejit geavahit eará strategiijaid, omd. lasihit čujuheaddjipronomena dahje lohkosáni, nugo bođii ovdan cealkagiin (15–18). Informánttain geain lea sihke *n*- ja *s*-geažus lokatiivvas, lea čielga tendeansan ahte sii garvet *n*-gehčosa laktima i-máddagiidda. Dainna lágiin sáhtta i-máddagiid *s*-gehčosa válljen leat dagahan ahte lokatiivva *n*-geažus eanet ahte eanet lea vuoittáhallan.

In leat giedahallan oamastangehčosiid dán barggus, muhto dán oktavuodas lea dattetge relevánta ahte ol.lok., mas lea *s*-geažus, lea homonyma ol.akk./gen. substantiivvain mas lea ol.3.p. oamastangeažus, omd. *girjjis*, *nieiddas*. Vaikko dát homonymiija guoská gait bárrastávvalsubstantiivvaide, de ii dattetge čuoza gulahallamii seammá ollu go ol.lok./ml.lok. homonymiija, danne go akkusatiiva/genetiivvas ja lokatiivvas lea goabbat lágan doaibma cealkagis. Dasa lassin geavahuvvo oamastangeažus eanaš olbmuid oktavuodas, nugo

(28) *So válddii nieiddas mielde Ivgumuotkái.* (Inf. 21).

4. Suopmaniidgaskasaš oktavuohhta

Dálá Gáivuona suopmana sáhtá atnit golmma suopmana váikkuhusa boadusin. Mearrasámegiela fonologalaš erenoamášvuodaid eat gávnna, vejolaččat gávdno sátnevuorká. Muhtun Guovdageainnu ja Gárasavvona suopmaniid morfologalaš iešvuodát leat gilvalan Gáivuona gielas, ja boadusin leat hámit, mat eai lean álgo-suopmaniin, nugo sátnehámit main lea sihke ol.lok. *n*-geažus ja *ii*-assimilašuvdna.

Gárasavvona ja Guovdageainnu suopmaniin lea goabbatlágan morfologalaš vuogádat. Gáivuonagielas leat Gárasavvona ol.lok. bárrastávval *n*-geažus ja Guovdageainnu *ii*-assimilašuvdna ovttas dahkan homonymiija ovttaidlogu ja mánggaidlogu gaskkas:

Govus 2. Gárasavvona ja Guovdageainnu suopmaniid váikkuhus

<i>Gárasavvon</i>	<i>Gáivuotna</i>	<i>Guovdageaidnu</i>
ol.lok. <i>-n</i>		ol.lok. <i>-s</i>
<i>i+i > ii</i>		<i>i+i > i</i>

Mearrasámegiela ol.lok.-geažus adnojuvvo leat *-s(t)* (Sammallahti 1998: 10). Qvigstad Gállafierdda suopmančájánasain lea maid *n*-geažus bárrastávvalmáddagiin, ja okta informánta geavaha dušše *n*. Qvigstad gohčoda Gállafierdasuopmana lulimus mearrasámegiellan, ja čállá ahte sámít doppe leat bohtán Báhcavuonas. (Qvigstad 1925.) Mii eat dieđe man boaris *n*-geažus lei sin suopmanis. Olmmošjohtin Ruoŧa bealde vuotnaguovlluide, nugo Báhcavutnii, sáhtá leat váikkuhan maid Gállafierdda informánttaid suopmanii.

Sáhtá jurddahit goitge guokte vejolaš čilgenmálle dasa makkár suopmaniidgaskasaš oktavuohhta lea leamaš.

Nuppi čilgehusa mielde Gáivuona suopman gullá suopmankontinumii Gárasavvona, Guovdageainnu ja mearrasámegiela gaskkas. Gitta otná rádjái leat gáivuotnalaččain leamaš nana oktavuodát Gárasavvonii ja Guovdageidnui, ja olbmot leat sihkkarit váikkuhan guhtet guimmiideaset

sárdnunmáalle. Suopman sáhtta nuppástuvvat dábálaš vuogáiduvvamiin (*accomodation*) mii dáhpáhuvvá olbmuid gaskkas, geain leat goabbatlágan suopmanat. Vuogáiduvvan sáhtta maid dagahit ođđa hámiid mat eai gula goappáge suopmanii – suopmaniidgaskasaš hámiid. (Trudgill 1986: 25, 60–62.)

Suopman mas leat leamaš máŋga variántta, gohčoduvvo diffusan, muhto dakkár suopmanis sáhtta dáhpáhuvvat fokuseren ja boađus lea dalle oktasaš varietehta dihto báikki olbmuin dahje servodaga oasis (Trudgill 1986: 86).

Mii diehtit dattetge ahte stuora sisafárren siseatnamis Ivgui 1700-logus dagahii ahte guvlui ásaiduvve olbmot, geain lei earálágan suopman. Dálá Gáivuona suopman lea daid proseassaid boađus, mat leat dáhpáhuvvan olbmuid gaskkas. Molssaevttolaš čilgenmáalle lea dan geažil koineiseren. Koine lea historjjálaččat seaguhuvvon, muhto dán áigásaš stabiila suopman, mas leat elemeanttat álgosuopmaniin, muhto mas sáhttet maid leat suopmaniidgaskasaš hámit, mat eai gávdnon álgosuopmaniin. (Trudgill 1986: 108.)

Olbmuin leat iešguđetlágan suopmanat, mat dagahit ollu variašuvnnaid olbmuid gaskkas. Čuovvovaš buolvvas sáhttet variašuvnnat leat juohke olbmos danne go sii leat bajásšaddan máŋggain variánttain. Áiggi mielde geahppánit vejolaš hámit. Hámit mat ožžot unnimus doarjaga álgosuopmaniin, ja maid hui markerejuvvon hámit, jávket, giella álkidahttojuvvo nu ahte irregularitehtat geahppánit ja sániin sáhttet jietnadagat reduserujuvot. Ádjána sullii golbma buolvva ovdalgo ođđa suopman stabiliserejuvvo. (Trudgill 1986: 126.)

Substantiivvaid morfologalaš guorahallan, maid dahken váldofágabarggus, ii vuoset doarvái reduseren- ja álkidahttintendeanssaid, nu ahte sáhtta árvalit koineiserema Trudgilla definišuvvna mielde, muhto koineiseren lea miellagiddevaš jurdda go diehtit dan stuora sisafárrema.

5. Konklusuvdna

Materiálas eai lean nu ollu lokatiivva n -gehčosat go vurdojuvvon, vaikko geažus adnojuvvo Gáivuona suopmana iešvuohtan bárrastávval máddagiin. Nu ahte ii sáhte dadjat ahte lokatiivva n lea tiippalaš Gáivuonasuopmanii,

juoga mii doarju Nesheima oaivila das ahte lokatiiva *s*-geažus bárrastávvalmáddagiin lei okta dain iešvuodain, mat earuhit Gáivuona suopmana Ivgu sámegeielas.

Homonymiija lokatiivva kásusa ovttaidlogu ja mánggaidlogu hámiid gaskkas váttásmahttá gulahallama danne go dain lea seammá doaibma vearbba ektui. Materiála vuoseha ahte informánttat dalle geavahit lassesániid, mat almmuhit substantiivva logu. Muđuid lea čielga tendeansa ahte informánttat garvet *n*-gehčosa laktima i-máddagiidda, vaikko sii muđuid geavahit *n*-gehčosa. Dainna lágiin sáhttá *s*-gehčosa válljen i-máddagiidda leat dagahan ahte lokatiivva *n*-geažus eanet ahte eanet vuoittáhallá Gáivuona suopmanis.

Gáldut

Materiálat

Jietnabáttit Romssa Universitehtas ja čállis. Ovtta informánttas dušše čálalaš notáhtat.

QLES = QVIGSTAD, JUST KNUD 1928: *Lappiske eventyr og sagn fra Troms og Finnmark III–IV*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B. Oslo.

Girjjálašvuohta

ALF KIILS SAMLINGER = ALF KIILS SAMLINGER TIL NORDNORSK HISTORIE. Privat arkiv. Interkommunalt arkiv Troms. Løpenummer 36 1766–1852. Avskrifter, kopier vedrørende finner (lapper) og kvener (Troms og Nordland).

ANTONSEN, LENE 2007: *Giella buolvvas bulvii. Gáivuona sámegeiela morfologiija guorahallan*. Sámegeiela váldofágadutkamuš. [Romsa]: Romssa Universitehta.

EIRA, INGER MARIE GAUP 2003: *Giella vákkis vággái. Gáivuona dialeavtta suokkardallan*. Dieđut 2/2003. Kautokeino: Sámi Instituhtta.

JERNSLETTEN, NILS 2007: *Davvisámi suopmanat*. Kompendium SAM-1011. [Romsa]: Romssa Universitehta.

- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAGERCRAANTZ, ELIEL 1958: *Lappische Volksdichtung II. Lyngelappische, Nordwestlappische und Westfjordlappische texte*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 115. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- NESHEIM, ASBJØRN 1962: The Lappish dialect of Ullsfjord and its relation to other Lappish dialects. – *Commentationes fenno-ugricae. In honorem Paavo Ravila* s. 333–360. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 125. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- NICKEL, KLAUS PETER 1994: *Samisk grammatikk*. Rievdaduvvon 2. deaddileapmi. [Karášjohka]: Davvi Girji o.s.
- QVIGSTAD, JUST KNUD 1925: *Die lappischen Dialekte in Norwegen. Lappische Texte aus Kalfjord und Helgöy: Reste eines ausgestorbenen Seelappendialektes*. Oslo Etnografiske Museums skrifter. Bind 1 Hefte 1 s. 21–40. Oslo.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- 1999: *Jietnadatoahpa vuodđokursa. Logaldatmánjggus*. [Oulu]: Oulu Universitehta.
- TRUDGILL, PETER 1986: *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell.

Oanádusat mat eai leat čilgejuvvon tabeallain/teavsttas

elat. – elatiiva

ines. – inessiiva

kom. – komitatiiva

lok. – lokatiiva

ml. – májggaidlohku

ol. – ovttaidlohku

p. – persovdna

Locative suffixes in the Gáivuotna dialect

In Sami the locative singular *s*-suffix is the most common one, but in some dialects *-n* is used in bisyllabic stems and *-s* in trisyllabic stems. In the dialect of Gáivuotna it is typical for the older generations that the same informants use both *n* and *s*, but *n* is now losing ground, especially in the

younger generations. The written standard supports the choice of *s*-suffix in the spoken language, but it looks like there is another trigger too.

Gáivuotna is on the coast. The neighbouring inland dialects are the Gárasavvon dialect with sg.loc. *-n*, and the Guovdageaidnu dialect with sg.loc. *-s* in bisyllabic stems. In the latter dialect there is assimilation *ii>i* in unstressed syllables. This assimilation together with the *-n* suffix causes in the Gáivuotna dialect a homonymic clash between locative singular and plural in nouns with *i*-stem. The speakers evidently prefer using *s*-suffix in nouns with *i*-stem that are not place names. This could have been the impetus for the takeover of the *s*-suffix in bisyllabic stems.

Lene Antonsen

Romssa universitehta

lene.antonsen@uit.no

Boazodoallu – eallinvuogi máhtut

SOLVEIG JOKS

Álgu

Boazodoallu lea leamaš mán̄ga čuohtejagi Sámis ja áiggiid čađa leat sosiála organiserenvuohki, johtolagat ja barggut mealgat muddui bisuhuvvon. Muhtun barggut leat jávkan, ođđa barggut leat boahán sadjái, ođđa áigá-saš teknologijja lea váldon atnui ja boazodoalu guovlluid stáhtat leat stivregoahtán boazodoalu. Boazodoallu lea otná almmolašvuodas oidno-juvvon ealáhussan, muhto boazodoallu lea maiddá eallinvuohki mii oanehaččat daddjon lea eallin mas measta buot áigi lea čadnon boazodollui ja olles bearaš oassálastá. Eallinvuohki lea čilgejuvvon lagabui sierra kapihttalis. Boazodoalus leat sihke báike- ja siidadoalut masa juohke bearašlahttu gullá. Mánát čadnojuvvojit boazodollui go ožžot iežaset mearkka ja dađistaga bohccuid. Sii servet bargguide nugo gárddástallamiidda, čohkkemiidda ja leat muđui boazodoalu báikedoalus gos sii leat skuvlavácedettiin. Skuvla leage dat ásaš mii čatná ollu mánáid áiggi. Mánát ohppe ovdal boazodoalu bargguid go orro báikedoaluin mat ledje siidda lahka. Muhto go 9-jagi skuvla¹ álggahuvvui Finnmárkkus iešguđetge áiggiis 1960-logu gaskkamuttus, de lea oahppan báike- ja siidadoaluin unnon. Ovdal go álggahuvvui 9-jagi skuvla Guovdageidnui gaskkamuttus 1960-loguid, de lei 7-jagi skuvla mii lei heivehuvvon boazodoalu johtimii, nugo omd. álggii skuvla maŋŋá go mánát ledje ollen fas dálveorohahkii Guovdageainnu suohkanii. Siida- ja báikedoaluin ohppe mánát bargguid go ledje oaidnimin maid ollesolbmot barge ja dađi mielde serve sii ge bargguide. Duhkoraddan govahalai ollesolbmuid bargguid ja dat šattai maid seammás oahppan.

Mun jearan dán artihkkalis mat boazodoallomáhtu dovdomearkkat leat ja man láhkái mánát dan ohppet. Mo lea dát máhttu skuvlamáhtuid ektui, ja

¹ Dál 10-jagi skuvla.

mii lea máhtu erenoamášvuohta? Makkár doaibma lea boazodoallomáhtus? Empiriija maid geavahan lean viežžan iežan girjjis ja filmmas mat goap-pašagat leat almmuhuvvon Dieđut-ráiddus: *Boazodoalu máhtut áiggis áigái. Árbevirolaš oahpaheapmi boazodoalus ja etniid doaibma dan oktavuodas* (Joks 2007a) ja filmmas *Ailo čavge davás/Ailo Sets Out North* (Joks 2007á). Dán artihkkala empiralaš materiála lea dasto seamma go girjji ja filmma ráhkadeames. Jearahallamat girjjis boazosámenissonolbmui leat dahkkon Guovdageainnus 2002 čavčča. Lean filbmen Aillo, su bearraša ja siidaguimmiid geasi 2003 rájes gitta 2005 rádjái. Ailo lei 11 jahkásaš go filbmegohten. Son gullá suolohasaide, mii mearkkaša ahte mearra lea guovddážis sihke johtalettiin ja muđui dan áigodagas go bearaš lea geasseorohagas.

Boazodoalu máhtu iešvuođat

Boazodoallomáhttu gullá árbevirolaš máhtovuogádahkii go dat fievrriduvvo buolvvas buolvii unnit eanet rievddakeahtá. Seammás lea boazodoallomáhttu maiddái álgoálbmotmáhttu go eatnašat boazodoalliin leat álgoálbmogat. Árbevirolaš máhttu lea ollu digaštallon servodatdiehtagis. Máhtovuogádaga namahusat mat dávjá geavahuvvojit leat *Traditional knowledge* (TK) dahje *Traditional ecological knowledge* (TEK). Árbevirolaš máhttu biddjo maid dávjá ovtta *Indigenous knowledge* (IK) máhtovuogádagain máid sáhtáii jorgalit álgoálbmogiid máhttuin. Báikkálaš máhttu ja praktihkalaš máhttu leat eará namahusat mat gullojit dávjá ovtta árbevirolaš máhtuin. Dát máhttonamahusat biddjojit maiddái vuostebeallin dieđalaš dahje oarjemáilmmi máhtuin. Digaštalliid gaskkas ii leat dattetge ovttaoavilvuohta mii árbevirolaš máhttu dahje álgoálbmot máhttu lea. Muhtumat bidjet álgoálbmot máhtu vuostebárran dieđalaš máhttui. Earát fas čuočuhit ahte eai leat čielga ráját árbevirolaš – ja dieđalaš máhtu dahje oarjemáilmmi máhtu gaskkas. Agrawal (1995) omd. vuosttilda juohkima oarjemáilmmi ja álgoálbmoga máhtu gaskkas. Son oaivvilda baicce ahte lea jierpmáleappo dohkkehit erohusaid kategoriijaid siskkobealde ja nu sáhttet baicce gávdnot seammaláganvuođat oarjemáilmmi ja álgoálbmot máhtus. Kalland (2000) ges oaivvilda ahte leat erohusat álgoálbmoga ja dieđalaš máhtu gaskkas. Son jearrá baicce man stuora erohusat leat álgoálbmoga máhtu ja eará máhttošlájaid gaskkas nugo báikkálaš, árbevirolaš ja geavatlaš máhtu gaskkas. Dei, Hall ja Rosenberg (2000) eai loga álgoálbmogiid máhtu

sáhttit oaidnit aivve báikkálaš fenomenan go dat rasttilda kultuvrralaš ja historjjálaš rájáid ja geográfalaš sajiid. Sii čilgejit ahte álgoálbmotmáhtu lea sosiála joavku čohkken sihke historjjálaš ja dálá vásáhusaid bokte. Álgoálbmotmáhtuid leat olbmot háhkan ásadettiin guhkit áigge vissis guovlluin. Ođđa máhttu lea fuomášuvvon oahppan- ja bargoproseassaid bokte, ja nu leage máhttu soddjil dan sadjai go stirdon.

Eamiálbmogiid organisašuvnnat leat čujuhan ahte árbevirolaš máhtus ii leat nu ollu sáhka dan agis, muhto das man vuogi mielde máhttu háhkkovuvvo ja geavahuvvo. Máhtu sosiála oahppan- ja sirdinproseassat dahket dan árbevirolažžan (Andersen 2002: 13). Go ahki ii deattuhuvvo, de mun dulkon dan ahte máhttu maiddái ođasmahtto vaikke lea gal agis maiddái sáhka go dat fievrriduvvo buolvvas bulvii. Dán artihkkalis mun guorahalan mat bealit leat mávssolaččat mánnái oahppat go galgá birget boazodoalus ja makkár mearkkašumit guovllus leat.

Álgoálbmotmáhtu doaba lea ávkálaš go dat čujuha maiddái álgoálbmogiidda main lea dat máhttu ja geaidda máhttu gullá. Boazodoallomáhttu lea maiddái unnán váldon atnui riikkaid lágaide ja njuolggadusaide, mat gusket ealáhussii. Sin máhttu ii balljo biddjo vuodđun go mearrádušat mat gusket sidjiide ja sin ealáhussii dahkkojuvvojit (Joks – Magga – Mathiesen – Henriksen 2006). Boazodoallomáhttu lea maiddái álgoálbmotmáhttu, go eanaš boazodoallit leat álgoálbmogat. Stáhtat eai leat dohkkehan boazosámiide ráđđejumi dahje iešstivrejumi eatnamiiddiset badjel.

Sisabahkkemiid geažil leat sin eatnamat gáržon, mii fas gáržuda sin ealáhusa. Boazosámit geat ellet njealji riikkas, leat maiddái áiggiid čađa vásihan sisabahkkemiid iežaset árbevirolaš johtinguovlluide. Ollu diggeáššit duođaštit nákkuid mat leat boazodolliid ja earáid gaskkas, geat maiddái ávkkástallet dahje háliidit ávkkástallat daid seamma guovlluid gos bohccot lihkadit ja guhtot. Boazodoallomáhttu lea dasto álgoálbmotmáhttu, mii lea áiggiid čađa fievrriduvvon ođđa buolvvaide dain guovlluin gos boazodoallu lea leamaš. Dattetge ii leat sin máhttu dušše báikkálaš máhttu, go boazodoallu doaimmahuvvo mángga guovllus máilmmis.

Boazodoallu eallinvuohkin

Boazodoallomáhtu fievrridit ja háhket olbmot guovlluin gos doaimmat lunddolaččat leat. Dábálaččat háhket mánat máhtu go oassálastet ovttas olles-olbmuiguin, ja sii ohppet maiddá iezaset vásáhusaid bokte sihke barggaddettiin ja vánddardettiin. Sii ohppet dasto guldaleami, dárkuma ja vásáhusaid bokte. Boazodoallu leage eallinvuohki, mas olles bearaš oassálastá. Thomas Højrup (1989) geavaha doahpaga *levevilkår* dahje eallineaktu čilgedettiin mii eallinvuohki lea. Eallineaktu čatná oktii olbmuid eallinvugiid. Dát doaba addá vejolašvuoda guorahallat mo olggobeale eavttut buktet sihke vejolašvuodaid ja hehttehusaid olbmuid eallimii. Eallinvuohki lea dasto juoidá masa mii oahpahallot mánnávuodas juo ja juoidá mii mearrida ii dušše eaŋkil, muhto stuorra oasi min beaivválaš doaimmain (Højrup 1989: 27–30).

Åsa Nordin (2007) lea geavahan eallinvuogi teoriijaid vuodđun go lea guorahallan makkár árvvut sámi boazodoalus leat mat geasuhit ja movttidahttet boazodolliid álggahit dahje joatkit boazodoalu. Son lea gávnahan ahte sámi boazodoalloeallinvuogis fertejit leat njeallje juolggi sajis, nammalessii fuolkevuolta, boazodoalli, báikedoallu ja siida. Dát njeallje juolggi gullet oktii, ja jus okta dain váilo, de dutki ferte jearrat alddis lea go son guorahallamin sámi boazodoalu. Dasa lassin oaivvilda Nordin ahte go eallinvuogi teoriijat leat vuodđun guorahallamiidda, de ferte dutki vuhtiiváldit golbma dási, main buohkain leat váikkuhusat eallinvuohkái, nammalessii ekonomalaš, juridihkalaš/politihkalaš ja ideologalaš dássi. Ekonomalaš dássi sisttisoallá buvttadeami, gálvojođu ja bálvalusdoaimma. Juridihkalaš/politihkalaš dássi stivre doaimmaid ekonomalaš dási sikkobealde. Stáhta lea ovddidan lágaid mat stivrejit ovttaskas olbmo doaimma ja masa dat ferte iežas heivehit. Dássi mii duođaid stivre boazodoalli doaimmaid ja mii bidjá dasa sisdoalu ja mearkkašumi lea nu gohčoduvvon ideologalaš dássi. Ideologalaš dásis leat norpmat ja árvvoštallamat mat gávdnojit min juohkebeaivválaš eallimis, ja man vuodul boazodoalli doaimmaha ealáhusas. Dát golbma dási gávdnojit juohke eallinvuogis ja daid ii sáhte garvit eallinvugiid guorahaladettiin. Boazodoalliid báikedoalu ulbmil ii leat šaddat rikkisin boazodoaluin, muhto sáhttit eallit dainna ja fievrridit árbbi viidasut. Dan vejolašvuoda maid sii leat ožžon vanhemiiddáseaset, háliidit sii hálddašit ja addit seamma vejolašvuodaid boahttevaš buolvvaide. Árbi ja ideologija mearkkaša ollu boazodoallái go vällje joatkit boazodoaluin

(Nordin 2007: 132–140). Njeallje juolggi – fuolkevuolta, boazodoalli, báikedoallu ja siida – mat Nordina mielas galget leat sajis jus galgá sáhttit gohčodit dan sámi boazodoallun leat mu áddejumi mielde oasis boazodoalu sosiála organiseremis. Dávjá lea fuolkevuolta mii čatná moadde dahje moanat báikedoalu oktasaš siidii man ulbmil lea ovttas gohkket ealu. Sáhtášii lasihit dása ahte boazodoalu jođihit dáinna lágiin gáibida máhttoviidodaga. Nugo mun ádden Højrup (1989) de eallineavttut mat bohtet olggobealde váikkuhit olbmuid eallinvuohkáihke buori ja heajos láhkái. Nordin (2007) maiddá čuoččuha ee. ahte juridihkalaš/politihkalaš dássi stivre doaimmaid mat leat ekonomalaš dási siskkoabealde. Almmolaš politihkka váikkuha maiddá dasa mo máhtu lea vejolaš fievrridit boazodoalus ja makkár árvu dasa addojuvvo. Boazodoallomáhttu lea otná servodagas rašes dilis, seammás go dat lea guovddážiis jus galgá sáhttit bisuhit boazodoalu eallinvuohkin. Dilli máhtu dáfus lea rašši go stáhta politihkka bidjá rájaid dasa mo máhtu odne sáhttá fievrridit. Ballu lea maiddá ahte máhttu jávká jus dat ii leat geavahusas, mii boahťa ovdan boazodolliid jearahallamiin oarje-Finnmárkku boazologu raporttas (Joks – Magga – Mathiesen – Henriksen 2006).

Stáhta politihkkii gullet maiddá skuvladiilálašvuodát. Sáhttá dasto jearrat mo skuvla lágida oahpahusa ja mo dat lea heivehuvvon árbevirolaš ealáhusaid ektui. In áiggo dás vástidit gažaldaga, muhto áiggun čájehit mo árbevirolaš oahpaheapmi boazodoalus spiehkasta árbevirolaš skuvlaoahpaheamis. Gávdnjojit dieđusge eará hehttehusat go skuvla dasa ahte lea váttis bisuhit ja fievrridit boazodoallomáhtu. Hehttehusat leat omd. fálddagat mat gávdnjojit servodagas ja mat leat mánáid ja nuoraid olámuttus. Teknologijja omd. buktá ođđa fáldagaidda nugo spealuid, filmmaid ja muđui eará gula-hallanvugiid.

Boazodoallomáhttu fievrriduvvo ja oahpahuvvo eanáš dan guovllus gos doaimmat leat. Oahpaheapmi ja oahppan dahkko dávjá barggadettiin, jođedettiin, muitalettin, dárkkodettiin ja muđui olbmo iežas vásáhusaid bokte. Bertil Rolf (1995) čuoččuha ahte árbevierus lea kultuvrralaš joatkka ja dat mii sirdašuvvá, joatká doaimmamis otná áiggis. Árbevirolaš joatkka ii dárbbáš dattetge leat áibbas seamma go dat mii lei ovddežiis, muhto dattetge ferte sulastahttit dan. Árbevierus ii leat sáhka, Rolf mielde, dušše máhtu sirdimis, muhto lea sáhka das mo fievrridit jurdda- dahje doaimmaminstara nuppiide. Jurdda- dahje doaimmaminstara fievrrideapmi

mearkkaša, ahte B sirdá C:ii maid ieš lea oahppan A:as rievdatkeahttá dahje unnit rievdadusaiguin (Rolf 1995: 146–147).

Guovlluid mearkkašupmi oahppama dáfus lea stuoris. Boazodoallu ii doaimmahuvvo aivve ovttá sajis miehtá jagi, muhto dan doaibmanviidodat lea siseatnamiid rájes gitta riddoguovlluid rádjái. Máhttit oaidnit, dovdat ja dádjadit² leat dehálaš dáiddut boazodoalus ja maid oahppá go vánddarda duovdagiin.

Oaidnit, dovdat ja dádjadit

Ovdal go mánná sáhtta okto vánddardit, de ferte leat álggos vuos čuvodan mielde nu ahte lea oahppan oaidnit. Ferte oahppat oaidnit geainnuid, oaidnit gokko galgá garvit, oaidnit gokko ii leat soavli, oaidnit gokko soavlerokkit leat ja oaidnit jierjaid. Muhtun mu informánttain, Máret Ánná muitala man duhtavaš son lei dan giđa go fáhkkestaga njázudii ovdal go gerge johttát. Dalle beasai su bárdni oahppat vánddardit losses siivvus. Son muitala:

Na, eatnamiid gal ferte dovdagoahtit ovdal go okto bijada. Lea dárbbášlaš diehtit makkár eatnamat leat, ja galggašii leat maiddá oahppan oaidnit geainnuid ja buot ovdal go meahccái vuolgá vánddardit. Ja leage nu dehálaš, ahte mánná lea mielde go don vánddardat, álo han dat oaidná ahte nie dat galgá, garvit dakko gokko ii ábut mannat. Giddat erenoamážit lea hui váttis, muhto ii dat ábut, don fertet maid oaidnit gokko ii leat soavli ja gokko lea. Mannan giđa lei hui soavli, go mii dás johttáimet. Das gal šattai oppa ollu maid oaidnit. Šattai nu ollu garvit. Oainnat dál mañemuš áigge lea leamaš nu heittot, diet goavvejagit, hirbmat ollu muohta ja nu dálvi badjel duoddara. Dalle mánát eai oahppan dies maidege. Mun oidnen mannan giđa, ahte dál gal ferte čáhcesuohppaga maid mannat. It don ábut mannat doppe vuollegis jogaid, go doppe gal lea juo dulvi. Ferte garvit čáhcesuohppagiid ja oaidnit gokko soavlerokkit leat, ja gokko don garvvát daid. Ja mu mielas lei hui buorre go bodii diekkár gidđa. Oidnen mannan giđa, ahte dat lea johtán aivve geaiggojulggiid skohter alde. Ja nie maid nugo lea leamaš dál, eai han cukŋot ban leamašange. It don vuolgat gal sáhte ovdal go skávvu bures, ii dárbbáš jur cuoŋu, muhto go skávvu de gal jasat juo guddet. Go iddesidjii orru, de lávejit skávvtut go nie beaivvádat lea leamašan. Diekkárat dat lea maid mii oahpahit šaddat,

² Mearkkašumis deaivat dohko gosa lea jođus dahje gávdnat suoji heajos dálkkis.

ja go mánát besset čuvodit, de gal birgejit doppe. Nu lea dál čakčat maid, ferte jieñaid oaidnit, ja gokko ii ábut mannat, ja gokko ábuha mannat, nu dat lea.

Máret Ánná ráhkkanahttá máná duohta dillái go son diehtá ahte olmmoš ii sáhte álo vuordit, ahte lea buorre siivu jođedettiin. Máret Ánná oaivvildage ahte máná ferte ieš vásihit ovdal go sáhtá diehtit ja áddet mo lea omd. johtit heajos siivun. Easka dalle lea vejolašvuohta diehtit mo galgá eastadit váralašvuođaid. Máná ráhkkanahttit váttis dilálašvuođain birget, soahpáge oktii Ingolda (2003) oaiviliin, ahte máhttoviidodat lassána go máná fuomášahttojuvvo ieš čuolmmaid čoavdit. Váhnendoaibma šaddáge láchit dilálašvuođaid gos mánás alddis lea vejolašvuohta vásihit ja dan vuođul ipmirdit, iige dušše oažžut nuppi olbmos dieđuid. Easkaálgi gártá aktiiv- valaš doaibmamin oahppat. Dalle son geavaha geahččan-, guldalan- ja dovdamáidduid. Jus máhttu livččii dušše teorijja dásis, de ii livčče dehálaš ahte easkaálgit galggaše ieža oaidnit dahje vásihit objeavttaid dahje meark- kaid fysalaš máilmmis. Máná oahppá go lihkada máilmmis, dutká dan, dahje dušše guldala dan, ja fuomáša mearkkaid mat čájehuvvojit sutnje (Ingold 2000).

Hárjánit oaidnit lea vuosttas maid máná šaddá oahppat, ja mii dahkko álggos vuos čujuheami bokte. Ollesolmmoš fuomášuhtá máná go čujuha duovdagiidda ja elliide. Fuomášuhtin dahkko go ollesolmmoš čujuha mihtilmas bohccui seammás go namuha dan, omd. *gálbenjun girjebađat muzetčuoivvat čearpmat*³, mii govvida bohcco hámi ja agi. Čujuheapmi ferte dahkkot dassáži go máná lea oahppan namahusaid. Helena Ruotsala (2005: 35) oaivvildage ahte visuála maitu lea guovddáš máhttu boazodoalli lihkestuvvamis.

Mañná go máná lea oahppan maid galgá oaidnit almmá čujuhemiid haga, de maddái dovtagoahhtá ieš bohccuid, eatnamiid ja duovdagiid. Go dovda bohccuid olgguldas hámi bokte, de áicá jođánit iežas siidda bohccuid go leat mastan kránnjásiidda čorragiidda. Dovdat bohccuid mihtilmasvuođaid, nugo bohcco mii lea oaivugas, bohcco mii orru ealu ravddas, guovdu dahje lea dakkár mii bázada leat dárbašlaš dieđut. Go bohcco mihtilmasvuođaid dovda, de lea maid vejolaš fuomášit go soamis váilo ealus.

³ Bohcco namahusat gávdnojit eambo Nils Isak Eira girjjis *Bohccuid luhte* (1994).

Olmmoš ferte dádjadit iešguđetlágan dálkkiin ja siivvuin dohko gosa lea jođus. Dasa lassin ferte maiddái oahppat oaidnit omd. gokko lea buoremus johtit. Ferte čuovvut mielde mo dálki ja siivu lea, nu ahte diehtá goas ja gokko lea buoremus johtit. Nubbi informánta, Mihkkal-Elle lea maiddái bajásšaddan boazodoalus, gos bargá áin odnege. Son lohká ahte boazodoalus ferte olmmoš oahppat dádjadit. Olmmoš ferte oahppat dovdat eatnamiid, bohccuid olgguldas hámi ja maiddái bohcco dahje bohccuid luonddu, nugo Elle dás lohká:

Deaivat lea buot ovddemuš maid galgá oahppat, ja dasto oahppat diehtit geainnuid. Go ealu maid vuodjá, ahte ii vuoje summal, sáhtá vaikke suddái mannat ja ádjagiidda dahje jekkiide. Dat galgá dovdat geainnuid, vaikke ii leat vánddardan dakko, justa dakko, muhto galgá áigá dovdat gokko heive vuodjit, mohkastit ja oahppat diehtit ahte ii galgga jieŋaide mannat, ja dat lea ollu maid galgá vuohččan oahppat. Ja de oahppat mearkkaid dovdat. Go dovdat ja deaivat vuos álggos oahppá, de gal juo oahppá dan eará gal. Eatnamiid dovdat ja mearkkaid dovdat, ja bohcco luonddu maid dovdat, justa goas boazu sáhtá mannat, goas dat lea dakkár dálki ahte dál gal lea boazu ruvgalan. Go veahá bivalda, de boazu vuolgá ruvgalit ja vázzá maid. Nugo dáid muttuid go bivalda, de lea hirbmat vázzi, guoppar hakso, diet boares guohca guobbarat. Ja dán jagi lea erenoamáš vázzi boazu, biedgana. Na, dál lea nu bivval ja guobbarat haksojit, unnán muohta, dan čađa hakso guoppar. Ii guoppar hakso nu go lea buolaš, dat ii hakso. Dál lea nu vázzi dán jagi eallu, biedgana dat nu hirbmadit. Olmmoš han gal oahppá boarásmanbeaivái maid.

Nugo Máret Ánná dás ovdal logai, de maiddái Elle deattuha man dehálaš lea oahppat dádjadit. Elle lohká ahte olmmoš galgá dovdat geainnuid, vaikke ii leat vánddardan dakko, de galgá liikká dovdat gokko heive vuodjit. Ovdal go olmmoš ieš sáhtá mearridit, de ferte gal ovdal vásihan sullasaš dili dahje oahppan dulkot dilálašvuodaid. Go Elle dás oaivvilda ahte olmmoš ferte dovdat geainnuid, vaikke ii leat johtán justa dákkko, de dulkon mun dan ahte olbmos ferte leat ovddalgihtii vásáhus sullasaš johtolagain dahje oahppan dulkot iešguđetlágan dilálašvuodaid. Olmmoš ferte vuosttažettiin oahppan johtolagaid dovdat, dulkot daid ja dasto mearridit dan vuodul. Johtolagaide gullet sihke dálkkádat, siivu ja duovdaga iešvuodát. Elle nitala ovdamearkka dihtii, ahte go bohccot álget čuskkodit, de diehtá ahte dalle boahá garra dálki.

Go Elle dás namuha ahte olmmoš galgá diehtit mo johtit vaikke ii leatge justa dáikko ovdal johtán, de soahpá dat oktii geavatlaš oahpaheami dovdomearkkain nugo Bertil Rolf (1995) čilge daid. Son gohčoda *gelbbolaš geavatlaš máhttun* go lea sáhka doaimmain, maidda eai gávdno čielga njuolggadusat mo ášši čoavdit. Dalle lea dilálašvuohta ja konteaksta mat addet vuodu makkár čoavddus välljejuvvo, ja danne oahpaheapmi ii sáhte dahkkot njulgestaga olbmos olmui go olmmoš ii sáhte ovddalgihtii diehtit justa mo dilli lea. Sáhtášii maiddái dás lasihit, ahte olbmos lea gorutlaš máhttu go dovdá gokko lea buoremus vuodjit vel amas guovlluinge. Lea olbmo iežas hárbáneapmi ja vásáhusat mat leat dagahan ahte máhttu lea bisánan gorudii. Olmmoš oahppá buoremusat boazodoalu daid guovlluin gos doaimmat leat go doppe beassá ieš oaidnit ja dovdat.

Guovlluid mearkkašupmi

Go mun filbmejn Aillo ja su bearraša geasseorohagas davvin, de orui son doppe cuoŋománu rájes gitta golggotmánu rádjái. Son váccii skuvlla Fielvuonas dan áigge go sin eallu lei Sievjjus. Skuvlla sáhtii vázzit doppe go maiddái su eadni lea boazodoalus olles áigge, mii ii leat šat nu dábálaš boazosámenissonolbmuid gaskkas go eatnašat leat dienasbargguin boazodoalu olggobealde. Ailo oassálastá maiddái čakčabargguin ja boazodoalus leat jagiáiggjit mat bidjet vuodu boazodoalu doaimmaide. Filmmas *Ailo čavge davás* (Joks 2007á) dadjá Aillo eadni, Injá ahte lea dehálaš ahte son ja Ailo beassaba orrut davvin čakčat go boazodoallu lea doppe dan áigge, dahje nugo Injá lohká ahte «beassaba leat doppe go čakčabarggut álget».

Mearragáddi ja dat doaimmat mat dohko gullet ledje lunddolaččat Aillo guovddážis. Son lei mielde bargguin nugo misiid mearkumin, gámasuinniid čuohppamin, duljiid spiilemin, birgguid suovastuhttimin, suvdináiddiid divvumin, čohkkemin ealu čakčat ja njuovadeamen. Son lei dalle 11–12 jahkásaš, ja su duhkoraddamat govahalle mearragátte hommáid, nugo fanassárgun, duhkorasfanas ráhkadeapmi ja dainna stoahkan. Buot su mitalusat ja máidnasat ledje maiddái vásáhusat mearragáttis. Nuppebeales de Ailo omd. liikui stoahkat duhkorasskohteriin dan áigge go lei Guovdageainnus dálvet. Aillo duhkoraddamat, barggut ja mitalusat mat leat čadnon guvlui mitala ahte sus leat ruovttut guovtti sajis, nammalassii siseatnamis ja mearragáttis. Goappatge guovlluide leat čadnon árvvut ja dovdut, ja nu

guovllus lea stuorra mearkkašupmi mii fas nanne olbmo gullevašvuoda ja identitehta. Doppe leat máttut eallán ja nu dat ealáskahttet guovlluid. Aillo mitalus mo su áddjá vásihii ipmašiid Sievjju sullos, govve mo olbmot ain «ellet» guovlluin vaikke ieža eai leat šat eallimin:

Dieppe Buolát, dohko deaivá bieggá nu garrasit, buot biekkat. Oainnat doppe lei idjadeamen gáttis ovttá geađgeguoras gokko lea veahá suodji jus dattetge boahá dálki, ja de dolasta ja dieppe leat čakčat oainnat hui sevdnjes ijat. Oainnat dál dat gal galgá idjadit, dál dat gal lea dolasteamen. Galgá bassit. Das lei suovastun biergu seahkas, válddii dan ja álggii bassit. Dál dat gal oaidná geat bat duo boahitba, suhkkifatnasiin. Oainnat dalle dat gal eai lean vuos mohtorat gal vuos. Mun in muitte, áddjárohkis lávii skohtermohtora, diekkár akslinga manai, das mas lea propealla, dainna dat lávii johtit oainnat. Ja dál gal oaidná boahitimin, jurddaša dat gal leat su olbmát. Dál dat gal gullá čievra bođii, oainnat dat lea nie dearbmi, čievra, ii soaba oaidnit gii bođii, gulai geđggiid, «gluhk...». Dál dat gal nu gullá go vázzá, «gluhk...». Bođiiga rásseráj, jurddaša dál son gal galggašii juo oaidnit ja de álggii das «kleh...», ja njuikkoda guovttebeallái dola nie, ja manai nuppe beallái dola ja geahččá ádjá don beallái dola ja nu fasttit «grh...» boraha dan. De gal lei ballán, válddii hillačoskka ja fáippui ja huškkui dan hila, ja de gal gulai go viehkaleigga vulos fatnasii, ja de gal juo manaiga ja álggiiga vuodjat, ja mañemuš ii oidnon go oaivvit ja «upp» de jávkkeheigga.

Muitalettiin, Ailo lasiha vel ahte son lea ieš fitnan dan guovllus gos su ádjá mitalus lea vuolgán. Ailo lea árrat guldališgoahtán mitalusaid ja máhtá maid ieš mitalit daid. Mitalusas lea sihke dihto olmmoš ja dihto guovlu. Ailo govahallá guovllu gos buot biekkat deivet ja gos leat hui sevdnjes čakčaijat, ja nu ilgadis dáhpáhus šaddá vel ilgadeabbon. Guovlu oažžu erenoamáš mearkkašumi Ailoi ja su lagaš olbmuide go mitalus lea čadnon dasa.

Mitalusain lea vissis vuoinjalašvuotta mii vuhtto das mo luondu ja olmmošlaš gaskavuodát ipmirduvvojit. Mitalusain ii leat dušše imašlašvuotta, muhto dain lea eallinoaidnu guovddážiis nugo ahte olmmoš berre vándardit várrogasvuodain ja leat gozuid alde dilálašvuodain gos olbmot ellet (Nergård 2006: 78).

Béatrice Collignon lea dutkan makkár mearkkašupmi guovlluin leat Inuih-taide davvi Kanadas, geat ellet nomádaeallima mas bivdu lea váldodoaibma.

Son čállá ahte olbmuid vásáhusaid ja máidnasiid bokte šaddet duovdagat *memoryscape*⁴. Guovlu šaddá máilbmin gos eai leat dušše olbmot geat odne leat eallimin, muhto doppe leat maiddái sin máttut ja daid vásáhusat ja vuoiŋŋat (Collignon 2006: 99).

Siida doaimmahuvvo iešguđetlágan guovlluin. Jus olmmoš galgá sáhttit doaibmat buoremus láhkái dihto guovllus, de ferte leat guovllu máhttu. Boazosápmelaš ferte ee. diehtit mo boazu láhtte ja birge iešguđetlágan guovllus, nu ahte diehtá mo son galgá lámčit dili buoremus lámčái. Dasa lassin ferte maiddái dovdat johtolagaid ja siivvuid váikkuhusaid johtolahkii, ja dasto vel máhttit iešge hálddašit johtima dálkkiid ja siivvuid ektui. Guovllu máhttu mas dás lea sáhka, ii leat dušše diehtu guovllu birra, muhto dat eaktuda ahte olmmoš ferte máhttit doaibmat ja čoavdit hástalusaid mat čuožžilit iešguđetge dilálašvuodain. Connerton (1989: 102) gohčoda dán máhtu inkorporerejuvnon hárbhallamin, mii ii doaimma almmáge olbmo doaimmaheami haga. Máhttu spiehkasta skuvlamáhtus mas teaksta lea guovddážis oahpadettiin.

Skuvla- já árbevirolaš oahpaheapmi

Dehálaš oassi boazodoalu máhttofierrideamis lea oahpahit mánáid ieža árvoštallat goas bargu sáhtá dahkkot ja mo dan sáhtá buoremusat čoavdit. Iežas árvoštallan sáhttáge dušše dahkkot doppe gos doaimmat iešguđetge jagiáiggis čadahuvvojit. Mánáin lea odne váddáseabbo leat aktiivvalaš árvoštallit go sii eai leat nu ollu šat doppe gos boazodoallu doaimmahuvvo. Skuvlavázzi mánát šaddet dávjá leat geahččidilis johtima ja eará dehálaš dáhpáhusaid ektui boazodoallojagis, eaige beasa leat doaimmaheadjit. Dát billista eallinvuogi ja ealáhusa ovddas, mii dárbaša baicce áddejumi skuvlavuogádagas ahte boazodoalu iežas oahppoortnet ja oahppo-fievrrideapmi lea dehálaš (Nergård 2006: 84–91).

Vuokko Hirvonen (2003) lea dutkan mo skuvlareformma 1997, mas sámít ožžo sierra oahppoplána, lea váikkuhan oahpahussii. Son oaivvilda ahte:

⁴ Memoryscape is constructed with people's mental images of the environment, with particular emphasis on places as remembered places (Nuttall 1992: 39).

Árbevirolaččat skuvlla bargobeaiivi lea ordnejuvvon nu, ahte oahpahusdiibmu bistá 45 minuhta ja beaivvi áigge oahpahunvojit mánge sierra fága. Pedagogalaš jurddašeapmi vuodduuvvá dien láhkái navdduide, ahte diehtu lea objektiivva, mii sirdujuvvo oahpaheaddjis dahje oahppomateriálas oahppái ja oahpahusa sisdoalu guovddážin lea fága dahje dieđa. (Hirvonen 2003: 101.)

Inkorporerejuvvon máhttu dahje gorutlaš máhttu ii sáhte leat objektiivvalaš. Go máhtu galgá ovdanbuktit, de ferte olmmoš geas lea dat máhttu dahkat dan ja nu dat lea gitta olbmoss. Ruossalasvuodát skuvlla ja sámi árbevirolaš máhtuid háhkamis leat guovtteláganat. Mikkel Nils Sara (2003) oaivvilda, ahte servodagas odne leat stuorra vuordámušat, ahte skuvla galgá oahpahit árbevirolaš máhtu, muhto skuvla ii leat dasa gárvvis. Son čilge ná:

Ruovttu oahpahanáigi ja -vejolašvuohta lea oaniduvvon, ja seammás maiddá leat lassánan bearrašat main eai leat váhnemat ruovttuin barggus beivviid. Nu jorret skuvlla oahpaheapmái eanet vuordámušat ja odđa ovddasvástádusat, ja dasa gullá maiddá árbevirolaš sámi máhtuid oahpaheapmi. Muhto go skuvla ii leat ovdal dárbbahan diein beroštit, de leat sámi árbevirolaš máhtut dán áigge skuvllain guhkin eret gárvvisin láhččojuvvon dieđut ja máhtut. Skuvlii dat leat odđasat, go skuvllas leat iežas oami oahpahan- ja máhttoárbevierut. (Sara 2003: 123.)

Jearaldat lea maiddá, ahte lea go skuvllas oba vejolašvuohtage alddis okto oahpahit mánáide árbevirolaš máhtu. Vaikke skuvllas sáhtašii leat vejolaš oahpahit, de badjána dattetge jearaldat man muddui skuvla sáhtta dan dahkat. Nugo Hirvonen lea fuomášahtán, de ii leat skuvla luvvejuvvon oahppodiimmuin ja fágajuoguin, ja dat iešalddis lea hehttehussan árbevirolaš oahpaheapmái. Dieđu ollislašvuohta lea árbevirolaš oahpaheami dovdomearka, ja jagiáiggit stivrejit mealgat muddui goas makkárga barggut sáhttet dahkkot. Nubbi eará lea ahte oahppat árbevirolaš máhtu, nugo boazodoalu, gáibida ahte olmmoš ieš lea ollislaččat searvvis gos ealáhus lea lunddolaččat.

Loahppajurdagat

Boazodoallomáhttu lea árbevirolaš máhttu, man dovdomearka lea ee. ahte máhttu háhkkojuvvo bargguid bokte ja lea báikkálaš. Go servodatstruktuvrrat nugo omd. skuvlavázzin ii leat heivehuvvon boazodoalu johtima ektui, de

mánáin ii leat vejolašvuohta oassálastit boazodoallobargguin seamma ollu go ovdal. Dán čállošis lean geavahan Aillo dilálašvuođa, čájehan dihtii makkár doaimmat ja máhtut gávdnojit geasseorohagas maid mánná beassá oahppat. Eanaš mánát odne sirdet siseatnamii go skuvla álgá čakčat, ja Ailo lea erenoamáš dilis go sihke eadni ja áhčči bargaba boazodoalus, ja son beassá maid vázzit skuvlla mearragáttis dan áigge go sin bohccot leat doppe. Su eallin mearragáttis ferte danin gehččojuvvot dan ektui maid mánát boazodoalus galggašedje oažžut vejolašvuođa oahppat, go geahččá boazodoalu eallinvuohkin masa mánát galggašedje buoremus vuogi mielde ráhkkanahhttojuvvot.

Boazodoallomáhttu leage čadnon eallinvuohkáii, mii mearkkaša ahte lea váttis sirret máhtu olbmuid oppalaš eallimis dahje oaidnit máhtu aivve boazodoalu konkrehtalaš doaimmaheame ektui. Mánát leat čađat oahppan birrasiin gos barggut ja doaimmat leat iešguđetge jagiáiggis. Vuosttažettiin ohppet mánát oaidnit go vuos leat čuvodan ollesolbmuid geat leat čujuhan sidjiide ja nu fuomášahtán mearkkašahtti beliid. Maŋŋá go leat oahppan oaidnit, de lea nubbi lávki oahppat dovdat ja dádjadit, ja dalle mánát dávjá láidestuvvojit dilálašvuođaide gos ieža šaddet vásihit ja nu maddái ieža oahppat čoavdit čuolmmaid.

Otná servodagas gos stáhta politihkka váikkuha dasa mo ealáhusaid jođihit ja nu maddái boazodoalu, lea hástalussan bisuhit eallinvugiid nugo boazodoalu mii eaktuda ahte máhttu fievrriiduvvo árbevirolaš vuogi mielde. Ása Nordin oaidnu ahte boazodoallu lea eallinvuohki eaktuda ahte máhtut ain fievrriiduvvojit siiddain, báikedoaluin dahje guovlluin gos boazodoallu lunddolaččat jođihuvvo. Guovllu máhttu lea vuosttažettiin oahpásmuvvat duovdagiidda, ja oahppat mo olbmot ja bohccot buoremus lági mielde sáhttet doppe birget. Muitalusat guovlluid birra leat mielde ealáskahttimin daid, ja nu dat nannejit gullelašvuođa dohko.

Gáldut

- AGRAWAL, ARUN 1995: Dismantling the Divide Between Indigenous and Scientific Knowledge. – *Development and Change Vol. 26*, s. 413–439. Oxford: Blackwell Publishers.
- ANDERSEN, SVANHILD 2002: Innledning. – Svanhild Andersen (doaim.), *Samiske landskap og Agenda 21. Kultur, næring, miljøvern og demokrati*. Dieđut 1/2002, s. 5–22. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- COLLIGNON, BÉATRICE 2006: *Knowing Places. The Inuinnaït, Landscapes, and the Environment. Circumpolar Research Series No. 10*. Canadian Circumpolar Institute (CCI) Press.
- CONNERTON, PAUL 1989: *How societies remember*. Cambridge: University Press.
- DEI, GEORGE J. SEFA – HALL, BUDD L – ROSENBERG, DOROTHY GOLDIN 2000: Introduction. – George J. Sefa Dei – Budd L. Hall – Dorothy Goldin Rosenberg (doaim.), *Indigenous knowledges in global contexts. Multiple readings of our world* s. 3–17. Toronto: An OISE/UT in association with University of Toronto Press.
- EIRA, NILS ISAK 1994: *Bohccuid luhtte*. Guovdageaidnu: DAT O.S.
- HIRVONEN, VUOKKO 2003: *Mo sámáidahttit skuvlla? Reformma 97 evalueren*. Kárašjohka: ČálliidLágáduš.
- HØJRUP, THOMAS 1989: *Det glemte folk*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- INGOLD, TIM 2000: Culture, nature, environment. *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill* s. 13–26. London: Routledge.
- INGOLD, TIM 2003: There is one: How an ecological approach can obviate the distinctions between body, mind and culture. – Andreas Roepstorff – Nils Bubandt – Kalevi Kull (doaim.), *Imagining nature. Practices of cosmology and identity* s. 40–55. Aarhus university press.
- JOKS, SOLVEIG – MAGGA, OLE HENRIK – MATHIESEN, SVEIN D. – HENRIKSEN, ISAK MATHIS 2006: *Reintallet i Vest-Finnmark*. Kautokeino: Samisk høgskole/Nordisk Samisk Institutt. – http://www.regjeringen.no/upload/kilde/lmd/nyh/2006/1185/ddd/pdfv/302106-reintallet_i_vest-finnmark_131206.pdf
- JOKS, SOLVEIG 2007a: *Boazodoalu máhtut áiggis áigái. Etniid doaibma árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus*. Dieđut 3/2007. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta, Sámi allaskuvla.

- JOKS, SOLVEIG 2007á: *Ailo čavge davás/Sets Out North*. Dieđut video 1/2007. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta, Sámi allaskuvla.
- KALLAND, ARNE 2000: Indigenous knowledge: Prospects and limitations. – Roy Ellen – Peter Parkes – Alan Bicker (doaim.), *Indigenous Environmental Knowledge and its Transformations. Critical Anthropological Perspectives* s. 319–331. Australia: Harwood academic publishers.
- NERGÅRD, JENS-IVAR 2006: *Den levende erfaring. En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen forlag.
- NORDIN, ÅSA 2007: *RenskötseIn är mitt liv. Analys av den samiska renskötseInns ekonomiska anpassning*. Umeå: Vaartoe – Centrum för Samisk forskning, Umeå universitet.
- NUTTALL, MARK 1992: *Arctic Homeland. Kinship, Community and Development in Northwest Greenland*. London/Cambridge: Belhaven Press in association with Scott Polar Research Institute, University of Cambridge.
- ROLF, BERTIL 1995: *Profession, Tradition och Tyst Kunskap*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- RUOTSALA, HELENA 2005: In the Reindeer Forest and on the Tundra. Modern Reindeer Management and the Meaning of Local Ecological Knowledge. – *Culture and environments. Pro ethnologia 18* s. 23–48. Estonian National Museum.
- SARA, MIKKEL NILS 2003: Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O 97S hástalusaid? Reforpmá 97* s. 121–138. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Reindeer husbandry – knowledge from a livelihood

The article deals with the transmission of knowledge to children within reindeer husbandry. Reindeer husbandry, in addition to being an industry, is also a livelihood that influences the way children are learning traditionally. This traditional way of learning differs from the regular education system. In reindeer husbandry the context is important in the learning situation. By way of comparison, the teachings of subjects in the school setting are often far from the places to which they belong.

Therefore, places where the family herd is at that moment is important.

Children have to learn to distinguish between different kinds of reindeer and learn to travel in the landscape in different weather and travelling conditions. All this knowledge is connected to the places. Before children gain enough competence to travel alone, they have to learn to observe significant phenomena in the landscape. Their observations help them to take the right decision in every situation. Many places also have stories that children are told. Stories make places alive especially when the child knows the people who are the main characters in the stories.

Solveig Joks

Sámi allaskuvla

solveig.joks@nsi.no

Duovddamuitu sámi boazodoalus – Sápmelaš boazodoalu kulturdiehtovuogádat Jávrrušduoddara orohagas Davvi-Suomas

KLEMETTI NÄKKÄLÄJÄRVI

1. Álggahus

Dovddus amerihkálaš geográfá Jared Diamond jagi 1999 Pulitzer-bálkkašumi vuotán girjjistis oaidná, ahte kultuvrralaš sierralágánvuodaid miehtá máilmmi sáhtta čilget birastahtti luondduresurssaid ja eatnandiehtaga vuodul. Diamonda mielde birastahtti resursavuodut meroštallet ealáhusaid, daid bakte borramuša, fievruid, gilvvašattuid, nállašuhtti elliid, gaskavuodaid eará álbmogiidda ja maid oskku. Dáid vuodul hápmahuvve sierra kultuvrrat (Diamond 2003: 142–170). Diamonda oaidnu ii leat goit biras-deterministtalaš, muhto vuolggasadjin lea kultuvrra hápmahuvvan olbmo ja birrasa (duovdaga) vuorrováikkuhusas.

Sámi servošiid kulturgárganeami proseassa vuolga oktasaš sámi-suoma vuoddoálbmoga eallimis dihto kulturbirrasiin (s. 1500–1000 oáá) ja dan maŋnel oktilaš sámiálbmoga eallimis dan biedganeami rádjai (s. 1000 oáá –700 máá) ja sierraneamis sierra sámi servošiidda miehtá sámieatnama (Korhonen 1981: 27). Aiddo dán hádjáneami maŋnel, go dálá Sápmi hápmahuvai, lea dárbbatlaš čilget báikkálaš sámi servošiid kultuvrra hápmahuvvama eatnandiehtagiin ja topográfalaš dagaldagaid mielde. Sámi boazodoallokultuvrraid vuolggasadji lea leamaš sápmelaš bivdoálbmoga áigge čohkiidan kulturkapitála gottis ja dan seatnadeamis ja dálá sámi boazodoallokultuvrra oktasaš gielalaš ja kultuvrralaš ovttalágánvuodat bohtet buore muddui dán áiggis. Viiddes sámieanan ii leat duovdagiiddis ja topografijas dáfus ovttalágán ja duovdatiippat leat buktán sierralágán variašuvnnaid sámi boazodoallokultuvrii.

Dát artihkal gullá kulturanthropologiiija ja -geografiiija suorgái. Dutkan-teorehtalaš ulbmilin lea gárgelit duovddamuitu teorehtalaš málle sápmelaš boazodoalu kulturdiehtovuogádaga, kultuvrralaš diehtodáiddu šaddama ja diehtosirdima dutkamii ja duođaštit málle doaimbivuoda dáhpáhusdutkanmušas mikrodási konteavsttas. Kulturdiehtovuogádagain dárkkuhan kultuvrra dieđu ja máhtu šaddama, mii doallá sisttis kultuvrra váimmuselemeanttaid, mat dahket servoša vieruin ja doaimmain iežas earenoamáš kultuvrra.

Artihkal vojujduvvá addit kultuvrralaš oppalašgovvádusa mot sápmelaš boazobargu šaddá duovddamuitu mielde dutkanguovllus, Jávrrešduoddaris. Go báikkálaškultuvra ja boazobargomálla vođđuduvvaba mánggabeallásaš kultuvrralaš ja birasdagaldagaide, de ášši galgá geahčaduvvot holisttalaš teorehtalaš málle bakte, mii ovttašhtá boazosápmelaš kultuvrra dagaldagaid. Artihkal duođašta mot duovdaga áiccadeapmi šaddá, mot duovddamuitu adnojuvvo, gárganahattojuvvo ja mot duovdaga áiccadeapmi gullá báikkálaš boazosápmelaš kultuvrra kulturdiehtovuogádahkii.

Ulbmilin lea maid buktit duovddadoahpaga viiddit teorehtalaš ságastallamii antropologiiijas ja sámi kultuvrra dutkanmušas. Artihkkala áiggálaš olli lea 1930-logu rájes gitta jahkái 1995, goas Suopma searvvai Eurohpa uniovdnii. Dán artihkkalis leat ráddjejuvvon eret ekonomalaš antropologiiija dagaldagat: juohkin, lonuheapmi ja gávppašeapmi, daningo dat livčče sevnjodahtán sámi boazodoalu kultuvrralaš vuogádagaid, struktuvrraid ja sárgosiid.

Kultuvrra gárganeami ja hápmahuvvama geahčadettiin galgá váldit vuhtii eallin- ja kulturbirrasa, ealáhusaid, resursavuodu, birastahtti kultuvrraid ja eatnandiehtaga. Guovddáš geahčadansadjin badjána ná olbmo intrakultuvrralaš vuogáidupmi ja gárganeapmi birrasii ja dan diliide. Guovddášgažaldat laktása jurdagii duovdagis olbmo ja birrasa gaskavuoda gorrin ja kultuvrra ja luonddu gaskavuoda gorrin. Jurdda man mun buvtán ovdan lea, ahte kultuvra váikkuha mot duovdda lea hápmahuvvan ja mot dat oidnojuvvo.

Dutkanmuša gieddeberggut leat dahkkon jagiid 1986–2007. Artihkal vođđuduvvá iežan kulturanthropologiiija suorggi nákkosgirjji gieddebergguide ja giehtačállosii (Nákkäläjärvi 2008). Materiála lea čoggon sulaid 20 boazosápmelačča jearahallamiin. Jearahallon olbmot leat bargan bohccuiguin unnimusat logi jagi ja sii leat gullan guovllu sámi boazoservošii ja kultuvrii mánnávuoda rájes.

Dát artihkal lea lađastallon nu ahte álggahus-kapihttalis (kap. 1) buktojuvvo ovdan dutkančuolbma kulturgeografija ja sámi kultuvrra gárganeami konteavsttas sihke dutkanmateriála. Das manjel meroštallojuvvo dutkanguovlu ja dan osolaččat (kap. 2) ja dutkanguovllu kulturhistorjjálaš gárganeami váldosárgosat (kap. 3). Váldoteoriija, duovddamuitu ja dasa gullevaž doahpagat sihke teorehtalaš málle čilgejuvvojit govusin ja deakstan čuovvovaš kapihttalis (kap. 4). Analysaoasis heivehuvvo materiála dutkanteoriijai ja analysa buktojuvvo ovdan govvošiiguin ja informánttaid jearahallamiiguin guovtti kapihttalis (kap. 5 ja 6). Teorehtalaš ságastallamis (kap. 7) buktojuvvojit ovdan muhtin boazodoalus bargojuvvon antropologalaš dutkamušaid teorehtalaš váilivuodát boazosápmelaččaid ja álgoálbmogiid kultuvrra čilgemis earenoamážit veardidettiin dasa mot iežan hábmen duovddamuitu teoriija lea eambbo čiekŋudahtti ja anolaš. Manimus kapihtal lea loahpahuš, mii ii vikkage leat čoahkkáigeassu, muhto buorebutge geahčastat sámi boazodoalu boahteáigge dutkanhástalusaide (kap. 8).

2. Dutkanguovlu Jávrrešduottar

Dutkanguovlu gohčoduvvo Jávrrešduottarin ja dat lea Suoma bealde Eanodaga suohkana nuortasiin. Viidodahkii gullá Näkkela bálgesa davvioassi (gč. Jávrrešduottarguovllu kártta). Duovdagiiddis dáfus Jávrrešduoddara guovlu gullá duottarguvlui, mas duolba várit molsašuddet ja daid gaskkas leat vuomit. Viidodaga ravddas leat Jávrrešduoddarat, mat ollet Norgga beallái. Dutkanguvlui leat mihtilmasat unna jávrrážat, jeagge- ja duottaršattut lagežiiddisetguin, skirriideasetguin ja gaskasiiddisetguin (govva 1).

Jávrrešduoddara guovllu boazosápmelaččat juohkásit siiddaide ja sin leat gohčodan geográfalaš sajádagaset mielde oarje- ja nuortasiidda olbmuide. Bievrrašjoga oarjjabealde guođohit bohccuideaset *oarjánat* ja nuorttabealde *nuorttuhat*. Sin leat gohčodan maid geasseorrunbáikkiideaset mielde *bievrrašjávrelažžan* ja *galggojávrelažžan*, sogaid, daid njunnošiid ja bonddiid mielde omd. *heaikálažžan* ja *vilgonin*. Dálá áigge siiddat gohčoduvvojit maid válloorungiliideaset mielde *näkkellažžan*, *vuottesjávrelažžan* ja *njunnáslazžan*, daningo siiddaid dálveguohtoneatnamat leat máinnašuvvon orrungiliid lahka. Váldosiiddaid rátket ein unnit dálvesiiddaide (gč. Jávrreš-

Govva 1. Jávrrešduottarlaš kulturduovdda. Govvejeaddji: Markku Kauranen jagi 2000.

duottarguovllu kárta). Guovllu buot boazodoallit leat sápmelaččat. 1960-logu loahpageahčái buot siiddaid váldobargogiellan lei davvisámegiella ja das maŋnel Näkkela siidda bargogiellan molsahuvai suomagiella go fas Njunnása ja Vuottesjávrra siiddain davvisámegiella seailui váldobargogiellan. Guovllu boazosápmelaččat hupmet davvisámegiela oarjesuopmana, mii spiehkkaš unnánaš Guovdageainnu váldosuopmanis. Jagi 1960 rádjái suomelaččaid boazodoallu lei oba unni Näkkela bálgesa viidodagas.

3. Boazodoallu Jávrrešduoddara orohagas historjjálaš áigge

Suomas bohccuiguin sáhtta bargat gii beare boazodoalloguovllus, mii gokčá Sámi leana ja Oulu leana davvioasi. Norggas ja Ruotas dušše sápmelaččat sáhttet bargat ealáhussan bohccuiguin. Teorijat boazodoalu álgo-boahtimišas ja historjjás molsahuvvet diffušovnnas endogenalaš hypotesaide. Váddáseamos orru leame meroštallat boazodoalu agi ja álgo-boahtimiša. Ovttaoavilvuolta lea das, ahte bohccuiguin bargan lea gár-

ganan goddebivddus. Boazodoalu agi ja álgoboahtimiša čielggadeapmi leanai hui hásttuheadđji bargu, daningo arkeologalaš dutkamuš Davvi-Fennoskandias lea unni; suvra eananvuodđu smoarru orgánalaš materiála ja čállojun historjá ollá dušše gaskaáigái.

Vuosttaš čálalaš dokumeanta sápmelaččaid boazodoalus Jávrrešduoddaris lea jagi 1750, mas čállojuvvui, ahte sápmelaš boazodoallit johte juohke gease Jieknameara riddui. Boarráseamos čálalaš diehtu guovllus lea jagi 1579, goas okta Ruošša beale sápmelaš oappáinis muotkkui Jávrrešduoddarii 57 heakka boazočorraigiin. (Itkonen 1984: 115, 225, 258.) Jagi 1751 Ruotta-Suoma ja Danmárku-Norgga gaskii dahkkojuvvon Strömstada rádjesoahpamuša lassibeavdegirjjis, lappekodicillas, sápmelaččaide dáhkiduvvui vuoigatvuohta rasttildit ráji ealáhusaideaset olis. Rádjesoahpamušas Ruotta-Suoma ja Danmárku-Norgga rájit gessojuvvoje mañit áigge hápmáseaset. Stáhtat dáhkide sápmelaččaide rasttildit rájiid bohccuideasetguin ja maiddái bivdoja gávppašandárkkuhusas. Dát vuoigatvuohta bisttii jagi 1852 rádjegiddema rádjái. Lassibeavdegirji lea gohčoduvvon sápmelaččaid Magna Chartan. (Nickul 1970: 207, Ruong 1971: 62, Arell 1977: 287, 302, Korpijaakko-Labba 2000: 134.)

Strömstada soahpamuša rádjerasttildeami vuoigatvuohta Suoma ja Norgga gaskka gomihuvvui jagi 1852 ja Suoma ja Ruota gaskkas jagi 1889. Máinnašuvvon rádjegiddemat loahpahe árbevirolaš johtima ja dagahe stuora rievdadusaid sámi guovllu orrumii. (Aarseth 1989: 64–78, Korpijaakko-Labba 2000: 133, 142–147, Pennanen 2002: 138–139.) Boazosápmelaš šattai válljet goappá riikka olmmoš son háliidii leat, iige seamma olmmoš sáhtán bargat bohccuiguin goappaš riikkain. Rádjegiddemat dagahe stuora nuppástusaid maiddái dutkanguovllustan. Eanodaga sápmelaččat eai sáhtán johtit šat ovddeš geasseguhtoneatnamiidda Jieknameara riddui, gosa ledje hárvánan. Guovdageainnu sápmelaččat fas eai sáhtán johtit dálváii ovddeš árbevirolaš dálveeatnamiidda Eanodaga goahccevuovdeeatnamiidda ja vel das luksa. (omd. Itkonen 1984: 124, 228, Smith 1938: 131, Aikio, S. 1992: 202, 207.)

Dálá Jávrrešduoddara boazosápmelaččaid máttuide nuppástus lei hirbmat stuoris. Sii šadde buhttet ovddeš guhtoneatnamiid ođđa eatnamiin ja guođohanviidodat gáržžui. Dán mielde sin etnoekologalaš leađmma sadjái bohte ođđa leađmmat ja sii šadde oahppat dádjadit, guođohit ja johtit ođđa

viidodagas. Etnoekologalaš leađbma čujuha báikkálaš kultuvrra luonddu-, kultur- ja sosiálabirrasii. Dat lea ealáhusaid vuodđu ja dat lea šaddan luonddu, teknologijaid, ekonomalaš, árbevirolaš ja kultuvrralaš resurssaid vuodul. (Barth 1956, Hardesty 1972.) Čuđiid ja juobe duháhiid jagiid áigge hápmahuvvan boares máhtut ledje ávkkálaččat ođđa viidodagain, muhto maiddáai aivve ođđa máhtuid šadde oahpahallat. Mearragáddái johtima sadjái bođii johtin stuora jávrriid lahkosiidda, Bievrrašjávraí ja maŋŋel maid Galggojávraí, mat sulastahtiiga veaháš mearragátti. Boazodoalu jahkásaš sykla fertii ordnejuvvot ođđasit ja heivehuvvot ođđa guohton-diliide. Šattolašvuohta, topografija ja mikrodálkkádat ledje sierralágánat go ovddeš guohtoneatnamiin. Bohccuide ođđa eatnamat ja jahkásaš sykla-viidodagat ledje stuora šohkka – ja boazosápmelaččaide lei váttis oahpahit bohcco fisiologalaš sykla vuogáiduvvat ođđa guovlluide ja diliide. Ovdal rádjegiddema guotetbáikkit ledje mearragáttis. Aivve ođđa dilli bohccuide ja boazodolliide lei divreáigi, daningo mearragáttis eai lean divrrit. Bohccot ohcagohte divresuoji biekkus duoddariin.

Guohtoneatnamiid ja luondduresurssaid atnu gáibidii fuolalaš plánema ođđa dilis. Go dálve- ja geasseeatnamat ledje lahkálaga ja guohtoneatnamat ledje gáržžibut go ovdal, de boazobargit šadde plánet dárkket buoremus vugiid mielde guohtoneatnamiid suodjaleami váste ja vai bohccuide lei dárbahassii biebmu. Boazobargus šattai mihá intensiivvalaččat go ovdal, daningo boazobargit šadde guođohit ja cakkadit bohccuid mannamis Norgga beallái. Norgga ja Suoma gaskii huksejuvvui boazoáidi easka jagiid 1952–1956. Bohcco dábiid dovdamis, biologijias ja olgguldas hámi (identifiserema) dieđus šattai vel deháleabbo go ovdal. Buot bohccot eai vuogáiduvvan ođđa dillái ja eallit guđđojun bohccot válljahuvve dađi mielde mot dat vuogáiduvve ođđa duovdagiidda. Oba bondde lei meahcis ja duoddaris čuovvume bohccuid jahkásaš jahkodatgierddu (gč. govvosa 2).

1960-logu rádjái sápmelaččat orro gođiin ja eallin vuodđuduvai bohcco ja olbmo jahkásaš syklii. Oba bondde jahkodatjohtin nogai go sápmelaččat muotkugohte giliid dáluide orrut. Dánnai maŋŋel bonddet mutko duohta dilis oba geassái geasseguohtoneatnamiidda dehege johtin joatkahuvai, muhto rievddai diliid geažil. Dálvveáigge boazobargu lei dievdduid bargu, nissonolbmot báhce dállostallat ja válde vára mánáiddivššus. Dálostallan rievdadii boazosápmelaš kultuvrra sohka beallerollaid lagabui

Govva 2. Goadástallan geasseguohtoneatnamiin Bievrrašjávrris 1900-logu álggus. Govvejeaddji ii leat diedus ja govva lea Klemetti Näkkäljárvi priváhta govvaarkiivvas.

váldokultuvrra árbevirolaš sohkaallevuogádaga, mas eamidis lei ruovt-tubarggu ovddasvástádus ja isit dinii ruđa barggus. Rievdadus ii lean goit-ge ná alvvus sámiid sohkaeallerollain go váldokultuvrra vuogádagain. Sámi nissonolbmuid boazobarggut báhce unnibun dálvet, muhto geasseguohtoneatnamiin ja boazobarggu jahkodatdáhpusain maiddái nissonolbmot ledje boazobarggus mielde seamma ládje go ovdal dáluide muotkuma. Jos herggiid válde šilljui dápma vástede dehe eará dihte, de daid sirdin lei eamida ja mánáid bargu. Nissonolbmot maid duddjoje bearraša bivuid dego goahteáiggenai. Ovdal go mohtorfievrrut márre boazoealáhusa sisa dáluide muotkuma mañjel, de bearraša isit sáhtii šaddat leat boazobargguid dihte guhká eret bearraša luhtte, daningo meahccái šattai čuoigat ja guhkes gaskkaid dihte doppe maid šadde idjadit oba mihá dávjá.

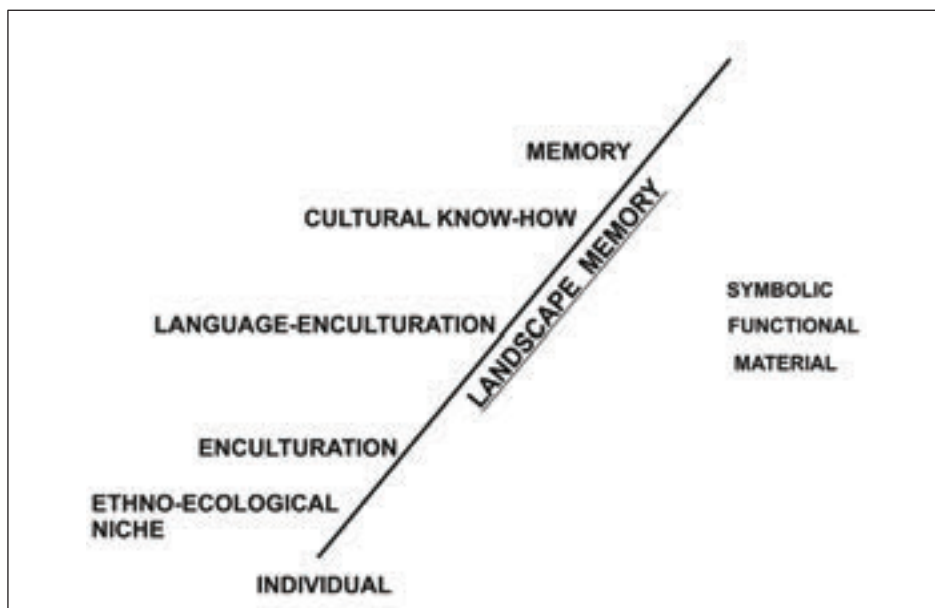
4. Duovddamuitu teorehtalaš dutkanmállen

Simon Schama lea luovvan girjjistis (1996) *Landscape and Memory* doahpaga *duovddamuitu (landscape memory)*, mainna son čujuha duovdagiid šaddat kultuvrralaččat muitima bakte. Schama ii ieš joatkán doahpaga teorehtalaš ovddos gárgeheami, muhto su jurdda lea bohciidahtán ságastallama

duovdaga ja muitima gaskavuoda goris. Guovddášdoaba duovddamuittus lea kulturduovdda, mii lea mávssolaš doaba dutkkadettiin olbmuid ja servošiid gaskavuoda gori sin etnoekologalaš leđbmii ja čielggadettiin makkár mearkkašumiid kultuvrrat addet iežaset birrasiidda. Antropologiijas duovdda lea ortniiduvvan rápmavuohkin, mii addá midjiide dieđu mot antropologa buktá iežas dutkamuššii duovdaga (omd. nu ahte govvida dihto olbmuid duovdaga). Duovddadoaba lea adnon čujuhit dan mearkkašupmái, maid báikki olbmot addet sin kultuvrralaš ja fysikálalaš birrasii. (Hirchs 1995: 1–5.) Dán lahkonanvuogis dutkojuvvojit earenoamážit duovdagii gullelaš mearkkašumit, mot dát mearkkašumit leat šaddan, gárganan ja mot dat mutojuvvojit.

Duovddamuittu teorehtalaš málle govviduvvo govvois 1. Duovddamuittu gárganepmi lea vuohččan individuála proseassa, man bakte *ovttaskas olbmo* (*individual*) fidnomáhttu gárgana. Duovddamuitoproseassa laktása ovttaskas olbmo kulturjovkui, sohki ja servošii, mat addet ovttaskas olmui dieđu. Duovddamuitu lea buhttemeahttun boazosápmelažžii ja fidnomáhttu gáibida aŋkke muhtin oassái ipmárdusa ja máhtu govvois 1 ovdanbuktojuvvon dagaldagaid mielde.

Govus 1. Duovddamuitu dynámalaš proseassan (Näkkäljärvi 2008).

Ovttaskas olbmo máhtut gárganit su eallima áigge. *Duovddamuittu* vuodđu lea olbmo *etnoekologalaš leađbma (ethno-ecological niche)*. Duovddamuittu vuodđuduvvá leađbma áiccadeapmái, muitimii ja muosáheapmái. *Enkulturašuvdna (enculturation)* lea primára mekanisma, man bakte mearkašumit, doaimmat ja dáhpáhusat laktojuvvojit duovdagii dehe leđbmii. Enkulturašuvdna lea kulturantropologiiija doaba, mii čujuha dan prosessii, man bakte olmmoš oahppá kultuvrras, rohttahuvvá dasa (gč. omd. Herskovits 1958, Mead 1963). Doaba seaguhuvvo dávjá sosiologalaš doahpagii *sosialisašuvdna*, mii čujuha eanas dan prosessii, man bakte ovttaskas olmmoš šaddá álbmotlaš riikkavuložin. Muhtin dutkit, earenoamážit kognišuvdnadieđaolbmot, oidnet oahppama dáhpáhuvvat measttir-noviisa gaskavuoda olis, mas boarrásit olmmoš oahpaha nuorabu. Ingold (2000) oaidná, ahte oahppan sáhtá buoremusat čilgejuvvot doahpagiin *návccalažžan šaddan (enskillment)* -doahpaga bakte. Dat deattuha dan, ahte diehtu lea dego bargoneavvu. Ieš dulkon oahppanproseassa enkulturašuvdnan, daningo doaba ii čujut oahppamii ja teknikkalaš máhttui, muhto deattuha kultuvrralaš árvvuid ja árbevieruid mearkašumi oahppamis.

Enkulturašuvnna mielde ohppojuvvo mot duovdda oidnojuvvo kultuvralaččat. Dat sisttisoallá konkrehta oahppama váhnemiin, ádjáin ja áhkuin, eará rávesolbmuiin ja ovttahkásaččain. Diehtokapitála čoggo omd. mot dádjada meahcis, mot dovda bohccuid ja mearkkaid dehe konkrehtalaš giehtamáhttun mot merke miesi dehe oahppá njoarostit. Eanas enkulturašuvnna ohppojuvvo áđdestallamiin, sosiála dilálašvuodaid ja ságastallamiid čuovvumiin. Enkulturašuvdnaproseassa doallá sisttis maid oahppama olbmo iežas kultuvrralaš duogáži, servoša/joavkku historjjás, árvvuin ja gaskavuodas eará joavkkuide/servošiidda. Kultuvrralaš diehtu sirdojuvvo njálmmálaš árbevieru, konkrehtalaš oahpaheami, stoahkamiid, vieruid, mitalusaid, myhtaid ja luđiid bakte. Proseassa ii leat stáđis, buot buolvvat lasihit ođđa áššiid árbedihtoseaset ja nuppe dáfus maid sáhttet láhppit áššiid árbedieđusteaset.

Ochs ja Schieffelin gohčodeaba *giellasosiologiijan* dan proseassa, mas enkulturašuvdna dáhpáhuvvá giela bakte ja enkulturašuvdna oahpaha geavahit giela. Soai oaidniba, ahte sosialasašuvdna dáhpáhuvvá eanas giela bakte ja sosialisašuvdna ja giela oahppan dáhpáhuvvaba ovttáigásaččat. Sudno mielde giella oahpaha ovttaskas olbmuide maid servoša árvvuin, jurddahanvugiin, historjjás ja sosiála hierarkiijas. (Ochs – Schieffelin 1988:

276–277.) Geavahan giellasosialisašuvnnas tearpma *giellaenkulturašuvdna* (*language-enculturation*), daningo hálidan deattuhit kultuvrralaš áššiid giela oahppamis. Giellaenkulturašuvdna čujuha dan prosessii, mas giella ja dan mearkkašumit ohppojuvvojit.¹ Boazosápmelaččaide hui dehálaš fidnomáhtu oassi lea earenoamáš terminologijja, man olis duovdda identifiserejuvvo, klassifiserejuvvo ja meroštallojuvvo.

Kultuvrralaš diehtodáidu dehe *fidnomáhttu* (*cultural know-how*) gárgana go olmmoš bargagoahtá ja gárgeha máhtuidis alccesis čoggon dieđuid vuodul. Boazosápmelaččaid kultuvrralaš diehtodáidu šaddá sierra boazobargomáhtus, maid sii leat oahppan enkulturašuvnna bakte, johtin- ja bargonávccain duovdagis sihke dan dieđus ja mearkkašumiin, mat gullet duovdagii (gč. govvosa 2). Duovddamuitu gárgana *muittus* (*memory*), mas duovdda mutojuvvo, klassifiserejuvvo dehe vajálduhttojuvvo. Duovddamuitu doaibmá elaboratiivvalaš kontekstuála muitun. Dat dárkkuha dan, ahte dihto dieđut dehe máhtut, mat laktojuvvojit duovdagii dehe báikái bohtet millii ja dát dieđut adnojuvvojit dušše dihto báikkis. Elaboratiivvalaš vuogit veahkehit ovttastahttit ođđa dieđu boares dihtui (Schachter 2001: 54, 84).

Duovddamuitu addá bargoneavvuid mot lohkat ja dulkot duovdaga. Dat sáhtá dulkojuvvo golmma sierra dimenšuvnna dehe oli bakte, mat leat *symbolavuohhta* (*symbolic*), *funktionálavuohhta* (*functional*) ja *materiálavuohhta* (*material*). Dat čájehit geográfalaš dili, vássánáiggi ja muitima gaskavuoda gori. Dáid oliid lea meroštallan Pierre Nora (1996) ja ovdamearkkadihte Raivo (2004) lea joatkán dán meroštallama gárgeheami. Materiála olli čujuha fysalaš oliide, mat oidnojit duovdagis, dego historjjálaš johtolagaide ja sajádagaide. Symbola olli čujuha daidda kultuvrralaš mearkkašumiide, mat addojuvvojit dihto báikkiide ja daidda ákkaide manin báiki mutojuvvo. Funktionála olli čujuha rituálaide, mitalusaide ja bargguide, mat bargojuvvojit vai materiála ja symbola báikkiid muitu bajásdollojuvvo. (Nora 1996, Raivo 2004: 148.) Boazosápmelaččaide, geat orrot ja ellet duovdaga siste, duovdagiid olit leat boazobargiid bargomáhtu oassin ja veahkehit boazobargiid bargat ja dádjadit kulturduovdagis.

¹ Giela ja kultuvrra gaskavuoda gori lea giedahallojuvvon Sapir-Whorf hypotesas, nd. giella-relativisma-teorijas. Giellarelatiivvalaš ságastallamis gč. omd. Risager 2006.

Bohccuid guođohe čuoigga ja beatniid vehkiin sulaid 1960-logu bealle-muddui, man mañjel dálvet guođoheddjiin ledje veahkkin mohtorgielkkát. Geasseguođoheamis ledje maid beatnagat veahkkin 1960-logu rádjái, man mañjel geassemohtorvuojánat váldojuvvoje atnui boazobarggu veahkkin. Jávrrešduoddaris vuosttaš boazodoalu mohtoriid atnui váldima lávki lei mohtorgielkkáid boahdin jagi 1963. Mohtorgielkkát ledje vuohččan gággadat, heitodat vuodjit ja eahpesihkkarat. Informántagovvadásaid mielde go vuosttaš mohtorgielkkát váldojuvvoje atnui, de boazosápmelaččat atne gielkkáid dušše ealo lusa vuodjimii ja guođoheapmi dáhpáhuvai dego ovdalge čuoigga ja beatniid vehkiin.

Hui buorre ovdamearka kultuvrralaš oahppamis enkulturašuvdnan lea muhtin informántta muitalus iežas vuosttaš guođoheamis. Ovdamearka čájeha maid, ahte meaštir-noviisa-málla ii leat heivvolaš sámi kultuvrra oahppama dutkamis.

Son lei nuorra badjelaš logijahkásaš nuorra nieida 1930-logu loahpa-geahčen. Su áhčči lei muitalan, ahte son ferte akto mannat guođohit ja attii sutnje veahkkin buoremus boazobeatnaga. Áhčči lei dadjan, ahte son ferte ieš oahppat dán dehálaš boazobarggu. Dát ii lean vuosttaš geardi go son lei guođoheame, muhto ovdal son lei leamaš áhči ja eará fulkkiid veahkkin.

Dihto muttus boazobargi fertii oahppat guođohit ealu akto ja dainna lágiin šaddat iešrádálaš boazobargin. Ovttaskas olbmo eallimis dát govve duovddamuittu geavaheami iešrádálaččat. Olmmoš ieš dahká válljemiid ja mearrádusaid dainna kulturdieđu kapitálain, mii sutnje lea dassáži čoggon ja dainna lágiin son gárgeha máhtuidis oažžut duovddamuittu ollislaččat háldosis.

Sámegiela viiddes ja dárkilis muohtaterminologijja ja appellatiivvat addet sihkarvuoda johtit ja dádjadit duovdagis. Giellaenkulturašuvnna fuobmá buoremusat go geahčada giellageavahusa boazobarggus. Suomagielas eai leat omd. ovttaskas sánit dihto muohtatiippaide ja muohtašládja čilgejuvvo olles cealkagiin go sámegielas sáhtta birget ovttain sániin. Okta ovdamearka giellaenkulturašuvnna ja gielas boazosápmelačča fidnomáhtu oassin bođii ovdan gieddebergguid jearahallamiin.

Guokte suomagiela eatnigiellaneaskka hubmi boazosápmelačča ja okta eatnigiellanis sámegiela hubmi boazosápmelaš deaivvadit. Guokte

suomagielalaš boazobargi leigga suokkardallan dálvet muhtin luottaid muohttagis, ahte leatgo dat sarvva vai bohcco luottat. Vejolašvuodat ledje moanat. Ledjgo dat omd. ruvggáldatluottat, irrasa, duoddilis bohcco, hilbes bohcco, meahcehasa vai loavskku luottat. Dat, ahte akto johtti bohccos leat olu namahusat muitala das man dehálaš lea diehtit golgolaš bohccuid ja daid guodđin luottaid erohusaid. Namat sierranit mearkkašumiset mielde ja sisdollet maid dieđu bohcco luonddus. Boazobargit atne suomagiel sániid ja sámegielas guovllu suomagiel suopmanii luoikkahuvvon sániid, maid mearkkašumit leat gáržžibut suomagielas go sámegielas (omd. ruvggáldat lea jorgaluvvon suomagillii ruokallus). Go sámegiela eatnigiellanis hubmi boazosápmelaš bođii báikki nala, de son áiccadii dakkaviđe makkár bohcco luodda dat lei ja juobe diđii man bohcco luodda dat lei. Sámegiela eatnigiellanis hubmi boazosápmelaš vulggii viežžat ovttaskas bohcco ellui.

Lea dehálaš dovdat makkár bohcco luodda lea jearaldagas, sihke boazobarggu dáfus ja dan dáfus makkár boazu dat lea. Jos luodda livččii leamaš dakkár bohcco, mii ii biso ealus, de boazu livččii várra njuvvojuvvon, daningo golgolaš bohccot eai leat nállašuhhtima dáfus mávssolaččat ja dat dagahit lassibarggu badjeolbmuide. Jos luodda livččii leamaš irrasa, de boazosápmelaččat dieđále lahkosiin leat beađuid dego goaskimiid ja getkkiid. Eará dábálaš beađut dego gumppe, albasat ja guovžžat leat dálá áigge hárvenaččat Jávrrušduoddaris. Lea liikká dehálaš dovdat beađuid ja bohccuid luottaid.

Nubbi gieddebarggaid ovdamearka giellaenkulturašuvnnas duovddamuittu oassin lea boazobargodilli, mas sáhtá áicat giela earenoamáš dieđu.

Eatnigiellanis sámegiela hubmi boazosápmelaš ja suomagiela eatnigiellanis hubmi boazosápmelaš ságastalaiga dihto bohccos suomagielalaš boazosápmelačča siiddas. Nissonolmmoš logai suomagiela eatnigiellanis hubmái, muđuid fitmes boazobargái, ahte dát ii galggale ealihit bohccuid, main lea luosteguolga (boazu mas lea gilggas čuovgadii stáhpá). Suomagiela hubmi jearai manne ipmašis, sisdahan gal leat dakkár bohccot. Nissonolmmoš čilgii, ahte dákkár bohccot bohtet heajos álššaid nala dehege rávžet. Son muitalii, ahte sin ealus eai leat dákkár bohccot obanassiige.

Nissonolmmoš hálidii bagadallamiinnis, mas sáhtii vuohhtit dihto ironiija, enkultureret ja neavvut suomagiela hubmi boazosápmelačča sámegiela sis-

doalli dihtui ja duovddamuittu gielalaš oassái. Buot su siidda badjeolbmot ledje sáme giela eatnigiellanis hubmit. Suomagiela boazodoalloterminologiija ii dovdda dán sáni ja omd. Nielsena sátnegirji (Nielsen 1979 (1932–1962): 585) ii dovdda *luosti*-sáni olles mearkkašumi indikáhtorin bohcco álsšain.

Gieddebargguid jearahallamiin bodii ovdan, ahte:

Suhkkes čoarvemátta lea maid dovdomearka bohccos, mii lea heajos álsšaid nalde ja ahte áldu, mas lea suhkkes čoarvemátta lea várálaš misiide. Dákkáraš bohccuid láve oaidnit dávja láddelaččaid ealuin.

Sáme gielas ii leat oanehis okta sátni mitalit dán ihtaga, daningo boazosápmelaččat leat viggan njuovvat dakkaviđe dakkár bohccuid. Giela sisdoalli diehtu adnojuvvo njuolga nállašuhhtinproseassas ja genehtalaš válljemis boazobargiid dábálaš barggu oassin.

Bohcco dovdáma ja boazobarggu diehtu lea gielalaš. Go giella rievdá maddái kultuvrra váimmus rievdá ja gielalaš kultuvrralaš diehtu unnu mearkkašahtti ládje. Dávkilis terminologiija buktá sihkarvuoda; dat lea kultuvrralaš kapitála ja boazobargomáhttu. Giellaenkulturašuvdna lea kontekstuálalaš, dávkilis terminologiija ii ohppojuvvo girjjiin muhto albma boazobarggus kultuvrra iežas etnoekologalaš leađmmas. Dego ovdamearkkat čájehit, terminologiija atnu gáibida dieđu bohcco biologiijas ja luonddus, muhto maid duovdagis sihke muohtan ja bievlan. Giellaenkulturašuvdna gáibida dieđu iežas etnoekologalaš leađmmas ja boazodoalu konteavsttain.

Báikenamat leat maid giellaenkulturašuvnna ja duovddamuittu ovdamearkkat. Sáme gielas báikenamat leat surggiidahtton eananhámiin, báikái gullelaš dáhpáhusain dehe guovllu adniid namain. Namat guddet symbola árvvu ja doibmet maid materiála hámis nu ahte álkidahttet boazobargiid dádjadeami meahcis. Dutkanguovllus leat olu eananhámit, mat suomagielas gohčoduvvojit ovttain namain *harju* ja ruohtagillii namain *ás*. Davvisáme gielas leat aŋkke vihtta dasa vástideaddji sierralágán appellatiivva: *buolža*, *borri*, *čorru*, *hárji* ja *ruvža*. Dat leat bajiloainnu seammasullasaččat, muhto sápmelaččat dárbbahit sirret daid duovddahámiset mielde nu ahte daidda leat sierra namat.

Nubbi ovdamearka appellatiivvain lea *ávži*, masa leat davvisáme gielas vihtta sierra variašuvnna: *ávži*, *skurču*, *gorsa*, *guršu* ja *ružžu*. Daid dovdan

ja sirren lea dehálaš, daningo boazobargit ohcet bohccuid miehtá jagi. Jávrrešduoddaris leat sierralágán ávžžit. Dábálaččamus lea ávži, mii lea guhkki ja stuoris. Dutkanguovllu okta mávssolaččamusain lea Čuvgesávži. Báiki lea hui dehálaš duovddamuittu dáfus, daningo ávži lea hui guhkki ja go boazosápmelaččat ohcet bohccuid, de sii geahččalit árvoštallat goappá bealde Ávžži bohccot leat. Ovdamearkka dihte miessemearkuma olis jos dihto biellut eai dihttoge, de boazosápmelaččat navdet bohccuid mannan Ávžži rastá nuorttas. Maiddái sierra jekkiide leat sierralágán namat, daningo bohccot leat gesiid ja čavččaid jekkiin.

Báikenamain báikki nammadeamis váikkuha báikki hápmi ja dasa gullelaš dáhpáhusat. Olbmo sierra gorutosiid namain leat nammaduvvon appellatiivvat, muhtin oassái várra danin, ahte báikenama lea álki muitit, omd. *aski, bahta, čeabet, čielgi, hárdi, njálbmi, niski, njunni, oaivi ja sealgi* lea dávjá báikenama mearusoassin. Duovdagiid ja báikkiid nammadeapmi olbmo gorut- ja rumašosiiguin lea sáhttán laktásit báikkiid antropomorfiseremii dehege olmmošlašžan dahkamii. Luonddus lea háliduvvon dahkkot oahpis iežas gorut- ja rumašosiid bakte. Nammadeapmi lea maid oamasteami čujuheapmi go ná sáhttá merkejuvvot iežas reviiira.

Dát dárkilis meroštallamat veahkehit boazobargi deaivat ja dádjadit meahcis ja báikenamat bagadit njuolga mot boazosápmelaš sáhttá meroštallat iežas sajádaga duovdagis. Jos boazobargi ii dieđe dárkket iežas sajádaga, de son ohcá duovdagis mihtilmas eananmearkkaid, muittaša báikenama eananhámi vuodul ja meroštallá dáid dieđuid vuodul iežas báikki. Báikenamat sisdollet konnotatiivvalaš dieđu.

Boazosápmelaš sáhttá leat čeahppi ja fitmat vaikko son ii máhtege sáme-giela. Jahkásaš boazobarguid bargamis lea goit erohus sáme-giela hubmiid ja daid gaskkas geat eai huma sámi. Earenoamáš ja hárvenaš boazobarguin ja nállašuhhtimis sáme-giela hubmiin lea buoret diehtodássi, daningo duovddamuittu gielalaš olli lea sin anus. Dát dat gal lea lunddolaš, daningo boazosápmelaččaid terminologiiija lea gárganan čuđiid ja juobe duháhiid jagiid áigge. Dat boazosápmelaččat, geat eai máhte sáme-giela, leat molson Jávrrešduoddaris gielaset manimus 50 jagi áigge.² Suomagiela boazoterminologiiija lea luoikan viidát sániid sáme-gielas ja suomelaš

² Sápmelaččaid giellamolsumis Vuohču ja Guhttura guovllus, gč. Aikio, M. 1988.

boazodoallu lea gárganan ja viidon 1900-logu mielde. Suomelaš boazobargovuogit leat mihá earálágánat das mat leat boazosápmelaš kultuvrras. Lea áibbas lunddolaš, ahte suomagiela boazoterminologijja ii leat nu dárki go sámegiela, daningo suomelaš boazodoallu lea nuorra, boazobargovuogit leat sierralágánat ja guohtonvuogádagatge leat sierralágánat go sápmelaččain. Birasdilit maid váikkuhit dasa.

Bohcco bealljemearkkat³ leat maid duovddamuittu bargoneavvu. Mearkkat mitalit gean boazu lea ja man orohakkii dat gullá. Bealljemearkkat, mat leat dábálaččat rievdadusat ovddit buolvvaid mearkkain, mitalit midjiide dihto ealu ja boazoeaiggáda persovnnalaš historjjás. Boazoeaiggát dovda bohcco hui guhkkín, vaikko bohcco bealljemearka ii oidnoleage dárkket. Bohcco bealljemearka lea bohcco dovdamá mávssolaš oassi, eará áššit mat váikkuhit identifiseremii leat sohkaheallii, ahki, guolga, čoarvvit, bohcco olgguldas hápmi ja bohcco luondu. Sámegielas lea viiddes ja dárkilis boazoterminologijja. Davvisámegiela terminologijja lea rikkis ja viiddis. Davvisámegielas leat ankket 104 sierra tearpma, mat govvidit bohcco agi ja sohkaheali (Saijets 2005: 67–69). Ollislaččat leat badjel 1500 sáni, mat adnojit bohcco dovdamii.

Ovdamearka duovddamuittu bakte dáhpáhuvvan bohcco ja guohtoneatnamiid dovdamis Jávrrešduoddaris lea dilli, mas:

Boazosápmelaš fuobmái váris guokte bohcco guhkkín ja oinnii, ahte dat eaba gullan su orohakkii. Bohccot ledje dakkár duovdagiin, gos bohccot eai galgan obanassiige gávdnot. Go boazosápmelaš bođii lagabui bohccuid, de son oinnii mearkkaid ja merkengiehtačállaga. Son fuobmái, ahte bohccot eaba lean Suomas eabage Guovdageainnus, ráji nuppe bealde. Guovdageainnu orohagat leat ráji nuppe bealde ja Jávrrešduoddara boazosápmelaččaide lea dehálaš dovdat dan guovllu mearkkaid. Son goit fuobmái merkengiehtačállagis, ahte bohccuid lei merken boazosápmelaš. Son njuovai dábálaš vuogi mielde bohccuid ja sesttii beljiid vejolaš eaiggáđii. Arvat maŋjel muhtin Gárášjoga boazosápmelaš Norgga bealde bođii mu informántta guossái ja informántan čájehii beljiid ja guossi dovddai vieljas mearkka. Informánta, Jávrrešduoddara boazoeaiggát, mávssii gárášjohkalažžii bohccuin. Bohccot johte Suoma ja Norgga gaskka boazoáiddis fuolakehtá sulaid 20 miilla oanehis áigges, duohtavuoda mielde mátkegaska lei várra vel guhkit.

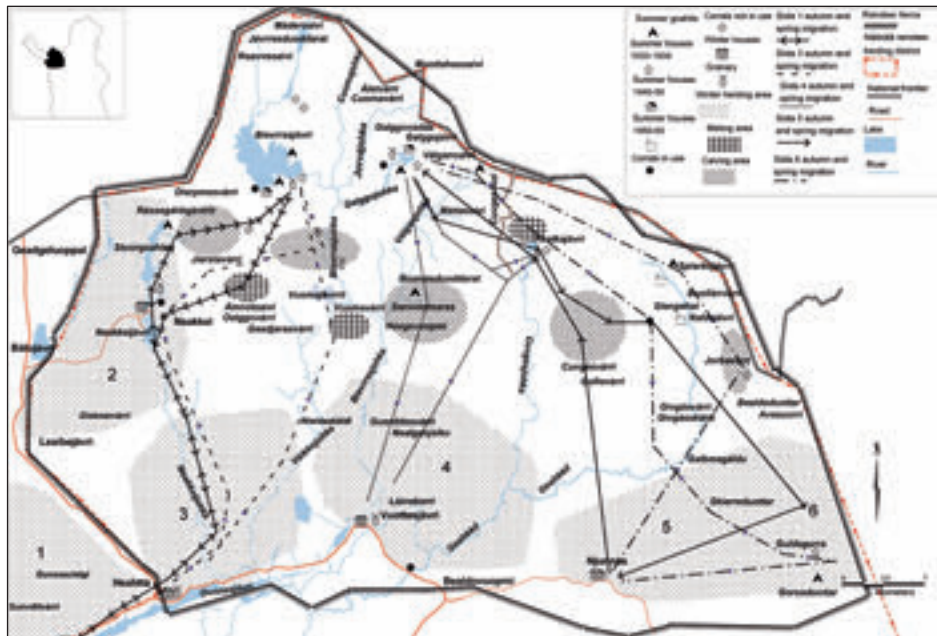
³ Bohcco bealljemearkkat ja daid kultuvrralaš funkšuvnnat, gč. Näkkäljärvi 2002.

Dát lea mihtilmas ovdamearka mot kultuvrralaš kapitála adnojuvvo duovddamuittus. Informánta idihii bohccuid ja meroštalai mearkkaid mielde maidda orohagaide bohccot eai sihkkarit gula. Informánta lei ieš ohcan bohccuidis ovdal boazoáiddi boahtima ráje nala vel 1950-logus Guovdageainnu ja Gárášjoga suohkana rádjejuovllus Šuošjávrris, mii lea sulaid vihtta miilla Gárášjogas oarjjáslulás. Bohcco territoriija, bealljemearkavuogádaga ja geografijja dovdan leat dehálaččat boazobargái meahcis deaivamis ja eahpedábálaš boazobargodáhpáhusain, dego dás muitaluvvon dáhpáhusas. Dát ovdamearka addá gova mot kultuvrralaš diehtu dulkojuvvo duovddamuittu bakte.

6. Duovddamuitu jahkodatjohtimiid olis

Jávrrrešduottarguovllu kárttas oaidnit viđa siidda jahkásaš johtolagaid guohtoneatnamiid 1930-logus gitta 1960-logu loahpa rádji. Ovdamearka duovddamuittus lea siida 1 Muotkejávri.

Kárta. Guođoheapmi, johtolagat ja orrunbáikkit Jávrrrešduoddaris jagiid 1930–1970 (Näkkäläjärvi 2008).

Boazodoallu vuodđuduvvá gaskavuoda fuolkevuhtii ja searvvušortnet lea bilaterálalaš (gč. Näkkäljärvi 2002, vrt. Pehrsson 1964). Siidavuogádagat lea hui dávgasat gaskavuoda fuolkevuoda olis ja siidda oasálaččat sáhttet molsut siidda dárbbu mielde. Oarjesiidda (siiddat 2–3) olbmot leat lagaš fulkkežagat gaskaneaset dego maid nuorttuhiid siiddaid (siiddat 4–6). Oarjánat ja nuorttuhat leat gáidan fulkkežat gaskaneaset. Dálvesiiddaid lahtut leat dábálaččat vieljažat ja vilbeležat bearrašiiddisetguin vel dálá áiggenai. Dálveguohtoneatnamiid váldobáikkít leat lahka giliid beahcevuovddis. Geasseorohagat leat davvelis lahka stuora jávrriid ja váriid duoddaris. 1960-logu maŋjel suomelaš boazodoallit leat dagahan garra deattu sámi boazodollui ja daid guohtoneatnamiid guovdu ja 1960-logu mielde Muotkejávrrí siida massii dálveguohtoneatnamiid (vuollenummár 1 Jávrrešduottarguovllu kárttas) ránnábálgesii Giehtaruohttasii, ja sii šadde ovttastuvvat lagaš fulkkiid, Näkkela siidda osolaččaiguin sidjiide odđa dálveeatnamiidda (guovlu 2).

Siida 1 etnoekologalaš leađbma lea leamaš hui viiddis, 1940-logu rádjái boazobargit johte geasse- ja dálveeatnamiid gaskka measta logi miilla. Guovlu fertii leat viiddis, vai boazodoallit sáhttet dorvvastit bohccuide biepmu ja suddjet jeageleatnamiid. Muhtin informánta muitala makkár áššiid ferte váldit vuhtii go sirdá sierra guohtoneatnamiid gaskkas dálvet:

Válđoágga sirdit nuppe sadjái lei sihkkarastit dan, ahte bohccuide lei dárbahassii biepmu. Dálvet mii ozaimet eatnamiid, gos lei jeagil ja gos lei buorre guohtun. Buorit jeageleatnamat ledje vuolleuvovddis, gos lei suodji. Boazobargit sirde ealu vuolleuvovddis badjevuovdái ja atne čalmmis guohtondili. Giddat bohccuid sirde badjeeatnamii, veadahagaide ja bieggagaikkohagaide, gos lei unnán muohta ja gokko lei rahtá. Giddat mii šattaimet guodohit ealu hui dárkket ja cugnuid áigge bohccot sáhtte mannat miillaviissaid muorramáddagiid mielde.

Dábálaččat giddat johttáje cuoŋománus, vai boazobargit háhpepehe sirdit ealu árbevirolaš guottetbáikkiide Dierpmes- ja Jierstavári gaskii miessemánu álgui. Dát ledje vuosttaš duovdagat, gos šattut vuhttoje muohttaga vuolde ja doppe lei dárbahassii biepmu bohccuide. Dát lei oadjebas báiki čoavjjehiidda ja luovvasat guodohuvvoje sierra vai dat eai muosehuhtán čoavjjehiid guottetáigge. Boazosámít šadde váldit vára beađuin ja vuohhtit beađuid luottaid muohttagis. Lihkostuvvan guotteha eaktun lei dat, ahte boazobargit atne duovddamuituset go lohke duovdaga ja ohce eará elliid. Oahpes váriid

lei álki dovdat daid materiála dimenšuvnna bakte, daningo dat ledje guovllu alimusat. Várit leaba lahkalaga ja daid gaskkas lei guottetbáiki. Guovllus lea symbola oktavuoha dološ sámi šamanisttalaš oskui, daningo báikenamma Dierpmesvárri čujuha dierbmásii, mii lei dološ sámi mytologijjas bajána ipmil, ja Dierpmesvárri lea leamaš dološ bálvvosbáiki. Báikkis lea soaitán šaddat sieidi dan olgguldas earenoamáš hámi dihte. Duovdda ovttasta dálá boazosámiid dološ sápmelaččaide geat bálvle Dierbmása ja manjit buolvvaide, geat leat atnán guovllu guotteheapmái. Duovdda lea leamaš guovllu boazosápmelaččaide guottetbáiki čuđiid jagiid áigge ja dan funkcionála dimenšuvdna lea aktiivvalaš anus. Muhtin informánta muitala geasseguođoheamis:

Geaseáigge ealu sirde árbevirolaš geasseguohtoneatnamiidda, luhtui ja bohccot bissot guovddain, vumiin, jeaggeatnamiin ja rođuin, gos šadde sierralágán šattut. Čakčat visttan bohccot sáhttet lávdat hui guhkásnai guobbariid mielde. Sierra jagiáiggiid adnon guohtoneatnamat ledje hui sierralágánat ja daid gal fertii dovdat buot vaikko makkár dálkin. Mii diđiimet gos min eallu lea sulaid, muhto mii diđiimet maid váilliid, mat eai bisson ealus.

Go guođoheaddjit guođohe ealu guottetbáikkis, de bonddet manne ovddalgihtii Bievrrašjávri, mii lei earenoamáš buorre geasseorohat. Doppe lei guolli, šattut ja lahkosiin boaldenmuorra. Duovdaga birastahte biekkus várit, mat adde divresuoji. Duovdaga ja topografiija geažil ealu lei álki guođohit čoahkis. Boazobargit ja bearrašat ráiddostalle dolin geasseorohahkii ja dálá áigge njealljejuvllagiiguin, mohtorsihkkeliiguin ja fatnasiiguin Bievrrašjávri rastá. Guovllus leat goahtesajit ja geassestobut, main boarrásepmosat leat huksejuvvon 1920-logus. Jávrenjárggaid atne bohčimii 1800-logu loahpa rájes ja várre vel ovdalnai gitta 1950-logu loahpa ja 1960-logu álgojagiid rádjái ja dálá áigge dat lea oarjaniid miessemearkunguovlu. Bievrrašjávri lea sosiála eallima guovddáš ja duovdda geasuha guossástalliid vel dálá áiggenai. Guovllus guođohe sulaid 2500–3000 bohcco geasseguođohanáigge. Boazosápmelaččat leat doallan muhtin gusanai ja gilván veaháš buđehiidnai Bievrrašjávri. Guovllus lea oiddolaš mikrodálkkádat ja eananvuodđu dagai vejolažžan eanandoalu. Váldoealáhus lei boazodoallu ja dan doarjjan guollebivdu, meahcebivdu ja čoaggin.

Geasi deháleamos boazobargu lei ja lea velnai miessemearkun, masa buohkat oassálaste. Näkkela siida álggahii misiid mearkuma gárddiin 1970-logu

mielde, dan rádjái misiid ledje merkon guođoheami olis beatniid vehkiin mihamáraid rájes gitta borgemánnui. Earenoamáš dehálaš dilálašvuohta miessemearkun lei enkulturerema dáfus. Miessemearkumis mánát ohppe boazobargguide ja mearkut. Mánát hárhalle ovddalgihtii njoarostit ja čuhppe mearkkaid besside. Váhnemat ja fuolkkit nevvo ja veahkehe mánáid mearkut iežaset bealljemearkkaid. Mánáid stohkosat laktáse boazobargui ja stoahkamiid bakte ohppe maid boazobarggu. Vaikko njárggat eai adno šat bohčimii muhto miessemearkumii ja guovllu funktionála dimenšuvdna lea rievdan, de symbola mearkkašupmi lea goitge seilon ja dát muitu bissu mielas duovdaga atnimis.

Gesiid ja čakčat bohccot manne guhkásnai šattuid ja guobbariid mielde. Boazobargit galget diehtit daid eatnamiid, gos guobbarat šaddet ja gos bohccot dábálaččat ledje. Duovdaga dovdan, dan materiála hámiid ja doaimmaid fuobmán lea dehálaš bohccuid ohcamis. Bohccot sáhtte mastat nuortasiidda ealuide ja ovdalaš áiggiid mastan bohccuid rátke rissegárddiin Sáhpánroavis ja Dápmotjogas. Čakčat bohccuid rátke unnit dálvesiidan. Dálvet bohccuid vuvde njuolga ealus ostiide dehe čulde gávpečorrage ja sirde dan giliide boazoostiide. Dutkanáigodaga loahpas bohccuid rátke, lohke ja njuvve oktanaga čakčadálvve skábma-juovlamánus Dálvadusa rátkingárddis, mii lea luoddaguoras Vuottesjávrrre ja Bealduvuomi gaskkas. Bohccuid rátke sierra konttoriidda dađi mielde gii daid eaiggát lei, ja seammas mearride vuvdego daid vai guđdego eallit. Rátkin lei dego miessemearkunna searvvušlaš dáhpáhus, masa buohkat oassálastte.

1970-logu rájes gitta jagi 1995 rádjái oarjánat ledje searvan stuora boazodoalloovttadahkan ja sii maid merko misiideaset ovttas nuorttuhiiguin Galggojávrrre. Searvvušlaš doaimma dáfus dat lei alimus áigi, daningo buot Jávrrrešduoddara servoša olbmot orro oba miessemearkunbotta, sulaid 3–4 vahku, seamma sajes.

Rátkimiid maŋnel unnit siiddat johtigohte iežaset dálveeatnamiidda orrun-giliid lahkosiidda. Johtolaga materiála dimenšuvnna sáhtta oaidnit duovdagis johtolahkan, earenoamážit čakčajohtolagat vuhttojit duovdagis. Dološ johtolagat leat dološ boazodoallohistorjjá symbolat ja bohccuiguin barget velnai seamma johtolagaid mielde seamma duovdagiin. Almmá funktionála dimenšuvnna symbola haga duovdda láhppolii dehe dan sadjái boadálii odđa doaimma. Johtináigge siidda 1 čakčajohtingeaidnu manai geasseeatnamiin

vuohččan Áinnotoivái, mas bonddet ledje muohttaga boahtima rádjái. Dát duovdda lei bohccuid ragatbáiki. Boazobargit orro gođiin oba ragatáigge čakčamánu loahpas 3–4 vahku. Ragatáigge manjel johte árbevirolaš dálveeatnamiidda Muotkejávrrre ja Näkkela lahka.

Muhtin informánta muitala boazobargomáhtus:

Čakčat visttan bohccuid šaddá oheat ja čohkket viiddes duovdagiin, muhto ragatáigge bohccot čoahkkanit muđuidnai. Dálvet guođohanáigge diehtit dárkket gos eallu lea, dego maid gidđat. Geasset divreáigge bohccot leat čohkkejuvvon mearkuma váste ja muđuid dat leat veaiddalasas ja diehtit sulaid gos dat leat. Seamma ládje čakčat leat veaiddalasas ja diehtit sulaid gos mii daid álgit čohkket. Dáid eatnamiid galgá dieđusge dovdat bures, ja dálvet dieđusge vuohhtit. Muhto gal dat galgá duon muohttaganai dovdat oba dárkket.

Boazosápmelaččat muitet ja áiccadit duovdaga spatiálalaččat. Dihto báikkít, duovdagat, eananhámit dehe čázadagat doibmet muittu elaboratiivvalaš vuohkin, mat veahkehit muitit ja meroštallat báikkiid mielde gos dihto guohtoneatnamat leat dehe gos bohccot leat dehe gos ieš boazosápmelaš lea.

Dábálaččat duovdaga symbola dimenšuvdna muijovvuo boazoságaid, báikkiid ja báikenamaid ja boazobargovugiid bakte. Kultuvrralaš dieđut boazodoalus, dan vieruin ja historjjás sirdovvuojit enkulturašuvdnan buolvvas nubbái. Lea dehálaš dovdat árbevirolaš boazodoalloviidodagaid, daningo dat gullet servoša historjái ja boahhteáigge soaitá leat dárbu váldit dološ duovdagiid ođđasit atnui go duovdagat leat dolin fuobmájuvvon anolažžan ja buorin guohtoneanamin. Maiddái duovdaga symbola mearkkašupmi sáhtá rievdat boahhteáigge konkrehtalaš materiála doaibman. Duovddamuiittuin ávkkástallojuvvo go välljejuvvojit ođđa eatnamat atnui.

Suoma ja Norgga gaskii huksejuvvui boazoáidi jagiid 1952–1956. Áidi álkidahtii boazosápmelaččaid barggu, daningo áidi cakkai bohccuid mannamis nuppe riikii. Muhtimin bohccot gal sutnje boazoáiddi ráiggiid čađa, muhto váldoealu áidi gal doalai iežas riikka bealde. Boazosápmelaččat divvot áiddi jeavddalaččat. Suopmelaš antropologa Pertti J. Pelto, gii lea dutkan eanas nuortalaččaid, navdá mohtorgielkká dagahan stuorimus nuppástusaid sámi boazodollui (Pelto 1973: 97–100, 137–139, 183). Dán

oainnus lea manjel šaddan paradigma, mii lea luoikkahuvvon dutkamušaide, mat gieđahallet sámi boazodoalu (Paine 1994, Lenstra 1998, Heikkinen 2002, Pennanen 2006). Mu informánttaid mielde Norgga ja Suomi ráje nala ceggejuvvon boazoáidi jagiid 1952–1956 dagahii stuorimus rievdadusaid boazodollui Jávrrešduoddaris. Áiddi gárváneami mielde bearrašat heite jahkodatjohtima bohccuiguin ja mutko dáluide. Áldduid bohčín nogai, daningo bohčít livččii galgan beaivválaččat. Searvvušlaš eallin unnui go olbmot eai lean šat nu olu dahkamušas guhtet guimmiideasetguin dego goahteáigge.

Jávrrešduottarguovllu kárttas sáhtta fuobmát mot sierra buolvvat leat guođđán johtolagaideaset duovdagii. Váldojohtolagat leat seammat dego dolinge ja unnit johtolagatnai seammat go ovdal boazoáiddi. Boarráseamos duovdaga luottat leat goahtesajit, maid sáhtta oaidnit duovdagis jorba hámi, árraniid ja unna bálgážiid vuodul. Boares goahtesajit sáhttet leat velnai aktiivvalaš anus. Goahtesajit muitalit dálá buolvvaide báikki sápmelaččaid symbola kulturhistorjjás nu ahte dat laktá dálá áigge boazosápmelaččaid seamma joatkašupmái ovddit buolvva boazosápmelaččaiguin. Dološ rátkingárddiid sáhtta maid fuobmát vel duovdagis. Go dat leat guhkin meahcis ja eai leat váldojohtolagaid lahkosiin, de dat eai leat šat anus. Geassegárddit leat davvin geasseorohagaid lahka.

7. Teorehtalaš ságastallan

Sámi boazodoallokultuvrra leat viidát dutkan kultuvrra olggobeale dutkit, oassi hui guhkin olgoriikkain, ng. etic-dutkit, geat leat vuojulduvvan dutkamušaineaset boazodoalu ekonomalaš ráhkadagaide. Boazodoallokultuvra lea dutkojuvvon eandalit ekonomalaččat (marxisttalaš kulturteoriija, omd. Ingold 1980). Boazodoallu lea dutkojuvvon maid kulturekologalaččat ja omd. Steward (1972) ja Bee (1974) kulturteoriijaid vuodul kultuvrrat leat čilgejuvvon teknologalaččat ja ekonomalaččat orienterejuvvon kulturváibmosa bakte (omd. Lenstra 1998). Sámi boazodoalu dutkamušain Bennetta (1976: 164–167) olmmošekologalaš adaptiivvalaš málle heiveheami bakte sápmelaččat leat oidnojuvvon strategalaš plánejeaddjin ja sin iešvuogit ja máhtut dahket olbmui áidnalunddoga luonddu ekosystemas (omd. Pennanen 2000, Heikkinen 2002). Dát teorehtalaš oainnut leat luondduset dáfus ekonomalaččat, eai leat váldán dár bahassii olu vuhtii kultuvrralaš áššiid ja

deattuhit ekonomalaš mearkkašumiid. Boazodoallokultuvrras ii sáhte sárgut gokčevaš gova geahčadettiin boazodoalu dušše ekonomalaččat.

Jávrrēduoddara boazodoalu earenoamášvuohta lea das, ahte boazobargit oidnet boazodoaluset kultuvrralaš eallinvuohkin, man bakte sáhttá bargat iežas kultuvrra mielde. Guovllu boazobargiide dakkár jurdda, ahte sii barggale eará barggu, ii leat leamaš oba mielasge. Duovddamuitoteoriija hástala oainnu boazodoalus mekanisttalaš ja ekonomalaš ealáhussan nu ahte deattuha báikkálaškultuvrra, etnografija ja servoša váikkuhusa boazodoallokultuvrras. Etnográfalaš dutkamušas duovddamuittu, kulturduovdaga ja birrasa áiccadeami dutkan galggalii leat dutkamušá váibmosis báikkálaškultuvrraid ja daid doaimama dutkamušas. Duovddamuittu atnin gáibida emiclahkonanvuogi dehe unnimusat viiddesvuđot ja vuđolaš gieddeberggu earenoamáš máhtolaš informánttaiguin.

Duovddamuitu sáhttá meroštallojuvvot boazosápmelaš kultuvrra kulturváimmusin, mii hábme kultuvrralaš diehtovuogádaga. Steward lea buktán dieđalaš ságastallamii doahpaga kulturváimmus (*cultural code*), mii sisttisoallá dakkár sosiála, politihkalaš ja oskkoldaga málliid, mat empiralaš meroštallama mielde leat oktavuodas nuppiidasaset hui lávgalagaid. Sekundára iešvuogit meroštallojuvvot viiddit mihttolávas dušše kulturhistorjjálaš ákkaid mielde, mat leat šaddan deivvolaš innovašuvnnaid bakte. Dat addet kultuvrraide, main leat seammalágán kulturváibmosat, olggobeal seammasullasašvuodaid. Sekundára iešvuogit eai leat gitta váibmosis. (Steward 1972: 37.) Duovddamuitu lea teorehtalaš doaba, mii sisttisoallá buot boazobargi fidnomáhtu ja dat laktá sámi boazodoallokultuvrra, oahppama ja máhtuid oktan teorehtalaš mállen. Boazobarggus buot duovddamuittu iešvuogit laktásit nuppiidasaset, dušše teorehtalaččat dáid oliid sáhttá guorahallat sierra. Vaikko boazobargiid fidnomáhtu ja diehtu lea luonddus dáfus eanas geavatlaš, de duovddamuitu doallá sisttis maid teorehtalaččabu iešvugiid dego áiccadanmálliid, kultuvrralaš oaidninvugiid ja dárkilis luondduihtagiid, topografija, terminologiiija ja identifiserenmálliid klassifiserenvuogádagaid.

Humanisttalaš geografijas olbmo ja birrasa gaskavuoda goris lea viidát ságastallojuvvon duovddadoahpaga bakte. Antropologiijas luonddu, olbmo ja birrasa gaskavuoda gorit leat digaštallanvuloš áššit ja oainnut leat sorjavaččat antropologiija surggiin. Antropologiijas leat easka mañimuš áiggiid álán

ságastallat duovdda- ja birasdoahpagiin ja -teoriiain. Váddáseamos ášši orru leame luonddu ja kultuvrra gaskavuoda gorri. Mañimus jagiid eanemus dán ságastallamii lea buktán sosiálaantropologa Tim Ingold teorehtalaš oainnuidisguin birasgaskavuodain bivdi-čoaggiservošiid ja oarjemáilmmi servošiid gaskkas. Son oaidná, ahte olbmo ja birrasa gaskavuoda gorit sáhtta buoremusat dutkojuvvot birasdoahpaga bakte. Biras lea empiralaš ja šaddá Ingolda mielde geavadiid, oahppama ja orruma bakte. Su oaidnu lea fenomenologalaš ja birasdoaba lea gorálaš, ja lea sorjavaš das, gean birrasis lea jearaldat. Birrasii gullá maid olmmoš, muhto lundui ii gula su mielde olmmoš. (Ingold 2000: 20–41.)

Ingold ii dohkket oainnu duovdagis kultuvrralaš govvan, man bakte biras govviduvvo ja symboliserejuvvo (Ingold 2000: 191). Ingold oaidná, ahte kultuvra lea rápma, man bakte máilbmi dulkojuvvo ja čilgejuvvo ja son oaidná ahte dušše dulkon lea kultuvrralaš, muhto ieš áiccadanproseassa ii leat dan (Ingold 1992: 52–53). Oaidnu lea dakko buohta váilevaš, ahte dat ii váldde vuhtii enkulturašuvnna ja bajásgeassima váikkuhusa kultuvrralaš áiccadeami šaddamis. Áiccadeddjiin leat sierralágán kultuvrralaš árvvut ja erohusat. Geahččan lea kultuvrralaš doaimmaid oassi, mii ohppojuvvo kultuvrii rohttahuvvama mielde. Enkulturašuvdna ii váikku dušše dasa maid oaidnit go geahččat áššiid, muhto maid dasa, ahte maid jurddahallat áššiin.

Ingolda oaidnu olbmo ja birrasa gaskavuoda goriin lea lahka duovdda-doahpaga, muhto son deattuha das luonddu rolla váldodagaldahkan. Son oaidná, ahte bivdi-čoaggiálbmogiin ja oarjemáilmmi álbmogiin leat sierralágán oainnut kultuvrra ja luonddu gaskavuoda goriin. Oarjemáilmmi olbmot sirrejit birrasa luonddus, muhto bivdi-čoaggiálbmogat eai sirre iežaset luonddus. (ibid.) Čuolbmámus Ingolda lahknanvuogis lea dat, ahte kultuvrra ja luonddu gaskavuoda gorit meroštallojuvvojit dušše birasdoahpaga bakte. Ingold oaidná, ahte gorri šaddá birrasis orruma bakte. Ingolda oainnus báhcet čilgekeahtta maid birasgorri dárkkuha geavadis ja makkár proseassat birasgori hápmahuvvamii laktásit ja mot kultuvrralaš árvvut ja vierut bohtet ovdan birasgoris. Duovddamuitoteoriija fas dávista dáidda gažaldagaide.

Antropologiiija, sosiologiiija ja politihka dutkit leat ráhkadan doahpaga TEK, árbevirolaš ekologalaš diehtu. Dat čujuha ekologalaš dihtui, mii lea

gárganan báikkálašservošiin čuđiid jagiid áigge. Dán doahpaga jurddan lea dat, ahte go etic-dutkit dutket vieris kultuvrraid dehe jos politihkkárat dahket álgoálbmogiidda guoskevaš mearrádusaid, de báikkálaš diehtovuogádaga ja kultuvrra ipmirdeapmi livččii ávkkálaš. (Borchgrevink 2002: 223–225.) TEK-doaba vuodđuduvvá politihkalaš meroštallamii. Ovttas-tuvvan Našuvnnat lea meroštallan, ahte TEK čohkiida álgoálbmogiid ja báikkálašservošiid dieđus, innovašuvnnain ja vieruin miehtá máilmmi. Dat lea gárganan čuđiid jagiid áigge čoggon vásáhusaid vuodul ja diehtu sirdojuvvo buolvvas nubbái. TEK lea kollektiiva diehtu ja dat doallá sisttis lávlluid, mitalanárbevieru, dajaldagaid, kultuvrralaš árvvuid, oskumušaid, rituálaid, servoša lágaid, báikkálašgiela, eanandoalu geavadiid ja elliid ja šattuid nállašuhttima. Árbevirolaš diehtu lea eanasin luonddus dáfus geavatraš, earenoamážit dakkár surggiin go eanandoallu, guolástus, dearvvašvuohta, gilvin, vuovdedikšun ja oppalaččat birashálddašeapmi. (UN Convention on Biological Diversity.)

TEK gullá viiddit teorehtalaš ságastallamii, mas leat háliduvvon duodaštuvvot álgoálbmogiid ja ng. oarjemáilmmi diehtaga seammassullasašvuodát ja seammaárvosašvuohta. Sámi dutkamušas doahpagaš árbevirolaš diehtu dehe álgoálbmotdiehtu lea háliduvvon mitaluvvot olbmo ja luonddu gaskavuoda gorri ja ealli- ja šaddosoga dovdamuš (omd. Jernsletten 1997, Kalstad 1999 ja Helander 1999). TEK-doahpaga geavahusas lea oalle guhkes árbevierru Davvi-Kanadas ja Alaskas, mas dain lea mearkkašahhti rolla biras-, sosiála- ja kulturáššiid hálddašeamis (Burgess 1999). TEK lea meroštallojuvvon guoskat dušše álgoálbmogiid ja jearaldatvuloš meroštallama olis viggojuvvo govviduvvot kultuvra oahppan dehege enkulturašuvdna.

TEK-doahpaga ulbmil lea iešalddes buorre – álgoálbmogiid diehtu adnojuvvoli seammaárvosažžan oarjemáilmmi teoriijaiguin. Politihkalaš ulbmilin ášši lea guottihanveara, muhto dieđalaš geahčadeamis doaba lea čuolbmái ja eahpedárki. TEK ii jávkat dan duohtaášši, ahte geahčadettiin álgoálbmotservošiid kultuvrralaš dieđu, de galgá álohii seassat báikkálaš dási dieđu, man fas ii sáhte meroštallat guoskat olles álbmoga, mii sáhtá orrut hui viidát sierra guovlluin. Dat lea daninge eahpesealvves doaba. TEK-dutkamušat vuojulduvvet eanas terminologalaš áššiide ja daid olis leat ráhkaduvvon taksonomiiat, omd. šattuid namahusat. Dákkár sátnelisttut leat informatiivvalaččat, muhto dat mitalit oba mihá unnán mot terminologiiija adnojuvvo, oahpahuvvo ja mii lea birasgorri terminologiiija duogázis.

Davvisámegiela terminologijja lea dutkojuvvon viidát, muhto birasgorri ja man konteavsttain terminologijja adnojuvvo lea ožžon dutkamušain unnán fuomášumi.

Dákkár arvedávgedoahpagat eai váldde vuhtii dan vuogi, mot báikkálaš-searvvuš lea vuogáiduvvan iežas birrasii ja makkár kultuvrralaš proseassat dasa laktásit. Álgoálbmogat, mat orrot lagaš gaskavuodas luondduin, orrot iešalddes iežaset kulturduovdagis. Go sii leat dutkančuožáhahkan, de lea dehálaš áiccadit sin gaskavuoda duovdagii ja lundui. Duovddamuittu atnin čujuha dasa, ahte boazosápmelaš kultuvrralaš diehtu sáhttá systematiserejuvvot duovddamuittu bakte.

8. Loahpahus

Sámi kultuvrra váibmosis leat gaskavuohtha lundui ja dat metodat, máhtut ja vierut, mat gullet eanangeavahussii ja bohccuiguin bargamii. Go čuovvut boazobargi rutiinnaid ja guođohanbarggu, de sáhttit oahppat olu boazobargi birrasa áiccadeamis, duovddamuittu geavaheamis ja terminologijjas. Dego artihkal čujuha, duovddamuitu lea proseassa, boazobargi fidnomáhttu ja bargoneavvu su barggus. Duovddamuitu enkulturere ovttaskas olbmo su birastahtti duovdagii ja servoša historjái ja ealáhusaide. Duovddamuitu lea boazobargi máhttu bargat boazobargin. Boazobargái lea vealtameahttun dovdat bohcco, dan luonddu, biologijja, guohtoneatnamiid ja dálkkádatdiliid jagiáiggiid mielde. Luondduihtagiid, šattuid ja eliid ja boazobarggu dieđut leat čoggon fuorkán boazosápmelaš kultuvrii ja terminologijjai. Diehtu, mii doaibmá duovddamuittu bakte, lea kontekstuálalaš ja eanas informašuvnnas mutojuvvo ja adnojuvvo dušše dihto duovdagiin.

Vaikko odđa teknologijja ja fievrrut leat earáhuhtán boazodoalu eambo fitnodatdoaimma guvlui ja álkibun, de boazodoalu funkšuvdna lea seilon sápmelaš boazodoalus seammalágánin. Rievtti mielde bohccot guhtot dálá áigge lupmoseappot go ovdal, daningo mohtorgielkkát ja njealjejuvllagat dahket vejolažžan bohccuide guohtut stuorit viidodagain go dolin, goas galggai guođohit vácci ja čuoigga ja doallat ealu čoahkis. Nuppe dáfus dálá boazobargit galget váruihtu stuora mohtorgielkkáideasetguin sierralágán duovdagiid ja dálkediliid eanet go ovdal, daningo omd. suohkadasain, juovahagain ja eará rámšoeatnamiin ii leat nu álki vuodjit gielkkáin ja

maid luotkkomuohttagis ja njáhcun gielkkáin darvána álkit.

Sámi boazodoalu njeaiga beaškkehit sierralágán deaddagat birastahtti servodagas. Eará eanangeavahanhámit, gáržon guohtoneatnamat, dálkkádat-rievdan, váddáseabbo guohtondilit ja byrokratija, mii stuorru geažos áigge, sihke boazodoalu doarjaortnega dási vuollegašvuhta leat čáhpes balvvat sápmelaš boazodoalu boahtteáigái. Bargogiella Jávrešduoddaris lea rievdamme ja dat sáhtta nuppástuvvat davvisámezielas suomagiellan. Dáin uhkiin fuolakeahhtá boazodoallu lea seailluhan kultuvrralaš váibmosa rievddadalli biras-, ekonomalaš ja byrokráhtalaš deaddagiid siste. Boazodoalu boahtteáigái Jávrešduoddaris lea mávssolaš, ahte boazobargit oidnet boazodoaluset eandalit eallinvuohkin eaige ekonomalaš fidnun.

Vaikko sámeigiella ja bozoterminologija leat seammalágánat oba davvisámeziela hupmanguovllus, de vuogáidupmi kultuvrra birastahtti birrasii diehtovuogádaga bakte lea áidnalunddot proseassa báikkálaškultuvrrain, muhto duovddamuitodoahpaga bakte dat sáhttet dutkojuvvot ja buohtastahttojuvvot. Buohtastahttin sierra boazosápmelaš kultuvrraid gaskka sáhtálii leat informatiivvalaš, daningo dakko bakte sáhtta buohtastahttit báikkálaš vuogáiduvvanmáliid erohusaid, mot erohusat geografijas ja resursavuodus leat váikkuhan báikkálaškultuvrii ja mot dat ovdanbohtet duovddamuittu olis.

Girjjálašvuhta

- AARSETH, BJØRN 1989: Grenseoppgjørene og konsekvensene av disse for den nordsamiske bosetting i Norge. – Bjørn Aarseth (doaim.), *Grenser i Sameland* s. 43–83. Samiske samlinger, bind XIII. Oslo: Norsk Folkemuseum.
- AIKIO, MARJUT 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AIKIO, SAMULI 1992: *Olbmot ovdal min. Sámiid historja 1700-logu rádjái*. Ohcejohka: Girjegjiisá.
- BARTH, FREDRIK 1956: Ecological Relationships of Ethnic Groups in Swat, North Pakistan. – *American Anthropologist*. Vol. 58/6.
- BEE, ROBERT 1974: *Patterns and processes. An introduction to anthropological*

- strategies for the study of sociocultural change*. New York: Collier Macmillan Publishers.
- BENNETT, JOHN 1976: *The Ecological Transition: Cultural Anthropology and Human Adaptation*. New York – Toronto – Oxford – Sydney – Frankfurt: Pergamon Press INC.
- BORCHGREVINK, AXEL 2002: Clean and Green: Indigenous Knowledge and Cultural Models in a Philippine Community. – *Ethnos Vol 67:2* s. 223–244.
- BURGESS, PHILIP 1999: *Traditional knowledge*. Copenhagen: Arctic Council Indigenous Peoples' Secretariat.
- DIAMOND, JARED 1999: *Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies*. London: W.W. Norton & Co Ltd.
- 2003: *Tykit, taudit, teräs: ihmisen yhteiskuntien kohtalot*. Helsinki: Terra Cognita.
- HARDESTY, DONALD 1972: The Human Ecological Niche. – *American Anthropologist* Vol. 74.
- HEIKKINEN, HANNU 2002: *Sopeutumisen mallit. Poronhoidon adaptaatio jälkiteolliseen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980–2000*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 892. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HELANDER, ELINA 1999: Traditional Sámi knowledge. – Ludger Müller-Wille (doaim.), *Human Environmental Interactions: Issues and concerns in Upper Lapland, Finland*. Arktisen keskuksen tiedotteita 26 s. 25–28. Rovaniemi: University of Lapland.
- HERSKOVITS, MELVILLE 1958: *Cultural Anthropology. An Abridged Revision of Man and His Works*. New York: Alfred A. Knopf.
- HIRSCH, ERIC 1995: Introduction. Landscape: Between Place and Space. – Eric Hirsch – Michael O'Hanlon (doaim.), *The Anthropology of Landscape. Perspectives on Place and Space* s. 1–30. Oxford University: Guildford & King's Lynn.
- INGOLD, TIM 1980: *Hunters, Pastoralists and Ranchers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1992: Culture and the perception of environment. – Elisabeth Croll – David Parkin (doaim.), *Bush base: forest farm. Culture, environment and development* s. 39–56. London: Routledge.
- 2000: *The perception of the environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- ITKONEN, TOIVO I. 1984 (1948): *Suomen lappalaiset vuoteen 1945. II osa*.

Helsinki: WSOY.

- JERNSLETEN, NILS 1997: Sami Traditional Terminology: Professional Terms Concerning Salmon, Reindeer and Snow. – Gaski, Harald (doaim.), *Sami Culture in a New Era – the Norwegian Sami Experience* s. 86–108. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- KALSTAD, JOHAN KLEMET HÆTTA 1999: *Reindriftspolitik og samisk kultur – en uløselig konflikt? En studie av reindriftstilpasninger og moderne reindriftspolitik*. Diedut 2/1999. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORPIJAAKKO-LABBA, KAISA 2000: *Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa – kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun*. Diedut 1/1999. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- MEAD, MARGARED 1963: Socialization and Enculturation. – *Current Anthropology* 4/2 s. 184–188.
- NICKUL, KARL 1970: *Saamelaiset kansana ja kansalaisina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 297. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIELSEN, KONRAD 1979 (1932–1962): *Lappisk (samisk) ordbok. Lapp Dictionary Vol. II*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NORA, PIERRE 1996: General Introduction: Between Memory and History. – Lawrence D. Kritzman (doaim.), *Realms of memory: the construction of French past. Volume 1: Conflicts and divisions* s. 1–23. New York: Columbia University Press.
- NÄKKÄLÄJÄRVI, KLEMETTI 2002: Reindeer earmarks as a Sámi cultural system. – Jukka Pennanen – Klemetti Näkkäläjärvi (doaim.), *Siiddastallan – From Lapp Communities to Modern Sámi Life* s. 140–148. Publication of the Inari Sámi Museum Number 5. Inari: Sámi museum.
- OCHS, ELINOR – SCHIEFFELIN, BAMBI B. 1988: Language acquisition and socialization. Three developmental stories and their implications. – Richard A. Schweder – Robert A. LeVine (doaim.), *Culture Theory. Essays on mind, self and emotion* s. 276–322. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAINE, ROBERT 1994: *Herds of the Tundra. A Portrait of Saami Reindeer Pastoralism*. Washington – London: Smithsonian Institution Press.
- PEHRSON, ROBERT 1964: *The Bilateral Network of Social Relations in Könkämä Lapp District*. Samiske samlinger Bind VII. Norsk Folke-

- museum. Oslo: Universitetsforlaget.
- PELTO, PERTTI J. 1973: *The Snowmobile Revolution: Technology and Social Change in the Arctic*. The Kiste-Ogan Social Change Series in anthropology. Cummings. Publishing Company.
- PENNANEN, JUKKA 2000: *Jos ei ole poropaimenia, kansa häviää. Kuolan poronhoitajien sosiokulttuurinen adaptaatio 20. vuosisadalla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 779. Helsinki: SKS.
- 2002: Large-scale reindeer herding brings changes to the siidas. – Jukka Pennanen – Klemetti Näkkäljärvi (doaim.), *Siiddastallan – From Lapp Communities to Modern Sámi Life* s. 114–121. Publication of the Inari Sámi Museum Number 5. Inari: Sámi museum.
- 2006: Sámi Society and Gender Relations. – Robert Jarvenpa – Hetty Jo Brumbach (doaim.), *Circumpolar Lives and Livelihood. A Comparative Ethnoarchaelogy of Gender and Subsistence* s. 158–187. University of Nebraska Press.
- RAIVO, PETRI J. 2004: Historialliset maisemat ja maantieteellinen muisti: Näkökulmia sotahistorian sijainnilliseen representaatioon.– Raine Mäntysalo (doaim.), *Paikan Heijastuksia: Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite* s. 141–163. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- RISAGER, KAREN 2006: *Language and Culture. Global Flows and Complexity*. Languages for Intracultural Communication and Education 11. Cromwell: Multilingual Matters Ltd.
- RUONG, ISRAEL 1971 (1969): *Samerna*. Aldusserien 268. Alb. Stockholm: Bonniers boktryckeri.
- SCHAMA, SIMON 1995: *Landscape and Memory*. Bath: HarperCollins Publishers.
- SCHACTER, DANIEL. L. 2001: *Muisti. Aivot, mieli ja menneisyys*. Helsinki: Terra Cognita.
- SMITH, P. L. 1938: *Kautokeino og kautokeinolappene*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning Serie B 34. Oslo: Universitetsforlaget.
- STEWART, JULIAN 1972: *Theory of Culture Change. The Methodology of Multilinear Evolution*. Urbana: University of Illinois Press. *United Nations convention on Biological diversity* (2007).
<http://www.cbd.int/convention/-convention.shtml>

Eará gáldut

- NÄKKÄLÄJÄRVI, KLEMETTI 2008: *Jauristunturin porosaamelaisten intrakulttuurinen dynamiikka: Poronhoidon kulttuuritietojärjestelmä ja kehitys 1930-luvulta vuoteen 1995*. Näkkösgirjji giehtačálus.
- SAIJETS, MIKA 2006: *Boazonamahusat – Leksikála semantihkalaš guorahallan bohcco ahke-, sohkabealle-, guolga- ja čoarvenamahusain Báišduod-dara bálgosis*. Prentekeahtes sámegeiela ja sámi kultuvrra pro gradu-bargu. Oulun yliopisto: Giellagas-instituutti.

Landscape memory in Sami reindeer herding: System of Sami reindeer herders' cultural knowledge in the Jávrrušduottar district in Northern Finland

This review demonstrates how the theory landscape memory can be used in anthropological research within local communities. This case study analyzes how Sami reindeer herders gain and use their professional skills and reindeer terminology and how their skills develop into landscape memory. The case study is based on field work done in Jávrrušduottár, a Sami community in northern Finland. Landscape memory is at the core of the reindeer Sami cultural knowledge system and it includes a community's history, language, values, livelihood patterns and cultural ways of perceiving the landscape. The study challenges the idea of Indigenous Ecological Knowledge as a suitable method for studying indigenous peoples and emphasises the local human-environmental relationship as a basis for understanding local culture. The study wants to raise into theoretical discussion the idea of landscape memory as method for studying environmental relations. The study suggests, that although new technologies and vehicles have changed reindeer herding towards a more market oriented approach, the basic function of reindeer herding has stayed the same. Reindeer herding in the research area has maintained its cultural core within changing environmental, economic and bureaucratic processes. For the future of reindeer herding it is important that herders see reindeer herding as a way of life.

Klemetti Näkkäljärvi

Dáiddaávdnasiid ja antropologijja instituhtta/Oulu universitehta
klemetti.nakkalajarvi@col.inet.fi

Gielddasámegiela aspektuála suorggádusat ja ruoššagiela aspekta

KIRSI PALTTO

1. Láidehus

Dán artihkkalis guorahalan gielddasámegiela frekventatiiva, kontinuatiiva ja momentána vearbasuorggádusaid geavaheami. Geahčadan namuhuvvon suorggádusaid erenoamážit dan dáfus makkár aspektuála iešvuodaid dat ovdanbuktet, ja buohtastahtán bohtosiid ruoššagiela vearbaid aspekta- iešvuodaiguin. Ruoššagielas aspekta lea giellaoahpalaš kategoriija, ja ruoššagiela vearbaid geavahettiin ferte dábálaččat välljet geavahago imperfektiiva- vai perfektiivavearba. Sámeielas aspektuála vearbaid välljen fas ii leat bákkolaš, ja daid sáhtta mángga oktavuodas geavahit välljalaččat suorggádusa vuodđovearbbain. Giittán ollu Sámi Instituhta ja Norgga dutkanráđi iežan barggu doarjumis.

Lean váldofágabarggu oktavuodas (Paltto 2007) čohkken badjelaš duhát ovdamearkacealkaga gielddasámegillii almmustuvvan teavsttain. Boarrásut materiálii gullet gielladutkiid čohkken teavsttat, ođđasut materiálas maid dán artihkkalis ovdanbuvttán, leat mánáidgirjjit, divttat, aviisačállosat jna. Ovdanbuvttán dutkanmateriála seammáin transkripšuvnnain go álgoteavsttainge, earret ahte translittereren kyrilla alfabehta latiinna alfabehtii. Geavahan Skandinávias dábálažžan šaddan translittererenvuogi, ja heivehan dan čuoovvovaččat: *ə* sajis čálán *ə*, *ж* sajis *ž*, *ч* sajis *č*, *у* sajis *c* ja *x* sajis *χ*. Kyrilla *e* ja *u* translittereren sáni álggus ja guomáiduvvan konsonántta maŋis *je* ja *ji*, eará sajiid *e* ja *i*. Čuojohis jietnadagaid translittereren vástideaddji stuorra bustávain. Garra mearkka mun translittereren “, guomáiduvvama mearkka ‘ ja geahppa guomáiduvvama mearkka ’. Doalahan gielddasámi čállinvuohkái mihtilmas sárgá guhkes vokála alde, ja čuoggáid *ə* ja *a* alde, mat ovdanbuktet ovddit konsonántta geahppa guomáiduvvama.

2. Sámegiela aspektuála vearbasuorggádusaid dutkan

Jo ungáralaš Ignasz Halász namuha oanehaččat vearbasuorggádusaid iežas unna gielddasámegiela govvádusas (Halász 1883: 44). Maŋná lea Ruošša beale gielladutki G. M. Kert čállán artihkkaliid gielddasámi suorggádusaid birra (Kert 1975; Kert – Markianova 1979 ja Kert 1987).

Eará sámegielaid buohta fáddá lea guorahallojuvvon sakka eanet. Konrad Nielsen lea davvisámegiela guovdu logahallan suorgásiid ja makkár máddagiidda daid sáhtta laktit, ja dasto čilgen iešguđet suorggádusaid mearkkašumiid (Nielsen 1979 [1926–29]: 229–279). Israel Ruong fas lea nákkusgirjjistis gieđahallan bitonsámegiela vearbasuorggádusaid daid semantihka vuodul (Ruong 1943: 9). Klaus Peter Nickel (1994 [1990]: 221–293) maid gieđahallá vearbasuorggádusaid davvisámegiela giellaoahpastis ja Nils Øivind Helander (1993 [1992]: 19–54) lea ovddimužžan čilgen suorggádusaid sámegillii. Pekka Sammallahti lea dasto čállán láidehusa cealkkaoahpa dutkamii (2005), mas son buktá odđa jurdagiid buot suorggádusaid gieđahallamii.

Maŋimuš logijagis leat maid albmonan golbma váldofágabarggu vearbasuorggádusaid birra. Anders Kintal (2000) lea čállán julevsámegiela vearbasuorggádusaid birra ja čájehan, ahte nuorat eai geavat nu ollu suorggádusaid go vuorrasut olbmot. Laila Susanne Sara (2002) fas lea guorahallan Guovdageainnu nuoraid vearbasuorggádusaid geavaheami, ja lea čájehan ahte nuorat eai ohppiidčállosiin geavat nu ollu suorggádusaid, go boarrásut teavsttain leat geavahuvvon. Ieš fas lean váldofágabarggustan gieđahallan gieldda- ja darjjisámegiela momentána, frekventatiiva ja kontinuatiiiva vearbasuorggádusaid (Paltto 2007).

3. Momentánavearbbaid semantihkka

Momentánavearbbat almmuhit ahte juoga dáhpáhuvvá oktii. Ruong (1943: 7) govvida momentánavearbbaid kontinuatiiiva- ja frekventatiivavearbbaid vuostálasvuohtan:

Govus. Duratiiva, frekventatiiva ja momentána suorggádusaid áigelinjât (Ruong 1943: 7 mielde).

_____	oktilaš dâhpâhuvvan (duratiiva)
-----	geardduhuvvi dâhpâhuvvan (frekventatiiva)
.	punktuála dâhpâhuvvan (momentána)

Momentána suorgásiiguin ráhkaduvvon vearbbat almmuhit mángii maiddái subitiiva (johtilis dâhpâhuvvama) dahje deminutiiva (oanehis bistima dahje geahppa intensitehta) semantihkalaš kategoriijaid. Lihkadanvearbbain suorggiduvvon momentánavearbbat almmuhit dávjá inkoatiiva (dâhpâhuvvama álgima) semantihkalaš kategoriija.

Momentána suorggádusaid sáhttá suorggidit dušše dynámalaš vearbbain. Stáhtalaš vearbbat govvidit joatkašuvvi diliid, ja momentánavearbbaid ráhkadeapmi dakkár vearbbain soadašii vearbbaid siskkáldas luonddu vuostá. Momentánavearbbaid vuodđovearban sáhttet leat sihke duratiiva ja ovtaháválaš dâhpâhuvvamiid govvideaddji vearbbat. (Hakulinen et al. 2005: 360.) Nickel juohká momentánavearbbaid dan mielde leatgo dain frekventatiiva vai kontinuatiiiva korreláhtat, omd. *čurvet – čuorvut* (fr.), *borget – borgat* (kont.) (Nickel 1994 [1990]: 238).

Gielddasámegielas leat golbma suffivssa *-l-*, *-s(t)-* ja *-j-*, maiguin ovdanbuktojuvvo momentána mearkkašupmi, omd. *jurr'tlâ* 'smiehtastit' < *jurr'tâ* 'smiehttat, jurddašit', *pōrsâ* 'borastit' < *pōrrâ* 'borrat', *sūhp'je* 'suhppet, bálkestit' ~ *suâhpâ* 'suhpput, bálkut'. Lean čilgen suorggádusaid morfoloigiija dárkileappot iežan váldofágabarggus (Paltto 2007).

4. Frekventatiiva- ja kontinuatiiivavearbbaid semantihkka

Frekventatiiva- ja kontinuatiiivavearbbaid semantihkalaš mearkkašumit leat oalle lahkalaš. Frekventatiivavearbbat almmuhit dâhpâhusa geardduhuvvama dahje mángii mañjalagaš dâhpâhuvvama. Dat sáhttet maid ovdanbuktit ahte dâhpâhusa ollašuttet mánga subjeavtta dahje ahte dâhpâhuvvamis leat mánga objeavtta. Kontinuatiiivvat fas ovdanbuktet ovddimusat dâhpâhusa bistima. Mángii seammá suorggádusain ráhkaduvvon vearba sáhttá almmuhit goappáge semantihkalaš kategoriija, iige kategoriijaid leat

álo vejolaš doallat sierralágaid. (Gč. omd. Nickel 1994 [1990]: 251.)

Geardduhuvvan eaktuda, ahte ovttaskas dáhpáhuvván, maid vuodđovearba ovdanbuktá, lea juogo punktuála dahje duratiiva telihkalaš¹ dáhpáhuvván. Geardduhuvvama sáhtta maid áddet joatkašuvvamin, erenoamážit jos dáhpáhus, mii geardduhuvvá bistá hui oanehis áiggi ja jos dat geardduhuvvá oanehis gaskkaiguin ja dássidit, omd. *kolista* ‘skállat’ dahje *váristä* ‘sparaidit’. (Hakulinen et al. 2005: 349.)

Geardduhuvvi dáhpáhusa oasis eai dárbbas vealttakeahhtá leat ideanttalaččat, sáhtta baicce leat sáhka iešguđetlágan oassedáhpáhusaid ráiddus, nu movt vearbain *etsiskellä* ‘ozadit’, *herätellä* ‘boktalit’ dahje *tarkistella* ‘dárkkistallat’. Lea iešalddes oalle hárvenaš ahte oassedáhpáhusat livčče áibbas ideanttalaččat, ahte dat geardduhuvašedje dássidit dahje ahte dat livčče áiggi dahje báikki dáfus dárkilit ráddjejuvvon. (Hakulinen et al. 2005: 349.) Geardduhuvvan guhkes áigegaskkaiguin ja guhkes áigodagas lea mihtilmas habituála diliide.

Kontinuatiivavearba vuoddo- dahje korreláhtavearba ii almmut gearde-
lunddot dáhpáhuvvama, muhto baicce stáhtalaš dili dahje duratiiva atelih-
kalaš dáhpáhuvvama, omd. *asustella* ‘orostallat, orodaddat’ < *asustaa*
‘orodit’, *istuskella* ‘čohkohallat’ < *istuksia* ‘čohkkát’. Kontinuatiiva-
vearba lea dábálaččat aspeavtta dáfus muđui seammalágan go dan vuoddo-
vearba, muhto dat addá gova dili siskkáldas muhttašumis, mii sáhtta leat
eahperegulára dahje soaittáhtalaš dahje maiddá periodalaš dahje gearddu-
huvvi. Suorggádusa govvidan dilli ii leat dábálaččat homogenalaš, iige
nappo leat typihkalaš dilli. (Hakulinen et al. 2005: 349–350.)

Sámegiela suorggádusain lea valjis polysemijja. Frekventatiiva ja kontinua-
tiiva iešalddes jo dávjá realiserejuvvojit seammalágan vearbahápmiin. Daid
lassin seamma vearbahápmi sáhtta almmuhit maiddá konatiiva, distri-
butiiva dahje fortuitiiva semantihkalaš kategoriija. (Sammallahti 2005: 217.)
Kontinuatiiva suorggádusat sáhttet maid almmuhit deminutiiva semantihkalaš
kategoriija, omd. *logadit*, dahje subitiiva semantihkalaš kategoriija *čuoiggadit*
‘fitnat johtilit čuoigga gosnu’ (Nickel 1994 [1990]: 252).

¹ Telihkalaš dáhpáhus sisdoallá lunddolaš loahppačuoggá, atelihkalaš dáhpáhus fas ii dan daga.

Gielddasámi frekventatiiva- ja kontinuatiivasuorgásat leat $-n(t)$ -, $-č$ - ja $-ll$ - omd. *njīlnə* ‘njieladit’ (< *njīllə* ‘njiellat’), *paššənntə* ‘darvánaddat, leat gitta’ (< *paššnə* ‘darvánit, leat gitta’), *vuəzχəllə* ‘čájehallat’ (< *vūzχe* ‘čájehit’), *čēccklə* ‘bálkkastallat’ (< *čacc’kə* ‘bálkut’) ja *kyrtče* ‘girddašit’ (< *kyrr’tə* ‘girdit’).

5. Ruoššagiela aspekta

5.1 Ruoššagiela aspektuála luohkát

Ruoššagielas leat maid aspektuála luohkát. Okta dain, semelfaktiiva, ovdanbuktá ovttaháválaš dáhpáhuvvama ja vástida nappo sámegiela momentánuohkkái. Semelfaktiivavearba suorggiduvvo jogo $-nu$ -suffivssain dahje s -prefivssain, omd. *kašljat*_{pfv.} ‘gossat’ > *kašljanut*_{pfv.} ‘gosádit’ ja *χodit*_{ipfv.} ‘fitnat’ > *sχodit*_{pfv.} ‘fitnat oktii’. s -suorggádusaid ovttaháválašvuoda mearkkašupmi lea gal dađistaga jávkagoahtán, ja s - lea vehážiidda šaddan perfektiiva aspeavtta ovdanbuktin. Semelfaktiivavearbbat leatge tyyhkkalaččat perfektiivavearbbat. (Isačenko 1962: 399, 403–404.)

Frekventatiiva ja kontinuatiiva mearkkašumis fas ii leat ruoššagielas sierra formála ovdanbuktinvuohki. Forsyth (1960: 28) fuopmášuhtá, ahte dálá imperfektiiva aspeavtta ovdanbukti suffivssat $-iv$ -/ $-yv$ -/ $-v$ - leat historjjálaččat iteratiiva suffivssat, ja ahte iteratiiva mearkkašupmi lea ain vuohttimis ollu sekundára imperfektiivvain, omd. *vypivat*_{ipfv.} ‘jugadit’.

Sekundára imperfektiivvat geavahuvvojit dattetge unnán, ain juo girjjálašvuodas, ja dat leat semantihkalaččat sakka gáržžibut go prefikserekeahtes imperfektiivvat, mat eai vealttakeahtá ovdanbuvtte frekventatiiva dahje kontinuatiiva mearkkašumi.

5.2 Ruoššagiela aspeavttat

Ruoššagiela dutkama álgoáiggis gohčoduvvojedje buot vearbaid aspektuála iešvuodas aspeaktan, maiddái duratiiva, iteratiiva, momentána jna. (Serebrennikov 1960: 12–19.) Dađistaga aspeaktadoaba lea ráddjejuvvon gokčat dušše perfektiivva ja imperfektiivva, ja eará iešvuodas leat, erenoamážit

slávlaš riikkaid olggobeale dutkiid gaskkas, sirrejuvvon aspektuála iešvuohtan, mii maid lea gohčoduvvon aktionsartan, prosedurálan dahje modalitéan. Comrie (1976: 9) mielde aspeavtta ja aspektuála luohkáid lávejit earuhit dainna, ahte aspeavttas semantihkalaš erohusat leat šaddan giellaoahpalažžan, aspektuála luohkain dat leat leksikaliserejuvvon.

Aspeavttat relaterejit dáhpáhusa áigestruktuvrii. Jos dilálašvuohta gehččojuvvo ollislašžan, dego olggobealde, nu ahte das ii sirrejuvvon álgu, gaska iige loahppa, de dat ovdanbuktá perfektiiva aspeavtta. Jos dilálašvuohta fas gehččojuvvo dego siskkobealde, nu ahte dan siskkáldas áigestruktuvra deattuhuvvo, de lea sáhka imperfektiiva aspeavttas. Omd.: *Ivan čital_{ipfv.}, kogda ja vošel_{pfv.}* ‘Jovvna lei lohkamin, go mun bohten’. Mañit vearba (*vošel* ‘bohten’) ovdanbuktá dili oppalašvuohtan, iige referere dan siskkáldas áigestruktuvrii. Das lea perfektiiva mearkkašupmi, ja gielain main lea sierra vearbahápmi dađe várás, daddjojuvvo ahte das lea perfektiiva aspekta. Ovddit vearba fas (*čital* ‘lei lohkamin’), mii čujuha Ivan lohkamii, čujuha doaimma siskkáldas áigestruktuvrii. Cealkka áddejuvvon dan láhkai, ahte son lei lohkamin sihke ovdal go mun bohten, ja dan mañnáge. Ovddit vearba ovdanbuktá nappo imperfektiiva mearkkašumi, ja ruoššagielas das geavahuvvo imperfektiiva aspekta. (Comrie 1976: 4.)

Gielain leat sierralágan aspektavuogádagat. Ruoššagielas aspekta ovdanbuktojuvvon vearbaprefivssaiguin ja -suffivssaiguin. Suomagielas dat ovdanbuktojuvvon kásusgehčosiiguin, namalassii akkusatiiva-/partitiivahámiid vuostálasvuodain, vrd. ovdamearkkaid (1) ja (2) (Dahl – Karlsson 1976: 29).

Suomagielas	Ruoššagielas
(1) Hän rakensi <i>taloa</i> _{part.}	On <i>stroil</i> _{ipfv.} dom.
(2) Hän rakensi <i>talon</i> _{akk.}	On <i>postroil</i> _{pfv.} dom.

Goabbáge cealkka mearkkaša ‘Son huksii dálu’, muhto (1) govvida ahte son lei huksemin dálu (siskkáldas áigestruktuvra deattuhuvvo, son lei huksenproseassa siste – imperfektiiva mearkkašupmi), (2) fas govvida huksendili ollislašvuohtan, ja indikere dán dáhpáhusas maiddá ahte son lei huksen dálu gárvvisin (perfektiiva mearkkašupmi).

5.2.1 Ruoššagiela aspeavttaid morfologiija oanehaččat

Eanaš prefivssahis vearbbat gullet imperfektiivva aspektii, omd. *čitat*^{ipfv.} ‘lohkat’. Dain leat dasto prefivssaid vehkiin suorggiduvvon perfektiivvavearbbat, omd. *perečitat*^{pvf.} ‘lohkat odđasit’. Prefikseremiin mearkkašupmi sáhtttá kvalifiserejuvvot (šaddet odđa leksemat), modifiserejuvvot (šaddet aspektuála suorggádušat) dahje bissut oalle lahka vuodđovearbbat. Prefikserejuvvon perfektiivvavearbbain leat dasto suorggiduvvon nu gohčoduvvon sekundára imperfektiivvavearbbat suffivssaid *-a/-ja-* ja *-yv-/-iv-* vehkiin, omd. *perečityvat*^{ipfv.} ‘lohkat odđasit (ja odđasit)’. (Isačenko 1962: 359.) Dušše vearbahámi vuodul lea dattetge veadjemeahtun dadjat goabbá aspekta vearbbas lea, danin go buot joavkkuin leat spiehkastagat, muhtin vearbbat geavahuvvojit goappáge aspeavttas ja muhtin vearbbain ii oppa leatge aspeaktabárra (Forsyth 1970: 17).

5.2.2 Ruoššagiela aspeavttaid geavaheapmi

Perfektiivvavearba ovdanbukttá dávjá dili rievdadusa, omd. *On razbil*^{pvf.} *stakan*. ‘Son cuvki glása.’ Perfektiivvavearbbaid geavahit maid dávjá maññálas dáhpáhuvvamiid govvideapmái, omd. *On vstal*^{pvf.} *umylsja*^{pvf.} *odelsja*^{pvf.}... ‘Son lihka, basadii, gárvodii...’. (Forsyth 1970: 9.)

Perfektiivva kategoriija adnojuvvu leat «merkejuvvon», dat mii meroštallojuvvu, ja imperfektiivva lea buot eará, masa meroštallan ii gusto. Okta imperfektiivvavearbbat váldogeavahusain leage namuhit doaimama. Imperfektiivvain maid ovdanbuktojuvvu doaimma, mii ii leat ollašuhthtojuvvon dahje mii ovdanbuktojuvvu gaskan dan ollašuhthtima, omd. *On čto-to očen dolgo bral*^{ipfv.} *vešči v garderobe* ‘He seemed to take a very long time to get his things out of the room’ (= Son orui ádjáneamen nu guhká váldit diñggaidis molssodanlanjas). Imperfektiivvavearbbain ovdanbuktojuvvu maid dávjá konašuvdna, ja dakkár doaimma, mas lea “ovdan-ruoktot”- mearkkašupmi, omd. *Da, ja čital etu knigu. Ja bral*^{ipfv.} *ejo v biblioteke*. ‘De lean lohkan dien girjji. Mun luoikkahin [válden] dan girjerájus’ (indikere ahte mun lean luoikkahan ja maiddái dolvon girjji ruovttoluotta). Imperfektiivva geavahuvvo maid dávjá biehttalancealkagiin, vuostálágaid miehtecealkaga perfektiivvain, omd. *Vy vzjali*^{pvf.} *u nego etu knigu? – Net, ne bral*^{ipfv.}. ‘Váldetgo sus dan girjji? – In, in váldán.’ (Forsyth 1970: 15, 60.)

Ruoššagiela aspeavttaid geavahus juohkása maiddái tempusiid mielde, nu ahte dušše imperfektiivvavearbbaid preseansahámit geavahuvvojit dálá áiggi

ovdanbuktimii². Perfektiivavearbbaid hámit, mat formálalaččat vástidit imperfektiivavearbbaid preseansahámiide, geavahuvvojit boahtteáiggi tempusa ovdanbuktimii. Imperfektiivavearbbain gal maid sáhtá ovdanbuktit boahtteáiggi, muhto dušše fal veahkkevearbba vehkiin, omd. *budu pisat* ‘čálán’ (boahtteáiggis), vrd. dá. *kommer til å skrive*). Vássánaiggi ovdanbuktimii geavahuvvojit goappašat aspeavttat.

6. Buohtastahttimat

6.1 Gielddasámegiela aspektuála suorggádusaid ja ruoššagiela aspeavtta lagašvuohhta

Gielddasámegiela momentánavearbba vástta ruoššagiela lea dábálaččat ruoššagiela perfektiivavearba, omd.

- (3) *tás't vyjd'ä olgäs jēmenn't, vuəməšt gorš'χka, pajen'd'sōn, tyff'k'χužə: māj't sōnn tās't oarr? - ja pyjjet' šūrr nāp' syz.* (SVKL26) *no tut vo dvor vyšla hozjajka i, uvidev čugunok, podnjala ego, i postavila* ^{pfv.} *ego v taz* (= de bodii eamit olggos, fuomášii kástarolla, loktii dan, [imaštalai: – maid dat dás orru?] – ja bidjalii stuorra fáhttii).³

Muhtimin, vaikko oalle hárve, momentánuorggádusa vásttan lea ruoššagiela imperfektiivavearba, erenoamážit jos lea sáhka habituála dilálašvuodain, omd.

- (4) *təl' pyjjall tanna sōn əft bjālla pjēc kuərr'v əl, kāχχt māj'n-ne* (SVKL24) *stavila* ^{ipfv.} *na kromky gorjačei plity i čem nibud' sverhu nakryvala* (= bidjalii su [kástarollaža] báhkka uvnna ravdii ja govčcai mainnanu).

Dát ovdamearkkat čájehit ahte sámegiela momentánavearbbas ja ruoššagiela perfektiivavearbbas lea goabbatlágan distribušuvdna. Ovttaháválaš dáhpáhus ii eaktut perfektiivavearba mearkkašumi (vaikko dat leage oalle dábálaš) ja perfektiivavearba mearkkašupmái sáhtá gullat fas nu ollu earáge go ovttaháválašvuohhta.

² Das eai leat gal buohkat ovttá oaivilis, gč. omd. Forsyth 1970: 20, 29.

³ Roahkkeruoduid siskobeale jorgalus váilu originála ruoššagiela teakstaveršuvnnas.

Frekventatiiva- ja kontinuatiivavearbbaid vástta lea dábálaččat ruoššagiela imperfektiivavearba, goappašiin govvidit dávjá oktílaš diliid. Dáhpáhusa frekventatiivavuohhta ii leat dattetge sorjavaš dan aspeavttas. Ruoššagiela imperfektiivavearbbain lea mealgat viidásut geavahus go sámegiela frekventatiivvain ja kontinuatiivvain, ja dat geavahuvvojit maiddá bisttuhis dáhpáhusaid govvideapmái, erenoamážit go hálli dušše nammada doaimma, iige deattut dan siskkáldas áigestruktuvrra. Dakkár dáhpáhusain sámegielas geavahit vuodđovearbbaid dahje aspektuála suorggádusaid, main ii leat oktílašvuoda mearkkašupmi váldun.

6.2 Spiehkasteamit árbevirolaš geavahanmálles

Go lean guorahallan suorggádusaid geavahusa, lean geahčadan čuovvugo daid geavahus árbevirolaš geavahanmálle, vai leatgo vuohttimis váikkuhusat ruoššagiela aspeavttaid geavaheamis. Dutkanmateriála rájálašvuoda geažil ovdanbuvttán dás dušše tendeanssaid.

6.2.1 Momentána vearbbaid geavaheapmi

Momentánavearbbaid geavahus čuovvu buori muddui árbevirolaš geavaheami, earret ahte dihto momentánasuorggádusat orrot ožžon nana coavcci gielddasámegielas, ovdamearkka dihte *tātse-* (< *tāhtə* ‘dáhtut, hálidit’) ja *tidsə* ‘oažžut diehtit, beassat diehtit’ (< *tīdtə* ‘diehtit’). Jo Itkonen (1958: 576a) lea merkestan sátnegirijjisti *tātse*-vearba geavahuvvot ruoššagiela *захомемь* ‘háliidišgoahtit, šaddat miella’ vásttan. Dat leat perfektiiva inkoatiiva vearba, ja geavahuvvo imperfektiiva *χотet*_{ipfv.} ‘hálidit’-vearba aspeaktabárran. Omd.

- (5) *tātəs’ t tāll jēlle əftəs’ t čuərsən’, sāhplīḱən’, cūmmpən’, njuəm- m’ len’, ja pēttxən’* (P46) ‘guvžii šattai miella eallit ovttas čurrohiin, sáhpániin, cubbuin, njoammiliin ja vuoncávarrásiin’.

Maiddá momentána-inkoatiiva áicanvearbbat leat dábálaččat gieldda-sámegielas, omd. *kulsə* ‘gullát, gulastit’ (< *kullə* ‘gullat’) ovdamearka-cealkagis (6). Stuorat frekvensii veadjá váikkuhit ruoššagiela imperfektiiva-perfektiiva vearbabárra, *slyšat*_{ipfv.} ‘gullat’ – *uslyšat*_{pfv.} ‘gullát, gulastit’ (dá. *få høre*).

- (6) *niejđ kul, st, čte pienne pueddev* (EI36)
Das Mädchen hört, daß die Hunde kommen.
 (= Nieida gullá, ahte beatnagat bohtet).

Davvisámegillii maid sáhtášii dadjat ahte *nieida gullái/gulastii, ahte...*, muhto dábáleamos molssaeaktu dáidá gal leat vuodđovearba *gullat*. Maiddái duiskkagielat jorgalusas geavahuvvo dušše *hören*-vearba.

6.2.2 Frekventatiiva- ja kontinuatiivavearbbaid geavaheapmi

Oddasut teavsttain vuohtta, ahte frekventatiiva- ja kontinuatiivasuorggádušat geavahuvvojit máŋgga sajis imperfektiivavearban bárralagaid vuodđovearbbain, seamma láhkai go ruoššagiela imperfektiivavearbbat geavahuvvojit perfektiivavearbbaid bárran. Čielgasepmosit dat vuhtto jorgaluvvon teavsttain (LP).

Frekventatiiva suorggádušat geavahuvvojit ruoššagiela imperfektiivavearbbaid láhkai ovdamearkka dihte habituála diliid ovdanbuktimii, omd. *vuančnə* ‘váldit’ (fr.), ru. *dostavat*^{pfv.} (< *vuančnə* ‘váldit’, ru. *dostat*^{ipfv.}).

- (7) *goršxkənč šoabəšt kypp’tə udtət’ pūllje pjēc al’n ja šoabəšt, kuəs’ jēmjen’t vuančnə’d sōn vōālmaš pjērəkən’*. (SVKL24)
... *Emu nraivos’ kogda hozjaika dostavala*^{ipfv.} *ego* (= Kástarollaš liikui duolddahit suohkada báhkka uvnna alde ja liikui, go dálueamit ain válddii su gárvvis borramušain).

Frekventatiiva vearahámi geavaheapmái veadjá movttiidahttit ruoššagiela vástaga imperfektiivavearba *dostavat*^{ipfv.} ‘váldit’-vearba. Maiddái davvisámegiela *váldit*-vearba sajis sáhtášii geavahit frekventatiivavearba, jos livččii sáhka máŋgga subjeavttas, omd. *Olbmot válddašit borramušaid ja gáhkuid guhkes beavddis*. Ovttain subjeavttain ja habituála diliin dat ii goittotge oro heivemin, **dálueamit válddaša kástarolla gárvvis borramušain*.

Dutkanmateriálas leat maid frekventatiivasuorggádušat, maida davvisámegiela ii leat vástta, omd. *poajnə* ‘hárvjānit’ (kont.), ru. *privykat*^{ipfv.} (< *poaje* ‘hárvjānit’, ru. *privyknut*^{pfv.}) dán cealkagis:

- (8) *cjālka, mynnə adt’ əllja sama lōssə. noa mjīlknes’t poājna* (LP14)
priznat’sja, mne seičas nemnogo trydno. No potihon’ku privykaju^{pfv.}
(= dovdastan, ahte mus lea dál vehá lossat. Muhto hárvjānan (kont.) vehážiidda).

Maiddái *šəntnə* ‘šaddat’ (kont.) (ru. *stanovitsja*^{ipfv.}) < *šənnətə* ‘šaddat’ (ru. *stat*^{pfv.}) ovdasta seamma kategoriija, mas gielddasámegiela frekventatiiva/

kontinuatiiiva-suorggis orru deavdimin imperfektiivva vearbahámi doaimma cealkagis:

- (9) *adt' munn kīča īdžjan koān' ce āl ə mynnə šāntant njuāss'.* (LP15)
i sejčas ja smotrju na svoih družej i mne stanovitsja _{ipfv.} *ne po sebe* (= dál mun geahčan iežan skihpáriid ja munnje šaddá (kont.) váivi).

Gáldomateriálas leat maid muhtin veardde frekventatiivasuorggádusat, maida davvisámegiela lea vástta, muhto mat geavahuvvojit dakkár sajiin, main davvisámegiela vállješeimmet vuodđovearbbá, gč. cealkagiid cealkagiid (10) ja (11). Dakkár vearbbat leat omd. *sījnnə* ‘čaiimat’, ru. *smejat'sja* _{ipfv.} (< *sījnnə* ‘čaimmihit’, ru. *zasmejat'sja* _{pfv.}) ja *vuəzhəllə* ‘čájehallat’, ru. *pakazyvat'* _{ipfv.} (< *vūz'hə* ‘čájehit’, ru. *pokazat'* _{pfv.}).

- (10) *myjj all'kep' sijn'nə* (SVK13) ‘mii álgit čaiimat (fr.)’.

- (11) *vot təl' munn ton i vuəz'halla, što nikas't sakk's allja* (KSDP11)
‘na dan han mun dutnje čájehalange, ahte gostige ii leat duolva’.

Dákkár ovdamearkkat eai gal vealttakeahtá čájjet ruoššagiela váikkuhusa gielddasámegillii, veadjá baicce leat nu ahte davvisámegiella lea báinnahallan dárogiillii.

Orru maid leamen tendensa ahte jos okta cealkaga vearbbain lea frekventatiiva, de leat buot cealkaga vearbbat frekventatiivvat. Ruoššagiela aspektahan dájvá stivre olles cealkaga, nu ahte buot cealkaga vearbbat leat jogo imperfektiivvat dahje perfektiivvat. Divttain dat veadjá leat geavahuvvon didolaččatge, loahppasuokŋan, nu movt dán divttas miesáža birra:

- (12) *pějyv baj kərant, njučkant, - rysseguəjm' sōnn sīrant* (ENK6)
‘miehtá beaivvi ruohtada, njuikkoda – rissiiguin dat stoagada’.

Frekventatiiva- ja kontinuatiiivasuorggádusat lea produktiivlaš suorggádusluohkká, ja dađistaga suorggiduvvojit ain ođđa suorggádusat. Orru leamen nu ahte ruoššagiela guovttijuohku aspektahámiid gaskkas movttiidahtá geavahit frekventatiiva- ja kontinuatiiivavearbbaid ja maddái suorggidit ođđa dakkár suorggádusaid gielddasámegillii. Ođđasut materiálas leatge muhtun frekventatiivvat, mat eai leat merkejuvvon sátnegirjjiide, omd. *kopčnednə* ‘čoahkkanaddat’ (< *kopčneddə* ‘čoahkkanit’). Omd.

- (13) *adt' sama ljev tykkvən' kəsk, kuəss' myjj kopčnednəp' əftəs't vjāl*

vāres't (LP[8])

a sejčas samye čudesnye momenty, kogda my sobiraemsja ^{ipfv.}
vmeste, obščajas' na prirode (= dál leat lihkoleamos bottažat go
mii čoahkkanat ovttas meahcis).

7. Loahppajurdagat

Lean dán artihkkalis geahčadan gielddasámegiela momentána- ja frekventatiiva-/kontinuatiivavearbbaid aspektuála iešvuodaid ja buohtastahttán daid ruoššagiela aspektahámiid geavahusain. Momentánavearbbaid geavahus čuovvu buori muddui árbevirolaš geavaheami, frekventatiiva- ja kontinuatiivavearbbat fas leat ođđasut teavsttain mángii geavahuvvon dakkár sajiin, gokko dat eai boarrásut teavsttain leat geavahuvvon. Dutkanmateriálas leat maid muhtin veardde frekventatiiva- ja kontinuatiivasuorggádusat, main ii leat vástta davvisámegielas, ja maid ruoššagiela paralleallateavsttas lea álo imperfektiivavearba. Veadjá leat nu ahte ođđa frekventatiiva- ja kontinuatiivavearbbat suorggiduvvojit namalassii gokčat dan doaimma, mii ruoššagiela imperfektiivavearbbas lea.

Dat ahte momentánavearbbaid geavahus ii leat nu ollu rievdan, go frekventatiivvaid ja kontinuatiivvaid geavahus, sáhtta leat oktavuodas dainna, ahte ruoššagielas lea sullasaš ovtaháválašvuoda govvideaddji luohkká, semelfaktiivvat. Frekventatiivvain/kontinuatiivvain sullasaš vástta váilu. Momentánavearbbat lea maid semantihkalaččat gáržžit luohkká go frekventatiivvat ja kontinuatiivvat, ja mađi galjit sáni semantihkka lea, dađi hearkkibut dat oažžu ođđa mearkkašumiid ja geavahuvvo eará oktavuodain.

Veadjá leat nu ahte eanetlohkogiela guovttijuohku aspeavtta dáfus lea stivren giellageavahedjjiid dan guvlui, ahte sii dieđekeahttá leat veháziidda geavahišgoahtán frekventatiivva/kontinuatiivva aspeavtta ovdanbuktin sámegielas. Nu mo lean ovddabealde namuhan, de ovdanbuktet dát fuopmášumit dattetge dušše tendenssaid. Boahnte áiggi hástalussan lea čohkket njálmmálaš giellačájánašaid, mat mánggabealagit govvidit gielddasámegiela dálá geavaheami, ja daid vuodul de dahkat vuodol loahppajurdagiid suorggádusaid geavaheamis.

Oanádusat

ru.	ruoššagiella
dá.	dárogiella
mom.	momentána
fr.	frekventatiiva
ipfv.	imperfektiiva
pfv.	perfektiiva

Dutkanmateriála

- EI = ITKONEN, ERKKI 1985: *Kildinlappische sprachproben*. Juhani Lehtiranta (doaim.). Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 191. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- ENK = KORKINA, EKATERINA NIKOLAEVNA 1994: *Čurrrpa – urrrpa. Sām’ stiha pārrnət’*. Murmansk: Vserossijskij fond kul’ tury Murmanskoe otdelenie.
- KSDP = Kolasamische Dokumentations Projekt almmustahtekeahtes jietnabáttit.
- LP = *Lovozerskaja Pravda*. Nojabr’ 2003. Apatity.
- P = KURUČ, R. D – MEČKINA, E. I. – JAKOVLEVA, R. I. – VINOGRADOVA I. B. – AFANAS’EVA N. E. 1991: *Pūdž’enč. Olešek. Kniga dlja dopolnitelnogo čtenija v 3 klasse caamskoj školy*. Murmansk: Izdatel’stvo OK KPSS.
- SVK = *Sām’ – Vālt kyrr’j-lāss’t «Sām’*». No 1. Čakčamánnu 2002. Lujávri: Samizdat.
- SVKL = *Sām’, Vālt kyrr’j-lāss’t «Sām’*». No 2. Njukčamánnu 2005. Lujávri: Samizdat.

Girjäläšvuohta

- COMRIE, BERNARD 1976: *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DAHL, ÖSTEN – KARLSSON FRED 1976: Verbien aspektit ja objektin sijamerkintä: Vertailua suomen ja venäjän välillä. – *Sananjalka* 18. *Suomen Kielen Seuran vuosikirja* s. 28–52.
- FORSYTH, J. 1970: *A grammar of aspect: usage and meaning in the Russian verb*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HALÁSZ, IGNÁCZ 1883: Orosz-lapp nyelvtani vázlat. – *Nyelvtudományi közlemények [a Magyar Tudományos Akadémia]* 17. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HELANDER, NILS ØIVIND. 1993 [1992]: Suorggideapmi. – GUTTORM, VESA – HELANDER, NILS ØIVIND – KEMI, KJELL (doaim.), *Muhtun giella-gažaldagat*. 2. rievdaduvvon deattus s. 19–54. [Guovdageaidnu]: Sámi oahpahusráđđi.
- ISAČENKO, A. V. 1962: *Die russische Sprache der Gegenwart – part 1 – Formenlehre*. Halle (Saale): Niemeyer.
- HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2005: *Iso suomen kielioppi*. 3. deattus. Suomen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- KERT, G. M. 1975: Saamskij jazyk. – V. I. Lytkin – K. E. Majtinskaja – Karoj Redei (doaim.), *Ocnovy finno-ugorskogo jazykoznanija. Pribaltijsko-finskie, saamskij i mordovskie jazyki* s. 203–247. Moskva: Nauka.
- 1987: O glagol'nyh slovoobrazovatel'nyh suffiksah v kil'dinskom dialekte saamskogo jazyka. – *Sovetskoe Finno-Ugrovedenie* 23 (2): 92–100. Tallinn: Akademija nauk Estonii.
- KERT, G. M. – MARKIANOVA, L. F. 1979: Obščie slovoobrazovatel'nye modeli glagola v karel'skom i saamskom jazykah. – *K istorii malych narodnostej Evropejskogo Severa SSSR*. Petrozavodsk: Akademija nauk SSSR.
- KINTAL, ANDERS 2000: *Verba suorguduvvam verbajš. Julevsámegiela værbbasuorgudisáj semántalasj guoradallam*. Prentekeahthes sáme-giela váldofágabargu. Tromssa universitehta.
- KURUČ, R. D. – AFANAS'ÉVA, N. E. – MEČKINA, E. I. – ANTONOVA, A. A. – JAKOVLEV, L. D. – GLUHOV, B. A 1985: *Saamsko-russkij slovar'*. Moskva: Russkij jazyk.

- NICKEL, KLAUS PETER 1994 [1990]: *Samisk grammatikk*. 2. deattus. Kárášjohka: Davvi Girji O.S.
- NIELSEN, KONRAD 1979 [1926–29]: *Lærebok i lappisk (samisk) – Bind I Grammatikk*. 2. deattus. Oslo: Universitetsforlaget.
- PALTO, KIRSI 2007: *Gieldda- ja darjjisámeigiela frekventatiiva, kontinuatiiva ja momentána vearbasuorggádušat*. Prentekeahkes sámeigiela váldofágabargu. Tromssa universitehta.
- RUONG, ISRAEL 1943: *Lappische Verbalableitung – dargestellt auf Grundlage des Pitelappischen - Inaugural-Dissertation*. Uppsala universitets årsskrift 1943:10. Uppsala.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2005: *Láidehus sámeigiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji O.S.
- SARA, LAILA SUSANNE 2002: *Suorggádušaid geavaheapmi. Guovdageainnu nuoraid giellageavaheapmi*. Prentekeahkes sámeigiela váldofágabargu. Tromssa universitehta.
- SEREBRENNIKOV, B. A. 1960: *Kategorii vremeni i vida v finno-ugorskix jazykaz permskoj i volžskoj grupp*. Moscoe: Izd-vo AN SSSR.

Aspectual derivatives in Kildin Sami and aspect in Russian

This article is a description of the aspectual use of the frequentative, continuative and momentane derivatives in the Kildin Sami language. It also includes a comparison with the use of aspect in Russian, which is a grammatical feature whereby the speaker is required to choose between an imperfective verb, focusing on the internal temporal structure of the situation, and a perfective verb, which regards the situation from the outside. In Sami, the aspectual nuances are lexical, expressing that something happens once (momentaneous), repeatedly (frequentative) or continuously (continuative), and there are also many neutral verbs.

The article shows that, in more recent texts, the frequentative and continuative verb is used in sentences in which a non-derivative verb would be chosen in Northern Sami, and where the Russian parallel is always the imperfective verb. This mainly occurs in sentences with habitual meaning and in sentences where the verb is only used to designate the event, neither giving focus to the internal temporary structure nor to the totality of the situation. On this basis, the tendency seems to be that the Russian aspect

is inspiring people to use the frequentative/continuative as a pair with the non-derivative verb, since the imperfective in Russian makes a pair with the perfective verb. For momentane verbs, no such development can be observed.

Kirsi Paltto

Romssa universitehta

kirsi@abc-company.no